

**Гавриленко В.С., Листопадський М.А.,
Поліщук І.К., Думенко В.П.**

**КОНСПЕКТ ФАУНИ ХРЕБЕТНИХ
БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА
"АСКАНІЯ-НОВА"**

(з елементами популяційного аналізу)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК "АСКАНІЯ-НОВА"
ІМЕНІ Ф.Е. ФАЛЬЦ-ФЕЙНА НААН УКРАЇНИ

В.С. Гавриленко, М.А. Листопадський,
І.К. Поліщук, В.П. Думенко

КОНСПЕКТ ФАУНИ ХРЕБЕТНИХ
БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА
"АСКАНІЯ-НОВА"

(з елементами популяційного аналізу)

Асканія-Нова

2010

В.С. Гавриленко, М.А. Листопадський, І.К. Поліщук, В.П. Думенко.
Конспект фауни хребетних Біосферного заповідника "Асканія-Нова" (з елементами популяційного аналізу). – Асканія-Нова: ПП Андрєєва М.М., 2010. – 117 с.

У роботі наведено повний список хребетних тварин Біосферного заповідника "Асканія-Нова". Для кожного виду у стислій формі подано інформацію з історії досліджень таксону, статусу перебування, чисельності та її динаміки за останні 20 років.

Конспект розрахований на фахівців з екології, зоологів, біогеографів, працівників природоохоронних об'єктів, співробітників науково-дослідних установ біологічного спрямування, викладачів та студентів біологічних та сільськогосподарських вищих навчальних закладів, працівників сільського господарства.

A complete list of the vertebrate animals of the Biosphere Reserve "Askania Nova" is presented in the paper. The information of history of taxon researches, a staying status, population and dynamics for each species is given for last 20 years succinctly.

The synopsis is intended for workers of the nature protected objects, researchers of scientific research biology institutions, lecturers and students of the biological and agricultural institutes of high education, workers of agriculture, hunters, specialists of fundamental ecology, zoologists, biographers.

Рецензенти:

Кошелев О.І., д.б.н., професор, завідуючий кафедрою зоології Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького;

Волох А.М., д.б.н., професор, завідуючий кафедрою екології та охорони навколишнього середовища Таврійського державного агротехнологічного університету;

Пономаренко О.Л., к.б.н., доцент кафедри зоології та екології Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

Затверджено до друку Вченою радою Біосферного заповідника "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН України (протокол №10 від 9 листопада 2010 р.)

© В.С. Гавриленко, М.А. Листопадський,
І.К. Поліщук, В.П. Думенко, 2010
© Біосферний заповідник "Асканія-Нова"
імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН, 2010

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
КЛАС АСТІНОПТЕРИГІІ – ПРОМЕНЕПЕРІ РИБИ.....	8
РЯД СУПРІНІФОРМЕС – КОРОПОПОДІБНІ.....	8
РЯД ПЕРСІФОРМЕС – ОКУНЕПОДІБНІ.....	8
КЛАС АМФІБІА – ЗЕМНОВОДНІ, АМФІБІЇ.....	10
РЯД АНУРА – БЕЗХВОСТІ.....	10
КЛАС РЕПТИЛІА – ПЛАЗУНИ, РЕПТИЛІЇ.....	11
РЯД ТЕСТУДІНЕС – ЧЕРЕПАХИ.....	11
РЯД СКУАМАТА – ЛУСКАТИ.....	11
КЛАС АВЕС – ПТАХИ.....	13
РЯД ГАВІІФОРМЕС – ГАГАРОПОДІБНІ.....	13
РЯД РОДІСІПЕДІФОРМЕС – ПІРНИКОЗОПОДІБНІ.....	13
РЯД ПЕЛЕСАΝІФОРМЕС – ПЕЛІКАНОПОДІБНІ.....	14
РЯД СІСОНІІФОРМЕС – ЛЕЛЕКОПОДІБНІ.....	15
РЯД АНСЕРІФОРМЕС – ГУСЕПОДІБНІ.....	20
РЯД ФАЛКОНІІФОРМЕС – СОКОЛОПОДІБНІ.....	29
РЯД ГАЛЛІФОРМЕС – КУРОПОДІБНІ.....	36
РЯД ГРУІФОРМЕС – ЖУРАВЛЕПОДІБНІ.....	38
РЯД СНАРАДРІІФОРМЕС – СІВКОПОДІБНІ.....	43
РЯД КОЛУМБІФОРМЕС – ГОЛУБОПОДІБНІ.....	52
РЯД СУКУЛІФОРМЕС – ЗОЗУЛЕПОДІБНІ.....	53
РЯД СТРИГІФОРМЕС – СОВОПОДІБНІ.....	54
РЯД АРОДІФОРМЕС – СЕРПОКРИЛЬЦЕПОДІБНІ.....	55
РЯД САПРІМУЛГІФОРМЕС – ДРІМЛЮГОПОДІБНІ.....	56
РЯД УРУПІФОРМЕС – ОДУДОПОДІБНІ.....	56
РЯД СОРАСІІФОРМЕС – РАКШЕПОДІБНІ.....	56
РЯД РІСІФОРМЕС – ДЯТЛОПОДІБНІ.....	57
РЯД ПАССЕРІФОРМЕС – ГОРОБЦЕПОДІБНІ.....	58
КЛАС МАММАЛІА – ССАВЦІ.....	93
РЯД ЕРІНАСІІФОРМЕС – ЇЖАКОПОДІБНІ.....	93
РЯД СОРІСІФОРМЕС – МІДИЦЕПОДІБНІ.....	93
РЯД ВЕСПЕРТІЛІОНІФОРМЕС – ЛИЛИКОПОДІБНІ.....	93
РЯД ЛЕПОРІФОРМЕС – ЗАЙЦЕПОДІБНІ.....	94
РЯД МУРІФОРМЕС – МИШОПОДІБНІ.....	94
РЯД САРНІВОРА – ХИЖІ.....	98
РЯД СЕРВІФОРМЕС – ОЛЕНЕПОДІБНІ.....	101
ЗАКЛЮЧЕННЯ.....	102
АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ.....	105
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	110

ВСТУП

Дослідження фауни хребетних Асканії-Нова мають понад вікову історію і охоплюють різні періоди природокористування на території нинішнього біосферного заповідника (Дергунов, 1924; Шарлемань, 1924; Браунер, 1928; Соколов, 1928; Шумер, 1928; Підоплічко, 1932; Іваненко, 1936; Іваненко, 1938, 1955; Треус, 1952; Веденьков, 1977; Реут, 1983; Поліщук, 1999, 2002, 2003, 2005, 2008; Полищук, 1988, 2009; Семенов, Реут, 1989; Думенко, 1998, 1999, 2000, 2002, 2003, 2005, 2007; Гавриленко 2000, 2001, 2006; Гавриленко, Мезінов, 2007; Гавриленко, Листопадский, 2008, 2009, 2009а, 2009б; Листопадский, Думенко, 2010).

Найбільш давню історію в Асканії-Нова мають орнітологічні дослідження. В останні роки в розпорядження сучасних дослідників потрапили архівні матеріали першого списку птахів, чучела яких були направлені із Асканії-Нова до Кеттенського герцогства у 30-х роках ХІХ століття і визначені відомим німецьким орнітологом Ф. Науманом. Його було використано для аналізу змін, що сталися за весь час орнітологічних спостережень. З часів першого постійного поселення у 1828 році (Новий Кеттен) в Асканії-Нова з'являються будинки, у тому числі із паленої цегли, а також деревна рослинність. Це сприяло появі птахів азональних фауністичних комплексів та формуванню орнітофауни населених пунктів, на що вказувалося ще на початку ХХ століття М. Шарлеманем (1924) та М.І. Дергуновим (1924). Безцінним внеском у скарбниці орнітологічних досліджень стали спостереження, проведені з 1885 по 1917 рік, занотовані Ф.Е. Фальц-Фейном та його безпосередніми помічниками – К.Є. Сіянком і Г.І. Рібергером, які продовжували їх проводити й після еміграції засновника заповідника у 1918 році до Німеччини. Особливе місце серед перших асканійських орнітологів належить Климентію Євдокимовичу Сіянку (1868–1946). Заради історичної справедливості слід зауважити, що поряд з відомими публікаціями про птахів Асканії-Нова того часу існують маловідомі неопубліковані матеріали (щоденники та окремі записи спостережень), що утворюють понад 30-річний безперервний хроноряд. Їх автор – зоолог-самоучка К.Є. Сіянок. Його рукописи є одними з найповніших та інформативніших матеріалів, що складають найбільш повне уявлення про фауну птахів досліджуваного регіону на межі ХІХ–ХХ століть. Але відсутність спеціальної освіти та особливості життєвого шляху цієї людини, яка потрапила в категорію так званих "Фальц-Фейнівських холуїв" (Дрогобич, 2006), не дали змогу оформити власні спостереження у конкретну монографічну роботу, яка б могла стати значним доробком у пізнання фауни України разом з класичними роботами відомих орнітологів того часу: Г. Бельке для Поділля (1859), Б.С. Вальх для Дніпропетровщини (1900, 1911), М.І. Гавриленка для Полтавщини (1929), М.М. Сомова для Харківщини (1897).

Наймасштабніше ландшафтне перетворення в регіоні здійснено у 50–80-ті роки минулого століття, коли більша частина цілинних пасовищ була розорана, прокладені державні іригаційні канали та споруджені водонакопичувачі для місцевого зрошення, насажені ползахисні лісосмуги та розбудовані населені пункти, збільшився масив паркових насаджень, виведено тваринницькі ферми з природного ядра заповідника та ustaleno його конфігурацію і площу.

Подальше нарощування темпів господарювання – розвитку рослинництва і тваринництва – призупинила економічна криза у державі з початку 90-х років ХХ століття. Соціально-економічні негаразди позначились на стані довкілля в зонах буферній і антропогенних ландшафтів. "Під сокиру" пішли лісосмуги, з'явилися багаторічні перелоги, зруйновано більшість тваринницьких ферм, ліквідоване водопостачання водонакопичувачів тощо. Усе це внесло суттєві зміни у характер перебування та взаємодію видів хребетних тварин з територією біосферного заповідника. Складові суто заповідного комплексу зазнали менших втрат, хоча довелося змінити водний режим дендропарку, припинивши заповнення ставків його нової частини. У цілому ж, біотопічне різноманіття природного ядра, дендро- та зоопарку упродовж 1990–2010 років відповідало стану такого на кінець 80-х – початок 90-х років минулого століття.

З часу останніх фауністичних узагальнень пройшло від 20 до 35 років, причому, вони не охоплювали одночасно всі класи хребетних тварин, що представлені на території заповідника. Тому існує необхідність розглянути сучасний стан фауни хребетних із врахуванням новітніх даних.

Систематика риб подається за Ю.В. Мовчаном (2005, 2008–2009), земноводних – за довідником-визначником амфібій України (Писанец, 2007). Дослідження земноводних, плазунів та ссавців проводили за загальноприйнятими методиками (Новиков, 1949; Колли, 1979; Руководство..., 1989; Загороднюк, 2002).

Птахи, за таксономічним різноманіттям, значно перевищують всіх інших хребетних і тому для них зібрано найбільшу кількість інформації.

Згідно картосхеми національної екологічної мережі України, сучасна територія Біосферного заповідника "Асканія-Нова" віднесена до Азово-Чорноморського або Південного екологічного коридору. Орнітологи України задовго до затвердження загальної схеми національної екомережі відносили її до понтичного міграційного шляху птахів, який проходить вздовж Північного узбережжя Азовського та Чорного морів. Режим та розташування заповідника сприяє довготривалому перепочинку птахів, і водночас визначає вірогідність реєстрації багатьох видів, що мігрують через степову зону. Ядро заповідника потрапляє в перехрестя принаймні двох міграційних потоків: один з них огинає моря, інший йде вздовж р. Дніпро, доходить до повороту Каховського водосховища в районі м. Дніпрорудне і далі, через незначний вододіл, прямує Сірогозькою балкою і каскадом подів – Агаймаським, Мар'янівським, Великим Чапельським, Хрестівським

(Малим Чапельським) – до річки Каланчак. Простежується паралель цього потоку з руслом Дніпра. Можна припустити, що цей міграційний шлях сформувався давно і продовжує ефективно функціонувати, особливо у повноводні весни, як наприклад, 1986, 1997, 1998, 2003, 2010 років. Інтенсивна меліорація агроценозів і повсюдне розорювання цілини з середини 50-х років ХХ століття внесли суттєві корективи в характер перебування птахів: для одних видів були створені додаткові гніздові та кормові біотопи, для інших – знищені, причому, в 1950–1980 роках послідовно зростала площа водно-болотних угідь, лісосмуг і зменшувалась площа природних степових екосистем. У 90-х роках ХХ століття повсюдно відбувалася демуація перелогів, яка на початку ХХІ століття була зупинена. Останні роки простежується процес подальшого розорювання новостворених перелогів, а також знищення деревних насаджень несанкціонованими рубками, випасом худоби та випалюванням.

Орнітологічні обстеження проводилися цілорічно, але найбільша увага приділялась зимівлі, весняним та осіннім міграціям. Це зумовлено тим, що гніздовий орнітокомплекс значно поступається видовим різноманіттям та кількісними показниками мігруючому та зимуючому. Для визначення особливостей біології гніздової фауни птахів проводилися обстеження окремих гнізд та гніздових колоній. Обліки чисельності птахів проводилися за загальноприйнятими методами: у гніздовий період – у біотопах закритих типів (дендрологічний парк, лісосмуги, населені пункти тощо) – за Р.Л. Наумовим (1965) та у відкритих (поля, перелоги, заповідний степ, водно-болотні угіддя) – за Я. Приєднієком зі співавторами (1986). У позагніздовий час – у закритих біотопах за роботою Ю.С. Равкіна (1961) та у відкритих – за Й.І. Чернічкою зі співавторами (1998). Також до уваги брались роботи методичного характеру, орієнтовані на особливості проведення обліків в мозаїчних ландшафтах (Гузій, 1997; Морозов, 2001). Українські наукові назви птахів наведені за роботою Г.В. Фесенка і А.А. Бокотея (2002). Таксономічний порядок подано за роботою Л.С. Степаняна (1990). Екологічна та фауногенетична класифікації птахів наведені за роботами В.П. Беліка (Белик, 1992, 2000, 2006). Щільність населення розраховувалась на 1 га біотопу. Для видів з широкою екологічною валентністю сучасні показники щільності подані з відповідним інтервалом чисельності. В основу роботи покладені матеріали статей, наведених у переліку посилань, "Літопис природи Біосферного заповідника Асканія-Нова" за 1990–2009 роки та результати спостережень у 2010 році.

Наукові назви та систематика ссавців – комахоїдних (Erinaceiformes, Soriciformes), кажанів (Vespertilioniformes, Chiroptera), зайцеподібних (Leporidae), мишоподібних (Muriformes) і ратичних (Cerviformes) – подаються за збірником "Ссавці під охороною Бернської конвенції" (1999) та І.В. Загороднюком (2010), хижих (Carnivora) – за "Млекопитающими фауны России и сопредельных территорий" (Аристов, 2001).

Робота з підготовки рукопису до друку була розподілена між авторами таким чином. Класи Actinopterygii, Amphibia та Reptilia описано І.К. Поліщуком; клас Aves – В.С. Гавриленком і М.А. Листопадським; клас Mammalia: ряди Etnaciformes, Soriciformes, Vespertilioniformes (Chiroptera), Leporiformes, Muriformes та Cerviformes – І.К. Поліщуком; ряд Carnivora – В.П. Думенком.

Автори висловлюють щиру подяку доктору біологічних наук, професору Олександрю Івановичу Кошелеву, доктору біологічних наук, професору Анатолію Михайловичу Волоху та кандидату біологічних наук, доценту Олександрю Леонідовичу Пономаренку за цінні зауваження та пропозиції, що були частково чи повністю враховані при підготовці цієї роботи.

КЛАС ACTINOPTERYGII – ПРОМЕНЕПЕРІ РИБИ

РЯД CYPRINIFORMES Goodrich, 1909 – КОРОПОПОДІБНІ

Родина Cyprinidae Fleming, 1822 – Коропові

Alburnus Rafinesque, 1820

Alburnus alburnus alburnus Linnaeus, 1758. Верховодка звичайна.
Уклейка. Bleak.

Cyprinus Linnaeus, 1758

Cyprinus carpio Linnaeus, 1758. Кароп європейський. Карп.
Common Carp.

Carassius Jarocki, 1822

Carassius auratus gibelio Bloch, 1782. Карась сріблястий. Карась
серебряний. Goldfish.

Rutilus Rafinesque, 1820

Rutilus rutilus Linnaeus, 1758. Плітка звичайна. Плотва. Rotaug
Roach.

Hypophthalmichthys Bleeker, 1859

Hypophthalmichthys molitrix Valenciennes, 1844. Товстолобик білий
амурський. Белый толстолобик. Silver Carp.

РЯД PERCIFORMES Bleeker, 1859 – ОКУНЕПОДІБНІ

Родина Percidae Cuvier, 1816 – Окуневі

Perca Linnaeus, 1758

Perca fluviatilis Linnaeus, 1758. Окунь звичайний. Обыкновенный
окунь. River Perch.

Sander Oken, 1817

Sander lucioperca Linnaeus, 1758. Судак звичайний. Судак
обыкновенный. Pike-perch, Zande.

Існування класу променевих риб (Actinopterygii) та їх видове різноманіття цілком залежало від наявності штучних водойм і шляхів зариблення. Ставки дендропарку, зоопарку і Великого Чапельського поду заповнювали артезіанською водою і там постійно мешкали заселені кароп європейський та карась сріблястий. Виключенням була водойма зони

відпочинку і розподільчі зрошувальні канали, куди з дніпровською водою з каналу Р-2, окрім зазначених видів, спонтанно проникли верховодка, плітка, окунь та судак. У господарські водонакопичувачі постачали артезіанську воду і їх зариблювали або планово (короп+товстолобик+карась), або це робили рибалки-любители (короп+карась). Після ліквідації місцевого зрошення і припинення водопостачання басейну зони відпочинку, розповсюдження риб обмежується ставками та водотоками заповідника, а їх видовий склад – коропом та карасем.

КЛАС AMPHIBIA – ЗЕМНОВОДНІ, АМФІБІЇ

РЯД ANURA Fischer von Waldheim, 1813 – БЕЗХВОСТІ

Родина Pelobatidae Bonaparte, 1850 – Часничницеві

Pelobates Wagler, 1830

Pelobates fuscus Laurenti, 1768. Часничниця звичайна.
Обыкновенная чесночница. Common Spadefoot.

Зрідка зустрічалась по всій території заповідника. На облікових маршрутах в окремі роки цих тварин взагалі не вдавалось реєструвати ні на суші, ні у водоймах у репродуктивний період. У 2010 році талою водою було залите днище Великого Чапельського поду та ставок біля с. Питомник, якими скористались для розмноження часничниці. Тривалість збереження водного дзеркала виявилась достатньою для повного метаморфозу їх пуголовків і чисельність цього виду зросла.

Родина Bufonidae Gray, 1825 – Ропухові

Bufo Laurenti, 1768

Bufo viridis Laurenti, 1768. Ропуха зелена. Зеленая жаба. Green Toad.

Домінуючий вид амфібій, мешкає по всій території заповідника, але найбільш чисельний в населених пунктах. Антропогенна трансформація степового біому сприятливо позначилась на їх популяції. Створення штучних водойм на території заповідника змінило ритміку розмноження, яка залежала в минулому від періодики затоплення талою водою Великого Чапельського поду.

Родина Ranidae Rafinesque, 1814 – Жаб'ячі

Pelophylax Fitzinger, 1843

Pelophylax ridibundus Pallas, 1771. Жаба озерна. Озерная лягушка. Marsh Frog.

Адвентивний вид, постійним джерелом постачання якого є зрошувальні канали. Населяє всі водойми.

КЛАС REPTILIA – ПЛАЗУНИ, РЕПТИЛІЇ

РЯД TESTUDINES Linnaeus, 1758 – ЧЕРЕПАХИ

Родина Emydidae Gray, 1825 – Прісноводні черепахи

Emys Dumeril, 1806

Emys orbicularis Linnaeus, 1758. Черепаха болотяна. Болотная черепаха. European Pond Turtle.

Заселена у водойми зоопарку. Доросла особина жила свого часу на полі фільтрації очисних споруд, поки воно не втратило воду.

РЯД SQUAMATA Oppel, 1811 – ЛУСКАТІ

Родина Lacertidae Fitzinger, 1826 – Ящірки

Lacerta Linnaeus, 1758

Lacerta agilis Linnaeus, 1758. Ящірка прудка. Прыткая ящерица. Sand Lizard.

Єдиний представник родини і найбільш чисельний вид рептилій. За межами природного ядра тримається на узбіччі шосейних доріг, в лісосугах та дендропарку, на бермах зрошувальних каналів та в населених пунктах.

Родина Colubridae Oppel, 1811 – Вужеві

Elaphe Fitzinger, 1832

Elaphe sauromates Pallas, 1814. Полоз сарматський, паласів. Сарматский полоз. Blotched Snake.

Не дивлячись на повне заповідання цілини, вид знаходився на грані зникнення. Підселення дорослих особин, вилучених з Північного Криму, де їх щільність місцями була високою, у природне ядро заповідника дало позитивні результати. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Coronella Laurenti, 1768

Coronella austriaca Laurenti, 1768. Мідянка. Обыкновенная медянка. Smooth Snake.

Мешкає, головним чином, в заповідному степу, трапляється у дендропарку та зоопарку, зрідка в лісосугах та на бермах зрошувальних каналів. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Natrix Laurenti, 1768

Natrix natrix Linnaeus, 1758. Вуж звичайний. Обыкновенный уж. Grass Snake.

Зустрічається по всій території, досягаючи найбільшої густоти населення у навколотовних біотопах.

Родина Viperidae Bonaparte, 1840 – Гадюкові

Vipera Laurenti, 1768

***Vipera ursini renardi* Chrystoph, 1861. Гадюка степова східна.
Степная гадюка. Meadow Viper.**

Фонова представниця змій. Мешкає, головним чином, у природному ядрі, але зустрічається повсюдно. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

КЛАС AVES – ПТАХИ

РЯД GAVIIFORMES – ГАГАРОПОДІБНІ

Родина Gaviidae J.A. Allen, 1897 – Гагарові

Gavia J.R. Forster, 1788

Gavia arctica Linnaeus, 1758. Гагара чорношия. Чернозобая гагара.
Black-throated Diver.

Рідкісний для регіону вид. За останні 20 років зареєстрована лише одна зустріч на території Великого Чапельського поду у 1997 році в кінці березня. За архівними даними 29 вересня 1909 року вперше представник цього виду в Асканії-Нова був спійманий в околицях сараю Комиш біля колодязя (зараз с. Комиш). В подальшому вид лише декілька разів реєструвався під час весняних розливів на акваторії Великого Чапельського поду у 1916 та 1918 роках. Вірогідність її появи під час весняних та осінніх перельотів не виключається і в подальшому.

РЯД PODICIPEDIFORMES – ПІРНИКОЗОПОДІБНІ

Родина Podicipedidae Bonaparte, 1831 – Пірникозові

Podiceps Latham, 1787

Podiceps cristatus Linnaeus, 1758. Пірникоза велика. Большая поганка. **Great Crested Grebe.**

Проліт пірникози великої через Асканію-Нова К.Є. Сіяноко спостерігав 13 березня 1909 року. Восени цього ж року був спійманий екземпляр з перебитим крилом. Останні 20 років вид щорічно зустрічається під час весняного та осіннього прольотів на ставках зоопарку, рідше у центрі Великого Чапельського поду.

Podiceps grisegena Boddart, 1783. Пірникоза сірощока. Серощекая поганка. **Red-necked Grebe.**

Вид зустрічається рідко. Нами реєструвався у березні 1995 року та під час затоплення Великого Чапельського поду навесні 1998 року.

Podiceps nigricollis C.L. Brehm, 1831. Пірникоза чорношия. Чернойшейная поганка. **Black-necked Grebe.**

За М. Шарлеманем, 9 липня 1909 року добуто три екземпляри пірникози чорношиєї, що дало йому підставу визначити цей вид як рідкісний, гніздовий, але з поміткою "мабуть" (Шарлемань, 1924). В архіві №60 вказується, що 14 квітня 1911 року був проліт цього птаха вночі (Архів..., №60, л. 60). За яких обставин це визначено невідомо, але цілком можливо. Як це видно із журналів спостережень К.Є. Сіянка та Г.І. Рібєргера, птахи під час перельотів травмувалися через натягнуті телеграфні дроти. В подальшому, цей вид інколи реєструвався на ставках зоопарку, але гніздування не відмічалось навіть під час розливів Великого

Чапельського поду. Поодинокі особини відмічались весною на зовнішньому ставку зоопарку 1998 року. Зокрема, у 2010 році, незважаючи на одне із найсильніших затоплень та довгу тривалість озера у центрі поду, вид не гніздився.

***Podiceps auritus* Linnaeus, 1758. Пірникоза червоношия. Красношейная поганка. Slavonian Grebe.**

В матеріалах Літопису природи за 1985 рік М.М. Семенов показує цей вид як постійно пролітаючий через територію заповідника. Але аналіз матеріалів того часу показує, що вид лише один раз реєструвався цим же автором на заповнених ставках дендропарку у 1983 р. Остання зустріч цього виду зареєстрована у 1988 році на середньому озері дендропарку. Цей вид може бути віднесений до території заповідника як спорядичний, дуже рідкісний.

***Podiceps ruficollis* Pallas, 1764. Пірникоза мала. Малая поганка. Little Grebe.**

Вид рідкісний для території біосферного заповідника. Реєструвався на весняному та осінньому прольотах неодноразово – 4.11.1913 р., 22.08.1915 р. та 26.11.1915 року. Але М. Шарлемань не наводить його для території (Шарлемань, 1924). Тому вказівку М.М. Семенова та Ю.О. Реута на першу зустріч цього виду у 1914 році без посилання на літературне джерело, слід вважати невірною (Семенов, 1989). В.Д. Треус (1954) вказує на його гніздування. На жаль, із дисертаційної роботи автора важко визначити, чи стосуються його дані безпосередньо сучасної території, чи цей вид зареєстрований на гніздуванні за її межами. Створення системи ставків на території дендрологічного парку в кінці 60-х років ХХ століття і мережі каналів сприяло регулярним весняним і осіннім зупинкам виду. Припинення заповнення ставків на території нового дендропарку, а також водонакопичувачів у буферній зоні і зоні антропогенних ландшафтів у другій половині 90-х років ХХ століття зменшили зустрічі цього виду на прольотах. На початку ХХІ століття статус виду не змінився. Поодинокі особини зустрічаються як на внутрішніх, так і на зовнішніх ставках зоопарку. Одна особина була спіймана у грудні 2000 року в розподільчому каналі, який веде від орнітосекції до внутрішніх ставків зоопарку, а друга – у центрі селища. Тобто, цей вид притаманний території як пролітний, але зустрічається не регулярно.

РЯД PELECANIFORMES – ПЕЛІКАНОПОДІБНІ

Родина Phalacrocoracidae Reichenbach, 1836 – Бакланові

***Phalacrocorax* Brisson, 1760**

***Phalacrocorax carbo* Linnaeus, 1758. Баклан великий. Большой баклан. Cormorant.**

Вид реєструється давно. Відмітки про його зустрічі ми знаходимо у записах К.Є. Сіяноко на весняному та осінньому прольотах 1909 року

(Архів..., №60, л. 5). Незважаючи на послідовне зростання чисельності виду в межах всього ареалу і послідовне освоєння водосховищ Дніпровського каскаду в Асканії-Нова цей вид зустрічається рідко. Щорічно у серпні – вересні залітають одинокі особини чи невеликі зграї із 3–6 птахів, які тримаються по декілька днів на ставках зоопарку, або в центрі Великого Чапельського поду і потім відлітають.

***Phalacrocorax pygmaeus* Pallas, 1773. Баклан малий. Мальй баклан. Pygmy Cormorant.**

Реєструється ще з часів перших колоністів. Один екземпляр добутий лісником Мерцем і доставлений до Кеттена (Німеччина). Визначення проводив Ф. Науманн (1835), про що є запис у архіві заповідника під №50. В подальшому довгий час в Асканії-Нова його не зустрічали. Ми не знаходимо його в списках, складених дослідниками 20–50-х та 80-х років ХХ століття. Але реєстрація групи птахів із 11 особин, що зупинялась на внутрішніх ставках зоопарку у листопаді 2002 року, а також, зустрічі однієї особини з 3 по 20 січня 2003 року та 5 у серпні 2008 року підтвердили необхідність занесення цього виду до списку птахів заповідника. Птахи досить довго трималися біля незамерзаючої ополонки. Інформація про найближчі гніздові поселення цього виду відсутня. В пониззі Дніпра чисельність виду зростає. Занесений до Червоної книги України (2009).

РЯД CICONIIFORMES – ЛЕЛЕКОПОДІБНІ

Родина Ardeidae Leach, 1820 – Чаплеві

***Ardeola* Boie, 1822**

***Ardeola ralloides* Scopoli, 1769. Чапля жовта. Желтая цапля. Squacco Heron.**

Дуже рідкісний для території заповідника птах. Останні 20 років заліт зареєстрований лише 2 рази. Найближче місце гніздування виявлено на Строганівських островах Західного Сивашу (Гавриленко, 2007). В регіоні чисельність зростає. Більше десятка гнізд цього виду виявлено у змішаній колонії вздовж залізниці в околицях м. Армянськ Автономної республіки Крим. Занесений до Червоної книги України (2009).

***Egretta* T. Forster, 1817**

***Egretta garzetta* Linnaeus, 1766. Чепура мала. Малая белая цапля. Little Egret.**

Вид поступово підвищує свою чисельність у регіоні. Для території заповідника в окремі роки він є рідкісним, в інші – малочисельним. У теплу пору року зустрічається з березня до кінця жовтня поодино, або невеликими групами у центрі Великого Чапельського поду та вздовж водотоку у центр цієї території, а також на ставках зоопарку. В серпні 2005 року зграя птахів близько 30 особин зупинилась на деякий час внутрішніх ставках зоопарку, використавши для ночівлі дерева на островах.

Зникнення водонакопичувачів на території буферної зони та антропогенних ландшафтів суттєво не вплинуло на показники чисельності цього виду, оскільки він там не гніздився. Найближче гніздове поселення малої чепури знаходиться у змішаній колонії на Строганівських островах (Гавриленко, 2007).

***Egretta alba* Linnaeus, 1758. Чепура велика. Большая белая цапля. Great White Egret.**

Простежуючи зміну чисельності виду з початку ХХ століття ми можемо констатувати, що з дуже рідкісного він поступово змінював свій статус і зараз його можна віднести до звичайного, який є пролітним, літучим і в теплі зими навіть зимуючим. Останній статус цілком справедливий для узбережжя Каркінітської затоки, де він зустрічається практично кожної зими. При зимових відлигах чаплі здійснюють перельоти між водоймами, у тому числі залітаючи і до заповідника. Найближче від заповідника місце гніздування – Строганівські острови. Чисельність виду поступово зростає. Найбільші скупчення, які збиралися у центрі поду нараховували до 50 особин.

***Ardea* Linnaeus, 1758**

***Ardea cinerea* Linnaeus, 1758. Чапля сіра. Серая цапля. Grey Heron.**

Звичайний вид як для території заповідника, так і його околиць. Найближча гніздова колонія від заповідника знаходиться на Строганівських островах Західного Сивашу. На території заповідника є пролітним, літучим та зимуючим птахом. Завдяки наявності незамерзаючої ополонки на внутрішніх ставках зоопарку, сіру чаплю можна зустріти цілорічно. Основні місця зосередження, крім ставків зоопарку, водотік в загонах Великого Чапельського поду та ставок накопичувач у його центрі. Годується, в основному, сріблястим карасем. У степу полює на крупних комах, ящірок та дрібних ссавців. Максимальна чисельність – 50 особин досягала у серпні під час висихання озера у центрі поду.

***Ardea purpurea* Linnaeus, 1766. Чапля руда. Рыжая цапля. Purple Heron.**

Вид дуже рідкісний як для регіону, так і для території заповідника. У 20-х роках ХХ століття цей вид був звичайним. На території заповідника реєструється не щорічно. Зустрічається з кінця березня до кінця жовтня. 4 особини відмічено навесні 2002 року, коли птахи досить довго перебували на території заповідника і намагалися заламувати очерет на ділянці між зовнішніми ставками та загonom №4, але не загніздилися. Можливо на них вплинув фактор турбування людиною, оскільки околиці цих заростей регулярно відвідувалися працівниками орнітосекції зоопарку та служби охорони заповідника. Судячи з кількості зустрічей за останні 20 років, чисельність продовжує скорочуватися.

Botaurus Stephens, 1819

***Botaurus stellaris* Linnaeus, 1758. Бугай. Большая выпь. Bittern.**

На підставі архівних даних, ми можемо стверджувати, що цей вид здавна зустрічається під час прольоту. Так К.Є. Сіяноко вказує на початок прольоту цього виду 3 березня 1909 року. Відмітимо, що весна цього року була дуже ранньою. А осінній проліт, під час якого також зафіксовано даний вид, прийшовся на кінець вересня 1909 року. К.Є. Сіяноко вказує на знайдену кладку із 6 яєць, в якій простежено появу пташенят. Скоріше всього це був одинокий випадок спричинений сильним затопленням Великого Чапельського поду, в результаті якого створилися дуже сприятливі умови для навколородних птахів. У 90-ті роки ХХ століття поодинокі особини зустрічали навесні серед заростей очерету між зовнішніми ставками зоопарку та огорожею загону №4 Великого Чапельського поду. В результаті проведених осушувальних робіт у 2005 році на цій ділянці очерет пригнічено, і бугай інколи зустрічається лише на зовнішніх ставках зоопарку. Виходячи з поодиноких зустрічей як протягом століття, так і за останні 20 років, вид можна віднести до рідкісних, або до дуже рідкісних, який зустрічається на прольоті і дуже рідко гніздиться.

Ixobrychus Billberg, 1828

***Ixobrychus minutus* Linnaeus, 1766. Бугайчик. Малая выпь. Little Bittern.**

Початок прольоту К.Є. Сіяноко реєструє 6 серпня 1909 року (Архів..., №81, л. 25, 55). До висихання озер на території нового дендропарку вид зустрічався не тільки на весняному та осінньому прольотах, але й гніздився. Так, у 1989 році в зарослій очеретом протоці між Середнім та Нижнім озерами 13 червня було знайдено гніздо з 5 насидженими яйцями і простежено успішне виведене пташенят та їх вигодовування (Летопись..., 1991). Вид відмічається також і влітку – на зовнішніх ставках зоопарку. Основне місце зустрічей – узбережжя "Глиняного ставка". Останні 5 років вид відмічається лише на прольотах і залишається рідкісним для території заповідника.

Nycticorax T. Forster, 1817

***Nycticorax nycticorax* Linnaeus, 1758. Квак. Кваква. Night Heron.**

Екземпляр цього виду, добутий в Асканії-Нова, потрапив до колекції птахів у м. Кетені (Німеччина) у 1835 році і був описаний орнітологом Ф. Науманном. У серпні 1909 року К.Є. Сіяноко спостерігав на прольоті 6 особин. Регулярне гніздування виду в Асканії-Нова встановлено М.М. Семеновим з 1985 року (Летопись..., 1991). Птахи заснували колонію у змішаному насадженні з кленів *Acer*, дубів *Quercus* та каркасу західного *Celtis occidentalis* L. Ця колонія проіснувала до початку 90-х років, але після обсихання штучних озер нового дендропарку сталося її переміщення на ставки зоопарку – спочатку на внутрішні, а у 2005 році і на зовнішні.

Остання роки колонія поступово зростає. Чисельність гнізд коливається між роками і становить 17–37 особин. Під час післягніздових міграцій чисельність квака може перевищувати сумарну чисельність дорослих та молодих птахів з асканійської колонії, оскільки заповідна територія стає осередком скупчення птахів із навколишніх територій. Птахами освоєні як зовнішні, так і внутрішні ставки зоопарку. Вірогідність зустрічі цього виду на території Великого Чапельського поду невелика. Це птах закритих просторів і зазвичай полює на зарослих узбережжях водойм. На годівлю птахи також вилітають на ставки очисних споруд. В період післягніздових кочівель спостерігається переміщення птахів між водоймами. Перельоти найчастіше відбуваються вночі. Спостерігаються перельоти від Асканії-Нова вбік ставків біля с. Громівка, а також до каналу Р-2. Полюють кваки в основному на дрібних особин сріблястого карася та водних комах. Влітку 2006 року на території озера у дендропарку спостерігали полювання однієї особини квака пікіруванням з дерева. Птах ловив карасів *Carassius*, що плавали близько до поверхні водойми. Цей невластивий спосіб полювання, який рідко простежується ще у деяких видів чапель, зокрема сірої. Для території заповідника квака слід вважати звичайним видом, що гніздиться, пролітає. Поодинокі особини можуть зустрічатися у теплі зими.

Родина Threskiornithidae Richmond, 1917 – Ібісові

***Platalea* Linnaeus, 1758**

***Platalea leucorodia* Linnaeus, 1758. Косар. Колпица. Spoonbill.**

Вид дуже рідкісний для території заповідника. За спостереженнями протягом останніх 20 років на території заповідника реєструвався нерегулярно, частіше у другій половині літа. Останні роки регулярність зустрічей виду зростає, що можливо пов'язане із зростанням чисельності виду у регіоні. В гніздовий період 2007 року, ми реєстрували цих птахів на Строганівських островах, але гнізд не виявили. У наступному році косара на островах не виявили, але на території заповідника у кількості 4 особин зустрічали весь серпень. З липня 2010 року цей птах у кількості 7–12 особин постійно тримався на пересихаючих озерцях Великого Чапельського поду. Місцями їх перебування був випаровувач на території зовнішніх ставків зоопарку та центр Великого Чапельського поду. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

***Plegadis* Kaup, 1829**

***Plegadis falcinellus* Linnaeus, 1766. Коровайка. Каравайка. Glossy Ibis.**

Дуже рідкісний вид, що зустрічається нерегулярно. Цього птаха ми зустрічали у травні та другій половині літа. Останнє, мабуть, пов'язане із післягніздовими кочівлями. За останні роки став зустрічатися регулярно. За досліджуваний період найбільша зграя зареєстрована після затоплення поду 2010 р. – 58 особин. Занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Ciconiidae Sundevall, 1836 – Лелекові

***Ciconia* Brisson, 1760**

***Ciconia ciconia* Linnaeus, 1758. Лелека білий. Белый аист. White Stork.**

Вид здавна гніздився на території біосферного заповідника. Так у архіві за 1909 рік записано що було 2 гнізда: на клуні та даху адміністративного будинку, гніздування в яких завершилося успішно, а пташенята закільцьовані (Архів..., №81, л. 55). Після цього, на протязі більш ніж 50 років, відомості про гніздування цього виду відсутні. Але після чергового затоплення Великого Чапельського поду у 1985 році, в Асканії-Нова знову загніздилася одна пара. Останнє успішне гніздування датується 1988 роком. Останні роки лелека білий є звичайним перелітним та літучим видом. Найбільші скупчення спостерігаються під час міграцій у другій та третій декадах серпня. Птахи тримаються як цілих ділянок "Північна" та "Південна", так і Великого Чапельського поду. Для ночівлі використовуються стовпи ліній електромереж, а також огорожа Великого Чапельського поду. Максимальна зареєстрована чисельність – до 150 особин. Судячи із характеру полювання птахи в основному живляться крупними комахами, зокрема Прямокрилими Orthoptera. Під час літніх пожеж у буферній зоні неодноразово спостерігалось харчування безпосередньо біля лінії вогню. Оскільки в буферній зоні вал вогню, як правило, невисокий, птахи супроводжували його і вилюлювали комах, що вилітали в безпосередній від нього близькості, або підбирали особин з відпаленими крилами вже через декілька хвилин після його проходження. Очевидно, що така поведінка сформувалася давно, оскільки присутність лелеки білого на згарищах явище звичайне. Білий лелека гніздиться в регіоні у Чаплинському та Каланчацькому районах. Сприятливі умови для гніздування цього виду підтримуються наявністю рисосіяння. Рисові чеки, а також висушені їх площі є місцем регулярного харчування виду. Після затоплення поду у 2010 році одне гніздо з північної сторони Великого Чапельського поду було збудовано на опорі лінії електромережі, що живить вівцеферму Олександрине. Але гніздування не було успішним, оскільки після декількох коротких замикань, воно було зруйноване електромонтерами. На жаль, це відбулось під час годівлі пташенят. Чисельність виду на території заповідника сильно коливається в залежності від міграційного потоку. Як правило проліт проходить в середині серпня і птахи залишаються тут на 2–3 тижні. Загальна чисельність мігруючих птахів цього виду не перевищувала 300 особин.

***Ciconia nigra* Linnaeus, 1758. Лелека чорний. Черный аист. Black Stork.**

Дуже рідкісний пролітний вид. Зустрічається не щорічно у Великому Чапельському поді. Відмічається поодинокі або невеликими групами до 12 особин. У 2008 році зареєстрована незвичайно пізня зустріч однієї особини – 28 жовтня. Навесні 2009 року цей вид був відмічений 12 травня

(дані О.І. Кошелева та В.С. Гавриленко). Під час останнього найбільшого затоплення, 2010 року, в кінці липня відмічено найбільше скупчення цього виду – 13 особин. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

РЯД ANSERIFORMES – ГУСЕПОДІБНІ

Родина Anatidae Leach, 1820 – Качкові

***Branta* Scopoli, 1769**

***Branta bernicla* Linnaeus, 1758. Казарка чорна. Черная казарка. Brent Goose.**

Перша інформація про добуту казарку чорну, підстрелену особисто Ф. Фальц-Фейном у 1909 році відображено у архівному документі заповідника під №81 (Архів..., №81, л. 55). В кінці ХХ століття вид відмічався двічі навесні у 1985 та 1997 роках. Причому це були невеликі групи перший раз 4, другий 6 особин.

***Rufibrenta* Bonaparte, 1856**

***Rufibrenta ruficollis* Pallas, 1769. Казарка червоновола. Краснозобая казарка. Red-breasted Goose.**

Незважаючи на те, що вид занесений до Міжнародної та національної Червоних книг про нього не можна говорити як рідкісного для території заповідника. Щороку зграї казарки червоноволої реєструються як на прилеглих до ядра полях, так і на ночівлі у центрі поду та ставках зоопарку з кінця листопада до початку березня. Коливання чисельності дуже великі від декількох десятків особин до 6,5 тисяч 12 січня 2005 року. Зазначену зграю спостерігали в буферній зоні заповідника за 1,5 км від Великого Чапельського поду. Інше велике скупчення виду – 4200 особин спостерігалось 15 грудня 2007 року. Здебільшого вид зустрічається серед зграй гуски білолобої *Anser albifrons* Scopoli, 1769. Але навіть у цих зграях червоновола казарка тримається уособленими групами. В польоті вони також тримаються окремими зграями і дуже рідко влаштовуються у стрій з іншими Гусеподібними. Так, 5 листопада 2008 році у центрі Великого Чапельського поду виявлено три особини цього виду серед зграї інших птахів. Обрана водойма для ночівлі є одним з домінуючих чинників для перебування птахів у регіоні. Якщо вона не замерзає, птахи можуть здійснювати значні (до 30 км) перельоти на місця годівлі і повертатися назад. Але, на відміну від гуски білолобої казарка червоновола лише зрідка прилітає на ставки зоопарку серед дня. Інколи вдавалося зустрічати птахів, які ще не набули страху від впливу людини і підпускали до себе у центрі Великого Чапельського на відстань до 20 метрів. Харчуються на полях озимих культур, віддаючи перевагу злакам та озимому ріпаку, а також дикорослими злаковими рослинами, що зростають на дніщі Великого Чапельського поду. Дослідження розповсюдження цього виду в регіоні біосферного заповідника показало, що останні роки найбільші скупчення виду спостерігаються в районі с. Новодмитрівка Генічеського району, на

півострові Чонгар та прилеглих до Сивашу територій Джанкойського району Північного Криму, де їх чисельність досягала 16 тисяч особин. Занесена до Червоної книги України (2009).

Anser Brisson, 1760

Anser anser Linnaeus, 1758. Гуска сіра. Серый гусь. Greylag Goose.

В записках К.Є. Сіянка вказується на проліт великої кількості сірих гусей 11 вересня 1909 року (Архів..., №60, л. 8). Однак, в описах орнітологів (Шарлемань, 1924, Соколов, 1928) цього виду чомусь не вказано. Не виключено, що як мисливський вид він був винищений на півдні України. В.Д. Треус вказує, що в кінці 40-х років на прольоті цей вид є багато чисельним (Треус, 1952). Аналізуючи динаміку чисельності за останні 20 років, слід відмітити, що Асканія-Нова, як центр розведення гуски сірої безумовно вплинула на збільшення цього виду на півдні України. Перш за все тут сформоване осіле ядро, з якого йде розповсюдження птахів на навколишні території. На це вказує повернення кілець з відстріляних птахів за межами заповідника. Розселенню сірої гуски за межі заповідника суттєво сприяв розвиток рисосіяння у Каланчацькому районі Херсонської області та Північній частині Кримського півострова. Птахи "асканійської" популяції щороку з липня здійснюють польоти за межі заповідника. Пік чисельності цього виду в регіоні заповідника припадає на початок та середину 90-х років ХХ століття. Птахи зосереджувалися у центрі Великого Чапельського поду у другій половині серпня і першій вересня, тобто після початку сезону полювання. Посилення охоронного режиму території біосферного заповідника з початку 90-х років сприяли цьому явищу. Якщо у 80-ті роки типові скупчення цього виду нараховували до 500 особин, (за винятком 1989 року – 1400 ос.), то в середині 90-х років такі скупчення нараховували до 3 і більше тисяч. Однак, на початку ХХІ століття простежується знову спад чисельності і осінні скупчення нараховують до 1,5–2 тисяч особин. На це вплинуло відразу декілька чинників. Перш за все – це погіршення умов для гніздування. Зниження обсягів рисосіяння і висихання чеків на півдні Херсонщини та у Північному Криму, весняне полювання саме в місцях, де сірі гуси займали гніздові території. Не менш важливим став вплив якісних змін браконьєрства птахів цього та інших видів Гусеподібних: масова поява багатозарядних рушниць іноземного виробництва і недотримання вимог заряджання зброї лише двома набоями, моторизація браконьєрів автотранспортом підвищеної прохідності, недотримання строків полювання. На користь думки, що саме полювання стало перешкодою для подальшого підвищення чисельності виду в регіоні є зменшення ядра гніздової групи птахів цього виду на території зоопарку. Умови гніздування в зоопарку в цей період не стали гіршими і навіть кращими. Восени реєструвалося повернення до зоопарку підранків, що прямо вказує на відстріл його птахів. Слід зазначити, що птахи "асканійської" популяції не втрачають природної поведінки і за межами території зоопарку ведуть себе цілком природно, що підтверджено численними спостереженнями за особинами, які перелітали

до центру поду. Крім того, гуска сіра демонструє значну екологічну пластичність до вибору умов гніздування. Крім традиційного гніздування на заломлених стеблах очерету, гнізда птаха можна знайти серед розвалин тваринницьких ферм, в штучних будиночках різної конструкції, на водонапірних баштах. Незважаючи на зменшення чисельності, природне гніздування в регіоні біосферного заповідника простежується в околицях урочища Шпіндіяр, вздовж узбережжя Каркінітської та Джарилгацької заток вбік Чорноморського біосферного заповідника. Також відмічалися пари у гніздовий період у Північному Криму поблизу с. Новорибацьке Красноперекопського району. Східніше, вид гніздиться в районі сіл Громівка Новотроїцького району та Новодмитрівка Генічеського району. Статус виду можна визначити як звичайний, що гніздиться, перелітний, зимуючий. Окремі пари ведуть осілий спосіб життя здійснюючи локальні міграції в районі гніздування. Масовий відліт з регіону заповідника проходить з кінця вересня до кінця жовтня. В цей час спостерігається перекриття пролітних зграй сірої і білолобої гусок. Але частина птахів, можливо з північних та місцевих популяцій зимують разом із зграями інших Гусеподібних, утворюючи змішані угруповання.

***Anser fabalis* Latham, 1787. Гуменник. Гуменник. Bean Goose.**

Вид цілком можна віднести до дуже рідкісних для території заповідника. Зустрічається спорадично під час прольотів. Достовірно до рук дослідників за останні 20 років потрапила одна особина, яка загинула на ставках зоопарку.

***Anser albifrons* Scopoli, 1769. Гуска білолоба. Белолобый гусь. White-fronted Goose.**

Масовий перелітний та зимуючий вид. Порівнюючи архівні та сучасні дані спостережень за весняним прольотом цього виду можна стверджувати, що його час суттєво не змінився. Як правило, пролітні зграї спостерігаються з кінця лютого весь березень, в окремі роки до середини квітня. Поява восени двох зграй 8 вересня 1909 року на той час була сенсаційною. Останні роки велика білолоба гуска може навіть літувати, що підтверджується зустрічами цього виду на Молочному лимані та Східному Сиваші орнітологами Азово-Чорноморської станції (усні повідомлення Й.І. Чернічко). Судячи із записів початку ХХ століття, осінній проліт розпочинався за тих часів дещо раніше, про що свідчить також поява білолобих гусей навіть у такий теплий рік як 1910 – 1 жовтня. Враховуючи, що протягом минулого століття суттєво змінилися природні умови регіону (в середині материка з'явилася мережа крупних і малих зрошувальних каналів, штучних водойм таких як ставки накопичувачі, ріборозводні ставки, рисові чеки, а також значна площа озимих культур), білолоба гуска отримала додаткову кормову базу та місця для ночівлі. Цей процес мав розвиток в 70–80 роки ХХ століття. Тому з 80-х років ХХ століття на території регіону спостерігалася збільшення чисельності зимуючих птахів

цього виду. Безпосередньо на території заповідника до початку 90-х років цей вид поступався за чисельністю лише крижню, але з другої половини 90-х він є самим масовим серед Гусеподібних. Певним чином цьому сприяли зміни в розподілу птахів між Каспійським та Азово-Чорноморським басейнами, що розглянуто в окремих літературних джерелах 90-х років. Пік чисельності виду припадає на 1996 та 1997 рр. – 500–560 тисяч особин, після чого простежується зменшення. В перше десятиліття XXI століття безпосередньо на території заповідника ми фіксуємо коливання чисельності виду (від 35 до 100 тисяч особин).

***Anser erythropus* Linnaeus, 1758. Гуска мала. Пискулька. Lesser White-fronted Goose.**

Вид є рідкісним для території заповідника. Перелітний та зимуючий. Останні 20 років спостерігається щорічно невеликими зграями серед білолобої гуски. Зустрічається з середини листопада до середини березня. Чисельність зимуючих птахів незначна. У польових умовах серед великої кількості білолобих гусей визначається складно. До рук дослідників протягом останніх років потрапляли поодинокі ослаблені молоді особини, а також загиблі від пастерельозу. Занесений до Червоної книги України (2009).

***Cygnus Bechstein*, 1803**

***Cygnus cygnus* Linnaeus, 1758. Лебідь-кликун. Лебедь-кликун. Whooper Swan.**

На проліт кликуна (жовтень) вказано у архівних документах 1909 р. Взагалі цей вид щорічно відвідує Асканію-Нова та зимує на ставку. Його досить часто можна спостерігати на озимині та полях ріпаку. Безпосередньо на території заповідника спостерігалися зграї не більше 25 особин. Пролітні зграї бувають значно більші. Так, 29 березня 2003 року спостерігався одночасний проліт 44 особин. Зупинки мігруючих птахів регулярні. Окремі сім'ї залишаються зимувати на ставках зоопарку. На акваторії Перекопської затоки спостерігали скупчення більше 500 особин одночасно. Для території заповідника вид є звичайним, а у регіоні – численним в період міграцій та зимівлі. В зоопарку, чисельність коливалась від 5 до 30 особин.

***Cygnus olor* Gmelin, 1789. Лебідь-шипун. Лебедь-шипун. Mute Swan.**

Звичайний, перелітний, літучий і зимуючий вид для території заповідника. Для регіону – численний під час міграцій, линьок та зимівлі. Така значна кількість характеристик цілком відповідає статусу виду. Крім ставків зоопарку, регулярне гніздування відмічається на ставку біля с. Строганівка Чаплинського району, в ур. Шпіндіяр поблизу с. Червоний Чабан та в заказнику "Думузла" Каланчацького району. Гніздові пари та виводки останні 20 років спостерігались нами також на штучних озерах півострова Чонгар, в Джанкойському та Красноперкопському районах АР

Крим. Північне Присивашся, озера Північного Криму, а також Каркінітська затока – є одними з важливих місць у Північному Причорномор'ї, де шипун збирається у великі зграї під час линьки. Найбільш привабливими для цього є озеро Кияцьке, Каркінітська та мілководні місця Джарилгацької затоки Чорного моря. За винятком часу повного замерзання водойм, що трапляється не частіше одного разу на три – чотири роки на акваторії морських заток, лебеді зустрічаються щорічно, причому скупчення досягають сотень особин, яких можна спостерігати з однієї точки. При серпневих обліках птахів (2004–2007 рр.), нами на узбережжі від м. Кутар, яким закінчується Західний Сиваш до с. Лазурне в Скадовському районі, а також на території Красноперекопського району АР Крим обліковано більше 5 тисяч особин кожного року. Зимові скупчення цього виду перевищують літні. Так, 15 січня 2005 року поблизу мису Картказак на Каркінітській затоці було враховано 8437 особин цього виду. Безпосередньо на території заповідника постійно гніздиться 2–3 пари на внутрішніх та зовнішніх ставках зоопарку із числа особин, що завезені. Через територію здійснюється регулярний проліт мігруючих зграй восени, навесні, а також у червні при перельоті птахів до місця линяння. Щороку невеликі зграї, частіше сім'ї зупиняються на ставках зоопарку та у центрі поду. Мігранти рідко зупиняються на полях, суміжних із заповідним ядром.

Tadorna von Oken, 1817

***Tadorna ferruginea* Pallas, 1764. Огар. Огарь. Ruddy Shelduck.**

Впродовж всього XX століття огар був дуже рідкісним видом для всього Північного Причорномор'я. Натомість останні 20 років в регіоні біосферного заповідника він поступово набуває статусу звичайного. Цілком виправданим є залишення його в Червоній книзі України, але загроза його зникнення з території країни вже зникла. Безспірним є результат послідовної роботи з розведення і регулярних випусків огара із зоопарку в Асканії-Нова. Протягом останніх 40 років тут сформоване осіле ядро, з якого йде постійне розселення. Безпосередньо в заповіднику він є звичайним на гніздуванні та численним восени та першій половині зими. Вид демонструє високу екологічну пластичність у виборі місця для розміщення гнізда. Гніздиться на островах ставків зоопарку, а також у штучних гніздах на території дендропарку, в норах лисиць серед степу, розвалинах сільськогосподарських споруд. Окремі пари зустрічалися на ставках очисних споруд смт Асканія-Нова. На території зоопарку використовує розроблені для цього та інших земляних качок будиночки з трубою. Але заселяє і прості будиночки для гусей виготовлені з дошок. У дендропарку основні місця гніздування – це спеціальні будиночки з дошок, вивішені на деревах у 80-ті роки XX століття. Більше 10 років особини цього виду влаштовують одне з гнізд у дуплі найбільшого дерева парку – тополі сірючої *Populus canescens* (Ait.) Smith. на висоті біля 20 м. У 2007 році одна пара загіздилася в минулорічному гнізді яструба великого *Accipiter gentilis* Linnaeus, 1758 на території нового парку. Це при тому, що в цій же куртині знаходилося і гніздо яструба. Його терпимість до такого

сусідства незрозуміла. Огарі, мабуть, збудували своє гніздо вже після того, як яструби приступили до гніздування. У 2008 році з цього гнізда спустилося лише двоє живих пташенят, яких дорослі вели до зоопарку. Експедиційними виїздами встановлено послідовне заселення видом околиць заповідника. Гніздові пари зустрінуті в Генічеському, Чаплинському, Новотроїцькому, Каланчацькому, Каховському, Скадовському районах, а також Красноперекопському та Джанкойському районах АР Крим. Асканія-Нова є також центром осінньо – зимового перебування цього виду в усьому Північному Причорномор'ї, оскільки ніде більше таких скупчень, як в заповіднику, не реєструвалося. Значна кількість птахів, яка розповсюдилась вздовж Північного узбережжя Азовського і Чорного морів освоїла регіон і не втратила зв'язків з центром розповсюдження та прилітає сюди з настанням несприятливих погодних умов. В першій половині зими, починаючи із 2003 року, спостерігається значне збільшення чисельності, яке коливається від 2100 особин у 2003 році до 2900 особин у 2007 році. При настанні сильних морозів частина птахів відкочує і тримається незамерзаючих водойм, які живляться від свердловин та дренажних вод. Так, 17 лютого 2007 року зграю птахів (250 ос.) ми реєстрували поблизу ДАК "Титан" АР Крим. У 2008 році чисельність виду почала зростати раніше ніж звичайно. Біля 1800 особин цього виду зосередилося в центрі Великого Чапельського поду на початку жовтня 2008 року. Занесений до Червоної книги України (2009).

***Tadorna tadorna* Linnaeus, 1758. Галагаз. Пеганка. Shelduck.**

Для Північного Присивашся це досить характерний звичайний вид. В основному він дотримується солонуватих водойм опріснених Сивашських заток. Гніздиться переважно в норах лисиць. В глибину материкової частини розповсюдився, мабуть, завдяки поширенню зрошення і утворення постійних водойм. В архівних матеріалах (Архів..., №81, л. 31) ми знаходимо запис К.Є. Сіяно, що 2 квітня 1910 року зустрінуту пару пролітних галагазів. Можливо, що за тих часів, галагаз далеко від узбережжя не гніздився. Останні роки галагаз зустрічається в гніздовий період на відстані до 50 кілометрів від узбережжя Сивашу. Територія біосферного заповідника і його околиць є типовим місцем де цей вид гніздиться і літує, а в теплі зими – зимує. Найближчі зимові скупчення галагаза щорічно реєструвалися нами під час різдвяних обліків птахів біля с. Першокостянтинівка Чаплинського та с. Громівка Новотроїцького районів. Зимові скупчення птахів нараховують від 40 до 60 особин.

***Anas* Linnaeus, 1758**

***Anas crecca* Linnaeus, 1758. Чирянка мала. Чирок-свистунок. Teal.**

Вид звичайний, пролітний, зрідка зимуючий, інколи літуючий. Регулярно зустрічається під час весняного та осіннього прольотів. Реєструється невеликими зграйками на ставках зоопарку та у центрі Великого Чапельського поду.

***Anas querquedula* Linnaeus, 1758. Чирянка велика. Чирок-трескунок. Garganey.**

Спостерігається як звичайний вид за всі роки спостережень протягом століття. Протягом останніх 20 років прикладів гніздування не виявлено. Зимує у теплі зими в центрі Великого Чапельського поду та на ставках зоопарку. За межами заповідника зимівля виявлена вздовж Сивашу біля фонтануючих свердловин.

***Anas penelope* Linnaeus, 1758. Свищ. Свизь. Wigeon.**

Першу згадку цього виду в дикому стані ми знаходимо в записах К.Є. Сіяноко за 1909 рік, коли вид спостерігався під час осіннього прольоту. В сучасних умовах вид зустрічається щорічно восени та навесні невеликими зграйками від 5 до 15 особин.

***Anas clypeata* Linnaeus, 1758. Широконоска. Широконоска. Shoveler.**

Вид не є чисельним. В Асканії-Нова відмічається на протязі всього періоду спостережень. Більша кількість птахів – 70 особин – спостерігалась нами у роки заповнення днищ подів. Крім Асканії-Нова, спостерігався під час часткового затоплення Хрестівського поду 11 квітня 2006 року – 40 особин. М.М. Семенов (Семенов, 1985) вказує на спостереження виводка із 9 пташенят на території Великого Чапельського поду. Можливо, після сильного затоплення Великого Чапельського поду у 1985 та 1986 роках, екологічні умови задовольняли вимогам цього виду щодо гніздування.

***Anas platyrhynchos* Linnaeus, 1758. Крижень. Кряква. Mallard.**

Багаточисельний, з осені до весни. Вид, гніздиться, зимує та мігрує. Перша згадка цього виду є серед списку опудал колекції птахів, надісланих у 1835 році до м. Кеттена і визначених Ф. Науманном. К.Є. Сіяноко, у записах за 1909 рік, вказує на численні зграї виду навесні. Аналізуючи літературу за ХХ століття можна констатувати, що крижень завжди був найбільш чисельним серед Гусеподібних до середини 90-х років ХХ століття. Цьому сприяла розвинена система зрошення. У зоопарку в зимовий період в 1978–1983 рр. зимувало щорічно від 4 до 6 тисяч особин (Літопис..., 1983). В кінці 80-х та початку 90-х років ХХ століття – 10–15 тисяч особин. Причому птахи спочатку концентруються у центрі Великого Чапельського поду, а при замерзанні дзеркала та сильних вітрах переміщуються у зоопарк на зовнішні та внутрішні ставки. Пік чисельності спостерігається в середині 90-х років. Так, у 1996 році в першій половині зими було враховано до 40 тисяч особин, з яких, у другій половині, залишилось лише 2,5–3 тисячі. На початку ХХІ століття простежується скорочення чисельності цього виду на зимівлі. Звертає увагу на себе скорочення чисельності саме місцевих популяцій цього виду. Кількість птахів, що з'являється в зоопарку "Асканія-Нова" на початку сезону осіннього полювання є своєрідним індикатором чисельності виду в регіоні.

Якщо у 90-ті роки минулого століття в перший же день полювання чисельність крижня у зоопарку зростала на тисячу і більше особин, то у 2000 роки цього не спостерігається. Проводячи серпневі обліки птахів, разом з орнітологами Азово-Чорноморської міжвідомчої станції, ми констатували, що причинами повсюдного скорочення чисельності крижня стало суттєве скорочення місць для гніздування, безконтрольний відстріл як восени так і в час весняного прольоту, а також раннє відкриття полювання. В результаті, протягом останніх років суттєво підірвана відтворювальна здатність популяцій.

***Anas strepera* Linnaeus, 1758. Нерозень. Серая утка. Gadwall.**

В Присивашші та на озерах Північного Криму знаходиться одна із численних популяцій цього виду у регіоні. Зокрема на островах озера Айгульського та його околиць нерозень перевищує чисельність крижня. Але це не стосується території заповідника. В заповіднику вид звичайний на прольоті, зрідка зимує та літує. М.М. Семенов (Семенов, 1985) вказує на спостереження виводку після затоплення поду у 1985 році. Занесена до Червоної книги України (2009).

***Anas acuta* Linnaeus, 1758. Шилохвіст. Шилохвость. Pintail.**

Звичайний вид на прольоті. Великих скупчень не утворює, інколи зимує. Перша реєстрація виду взимку була здійснена ще К.Є. Сіянюк у січні 1910 році.

Aythya Boie, 1822

***Aythya nyroca* Guldénstätt, 1770. Чернь білоока. Белоглазая чернетъ. Ferruginous Duck.**

Вид стає все далі рідкіснішим. На початку ХХ століття його реєстрували щорічно. Так, у записах К.Є. Сіянюк ми знаходимо зустріч 23 серпня 1909 року. Реєструвався також у довоєнні роки, зокрема у 1939 році на весняному прольоті. Останні роки не зареєстрований. Занесений до Червоної книги України (2009).

***Aythya fuligula* Linnaeus, 1758. Чернь чубата. Хохлатая чернетъ. Tufted Duck.**

Зальоти черні чубатої відмічено під час затоплення поду у 1997 році. Вид рідкісний для території заповідника.

***Aythya marila* Linnaeus, 1761. Чернь морська. Морская чернетъ. Scaup.**

Зрідка зустрічається під час весняного прольоту. Після 1997 року вид реєстрували, всього декілька разів.

***Aythya ferina* Linnaeus, 1758. Попелюх. Красноголовая чернеть.
Pochard.**

Зустрічається щорічно на весняних та осінніх прольотах то як рідкісний, то як звичайний вид. Також можна спостерігати і в час післягніздових міграцій у серпні. Реєструвався як у центрі Великого Чапельського поду, так і на ставках зоопарку. Великі скупчення виду зустрічали в заказнику "Думузла" Каланчацького району, а також на ставках рибгоспу біля с. Новорибацьке Красноперекопського району АР Крим.

Netta Kaup, 1829

***Netta rufina* Pallas, 1773. Чернь червонодзьоба. Красноносый нырок. Red-crested Pochard.**

Проліт цього виду спостерігався у 1909 році К.Є. Сіянюк (Архів..., №81, л. 31). У спійманій черні було травмоване крило. Після лікування її випущено в зоосад. Така процедура досить часто практикувалась служителями Асканії-Нова. Останні 20 років зустрічі цього виду поодинокі і нерегулярні. Занесена до Червоної книги України (2009).

Bucephala Baird, 1858

***Bucephala clangula* Linnaeus, 1758. Гоголь. Обыкновенный гоголь. Goldeneye.**

Вид рідкісний, але реєструється щорічно на прольотах навесні, восени, а також взимку. У 1991 році одного загиблого самця було оглянуто на початку листопада. Занесений до Червоної книги України (2009).

Melanitta Boie, 1822

***Melanitta fusca* Linnaeus, 1758. Турпан. Обыкновенный турпан. Velvet Scoter.**

Дуже рідкісний вид. К.Є. Сіянюк записав у 1909 році, що цей вид вкрай рідко буває на ставку і довго не затримується. Зокрема, 28 вересня 1909 року спостерігалася одна особина, яку хотіли спіймати та не вдалося (Архів..., №81, л. 31). Безпосередньо на території заповідника нами цей вид не реєструвався, хоча у Хрестівському поді, під час його часткового затоплення був відмічений 11 квітня 2006 року. Спостерігали 1 особину.

Mergus Linnaeus, 1758

***Mergus merganser* Linnaeus, 1758. Крех великий. Большой крохаль. Goosander.**

Вид рідкісний для території, зустрічається під час міграцій. Нами відмічався у листопаді 1997 року.

***Mergus albellus* Linnaeus, 1758. Крех малий. Луток. Smew.**

Зареєстрований К.Є. Сіянюк 14 жовтня 1909 року на ставку зоопарку. Нами спостерігався 12 квітня 1997 року на зовнішньому ставку зоопарку.

РЯД FALCONIFORMES – СОКОЛОПОДІБНІ

Родина Pandionidae Bonaparte, 1854 – Скопові

Pandion Savigny, 1809

***Pandion haliaetus* Linnaeus, 1758. Скопа. Скопа. Osprey.**

В записах К.Є. Сіяноко від 9 вересня 1909 року ми знаходимо, що з Дорнбурга (тепер с. Чкалове) була надіслана скопа, підстрелена Ф.Е. Фальц-Фейном. На жаль, автор не конкретизує, за яких обставин і де саме був підстрелений цей птах. М.М. Семенов реєстрував цей вид 4 грудня 1990 року (Летопись..., 1991). Нами скопа спостерігалася і була сфотографована 17 жовтня 2008 року. Птах чатував на ясені *Fraxinus* у старому парку поблизу зовнішніх ставків зоопарку. Безумовно, це дуже рідкісний пролітний вид, занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Accipitridae Vigors, 1824 – Яструбові

Pernis Cuvier, 1817

***Pernis apivorus* Linnaeus, 1758. Осоїд. Обыкновенный осоед. Honey Buzzard.**

Дендрофільний вид неморального походження. Проліт осоеїдів спостерігався 13 серпня 1909 року. Пізніше 14 вересня цього ж року К.Є. Сіяноко пише, що осоеїд з'явився у великій кількості (Архів..., №81, л. 55). Ми не можемо тепер підтвердити звичайність цього виду, але в серпні та на початку вересня він реєструється майже щороку на території нового парку. У 2008 році його спостерігали і у старому парку в районі "Клубної галявини". Взагалі для цього виду великі скупчення не характерні. Він полює, як правило, поодиночі. Двічі, за останні роки, зустрічали птаха із сотами у дзьобі (спостереження В.С. Гавриленка).

Milvus Lacedede, 1799

***Milvus migrans* Boddart, 1783. Шуліка чорний. Черний коршун. Black Kite.**

Дендрофільний вид тропічного фауногенетичного комплексу. На початку ХХ століття це був далеко не рідкісний але пролітний вид. Так, у записах К.Є. Сіяноко цей вид регулярно зустрічається серед літа, причому групами по 8 і навіть 20 особин, зокрема 11 липня 1909 року зареєстровано 41 особину. Нами, за 18 років спостережень, реєструвався всього 4 рази над Великим Чапельським подом та ділянкою "Північна". Занесений до Червоної книги України (2009).

Circus Lacedpede, 1799

Circus cyaneus Linnaeus, 1766. Лунь польовий. Полевой лунь. Hen Harrier.

Зимующий вид. Його чисельність зросла в кінці 90-х років ХХ століття, після забур'янення полів та формування тимчасових перелогів. В одній з робіт нами помилково, замість луна лучного *Circus pygargus* Linnaeus, 1758 вказаний на гніздуванні польовий (Гавриленко, 2001a). Занесений до Червоної книги України (2009).

Circus macrourus Gmelin, 1771. Лунь степовий. Степной лунь. Pallid Harrier.

М.М. Семенов вказує на зустріч цього виду 28 січня 1990 року (Семенов, 1991). Вид є дуже рідкісним і ймовірність його реєстрації та безпомилкового визначення у польових умовах низька. Занесений до Червоної книги України (2009).

Circus pygargus Linnaeus, 1758. Лунь лучний. Луговой лунь. Montagu's Harrier.

Влітку рідкісний, гніздующий вид. У 80-х роках ХХ століття його чисельність була дуже низькою. Але в кінці 90-х років зросла, особливо на 3–4 річних перелогах. В окремих місцях його щільність досягала 0,15 пари на 1 км². Останні роки, через повсюдне розорювання перелогів, кількість луна лучного знову зменшується. Полос переважно на мишовидних гризунів, але спостерігалось добування жайворонків і куріпок. Не щорічно гніздиться на заповідному степу. Занесений до Червоної книги України (2009).

Circus aeruginosus Linnaeus, 1758. Лунь очеретяний. Болотный лунь. Marsh Harrier.

Звичайний, зимующий та літующий вид. Зустрічається регулярно в межах всіх ділянок заповідного ядра та інших зон заповідника. Але найчастіше його можна спостерігати на території Великого Чапельського поду. До 2010 року ми були переконані у відсутності гніздування безпосередньо на території заповідника. Під час сильного затоплення поду, луні болотяні трималися тут весь літній період. На початку серпня на стовпах огорож спостерігали трьох молодих птахів, і цілком ймовірно, що вони вивелися саме у центрі Великого Чапельського поду. Найближчі місця гніздування – узбережжя Західного Сивашу. Чисельність сильно коливається між порами року і наявністю кормової бази у вигляді дрібних та середніх розмірів птахів, зокрема молоді качиних, а також мишовидних гризунів.

Accipiter Brisson, 1760

Accipiter nisus Linnaeus, 1758. Яструб малий. Перепелятник.
Sparrowhawk.

Дендрофільний вид давньо-неморального фауногенетичного комплексу. Судячи із записів К.Є. Сіяноко цей вид масово знищувався під час міграцій, оскільки дошкуляв птахам зоопарку. У щоденнику за 1910 рік зустрічаються регулярно записи про його знищення. З осені до весни вид регулярно зустрічається практично на всій території заповідника. В меншій кількості на території степу, в більшій – у лісосмугах та на території селища. Полює, в основному, на птахів розміром до голуба. Є основним регулятором чисельності горлиці садової *Streptopelia decaocto* Frivaldszky, 1838. На гніздуванні ми цього виду не знаходили.

Accipiter gentilis Linnaeus, 1758. Яструб великий. Тетеревятник.
Goshawk.

Дендрофільний вид давньо-неморального фауногенетичного комплексу. Архівні матеріали свідчать, що цей вид в Асканії-Нова переслідувався десятки років. В особливій немилості він був за часів Ф.Е. Фальц-Фейна, як і більшість інших денних хижих птахів. Їх відстрілювали, ловили сітками та капканами. В записі К.Є. Сіяноко від 17 жовтня 1910 року ми знаходимо, що у парках Асканії-Нова повно великих яструбів, 5 з яких застрелено мисливцями. 15 листопада 1910 року знову вбито 2 яструба (Архів..., №81, л. 31). Причиною скупчення хижих птахів в Асканії-Нова була наявність кормової бази та місць для ночівлі. За тих часів практикувалося відловлювання птахів сітками, підрізання махових пір'їн та випуск у орнітопарк. Підранки та птахи з підрізаними крилами є бажаною здобиччю для хижих птахів, бо в природі вони теж полюють, в першу чергу, на ослаблену здобич. Цей факт викликав негативну реакцію не тільки у колишнього гоподаря Асканії-Нова, але й у інших власників зоокуточків та мисливських господарств, що, в кінцевому результаті, потягло за собою повсюдне винищення і переслідування денних хижих пернатих. Із середини 90-х років ХХ століття пара яструба великого оселилася на території нової частини дендропарку "Асканія-Нова". Там збудовано декілька гнізд на ясеах та дубі, які по черзі використовуються птахами для гніздування. Щороку ця пара виводить по троє пташенят. Гніздування 2007 та 2008 років було невдалим. Пташенята вивелися, але зльотків не спостерігали. Основна здобич цієї пари – птахи розміром із чорного дрозда, фазани, зайченята. Чатуючих яструбів в осінній період можна спостерігати на стовпах огорож Великого Чапельського поду, що межують із дендропарком. В зимовий період чисельність цього виду зростає за рахунок перелітних птахів. Статус виду – гніздуєчий, перелітний та зимуючий. Місцева пара, скоріше всього, веде осілий спосіб життя, оскільки зустрічається в районі гніздування регулярно (Гавриленко, Листопадський, 2009а).

Buteo Lacedpede, 1799

Buteo lagopus Pontoppidan, 1763. Зимняк. Зимняк. Rough-legged Buzzard.

Звичайний, регулярно зимуючий вид. В роки розмноження норичі гуртової *Microtus socialis* Pallas, 1773 та курганцевої миші *Mus spicilegus* Ptenyі, 1882 спостерігались висока концентрація цього виду. Значна кількість птахів може спостерігатись і під час прольоту. Так, наприклад, 9 березня 2003 року відмічено щільність 2 ос./1 км маршруту вздовж автодороги.

Buteo rufinus Cretzschmar, 1827. Канюк степовий. Курганник. Long-legged Buzzard.

Дендрофільний вид пустельно-гірського фауногенетичного комплексу. К.Є. Сіяноко вказує на початок прольоту 4 вересня. А 1 жовтня 1911 року було спіймано одну особину, яку випустили на волю. В останні 3 роки вид швидко набирає чисельність на гніздуванні, але все ще залишається рідкісним у регіоні (Гавриленко, Листопадський, 2011). За усним повідомленням співробітника Азово-Чорноморської орнітологічної станції к.б.н., с.н.с. В.М. Попенка, ним, у 2005 році знайдено гніздо цього виду в Каланчацькому районі. Під час проведення серпневих обліків вид неодноразово відмічався під час спостережень науковцями заповідника у Присивашші. У 2009 році було знайдено гніздо у лісосмузі поблизу вівцеферми Олександрин із трьома пташенятами (Гавриленко, Листопадський, 2009в). Було встановлено, що канюк степовий гніздився тут і роком раніше. Але перше гніздування не було успішним, оскільки пташенята були вилучені з гнізда дітьми із с. Пітомнік. У 2009 р. з гнізда успішно вилетіло троє пташенят. Успішним було гніздування 2010 року. Окрім цього у 2010 році нами було виявлено і обстежено ще 4 гнізда. В трьох із них гніздування було успішним, а в одному кладка була знищена з невідомих причин і при повторному обстеженні там виявилось гніздо боривітра звичайного *Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758. В цілому слід зазначити, що станом на кінець 2010 року безпосередньо на території заповідника канюк степовий зустрічався цілорічно. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

Buteo buteo Linnaeus, 1758. Канюк звичайний. Обыкновенный канюк. Buzzard.

Пролітний, літуючий, нерегулярно зимуючий вид. К.Є. Сіяноко вказує на одночасний проліт із канюком степовим 4 вересня 1909 року. Під час прольоту одна особина була підбита. Останні 20 років чисельність під час прольотів дуже сильно коливається: від звичайного до рідкісного. В окремі роки спостерігали літуючих особин, зокрема у 2006 році один птах літував на ділянці "Північна" все літо.

Circaetus Vieillot, 1816

Circaetus gallicus Gmelin, 1788. Зміїд. Змеєяд. Short-toed Eagle.

Вказівку на зустріч цього птаха на нинішній території заповідника ми знаходимо в архівному записі від 8 липня 1909 року (Архів..., №60, л. 5). В.Д. Треус для всієї охопленої його дослідженнями території вказує на нього як на вид, що залітає.

М.М. Семенов (1990) вказує, що він особисто навесні 1980 р. та 12 лютого 1986, а також у жовтні 1990 року спостерігав цього птаха. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Aquila Brisson, 1760

Hieraetus pennatus Gmelin, 1788. Орел-карлик. Орел-карлик. Booted Eagle.

На проліт орла-карлика в архівних матеріалах вказується 14 вересня 1909 року. Один екземпляр застрелений (Архів..., №60, л. 8). 20 вересня 1911 року теж підстрелено орла-карлика.

У липні 2010 року молодю особину цього виду спостерігали на огорожі загонів для утримання копитних тварин поблизу с. Новий Етап та дендропарку. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

Aquila rapax Temminck, 1828. Орел степовий. Степной орел. Steppe Eagle.

К.Є. Сіянко вказує на приліт степового орла 14 березня 1909 року. На початку XX століття вид був звичайним на гніздуванні (Шумер, 1928) До 1981 року вид гніздився на території Асканії-Нова.

Останні 20 років спостерігається лише проліт та короткочасні зупинки цього виду. М.М Семенов вказує на реєстрацію виду поблизу Великого Чапельського поду 1 квітня 1989 року. Одна зустріч була 20 травня 1990 року (Семенов, 1991). Мігруюча група із 4 орлів нами спостерігалась 10 березня 2005 року поблизу с. Комиш. Статус виду може бути визнаний як дуже рідкісний, пролітний. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

Aquila heliaca Savigny, 1809. Могильник. Могильник. Imperial Eagle.

Дендрофільний вид лісостепового походження. Вид дуже рідкісний. Зустрічається не кожного року під час зимівлі. У 80-х роках XX століття було зареєстровано 3 зустрічі. У 90-х та на початку XX століття вид реєструється майже щорічно, але не більше 2 особин. Так, 18 листопада 2001 року на межі ділянки "Північна" зустріли одночасно двох могильників та орлана-білохвоста, які дзьобали зайця *Lepus europaeus* Pallas, 1778. В зиму 2006 та 2007 років одна особина трималась біля Великого Чапельського поду всю зиму. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

***Aquila chrysaetos* Linnaeus, 1758. Беркут. Беркут. Golden Eagle.**

Цей вид здавна зимує на нинішній території заповідника. К.Є. Сіяноко вказує, що 16 жовтня 1909 року у степу було вбито два орла-беркута, у яких на лапах були залишки заячої шерсті. За 1909 рік підстрелено 5 беркутів. У 1910 році 23 лютого із двох беркутів, яких помітили у степу одного підстрелили. Із наведених прикладів видно, що вид інтенсивно переслідувався.

Із матеріалів Літопису природи за 80-ті роки ХХ століття, видно, що вид зустрічався дуже рідко. М.М. Семенов констатує, що останній раз беркут спостерігався у 1987 році. Але, в 90-х роках та з перших років ХХІ століття ми реєструємо збільшення зустрічей цього виду. Можливо це пов'язано із зосередженням на даній території значної кількості Гусеподібних птахів та сірих журавлів, які є для них основним кормом. Достовірно відомо про загибель одного молодого беркута на високовольній лінії. В межах заповідника одночасно реєструвалося не більше 3 особин. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

Haliaeetus Savigny, 1809

***Haliaeetus albicilla* Linnaeus, 1758. Орлан-білохвіст. Орлан-білохвіст. White-tailed Eagle.**

Звичайно зимуючий, іноді літуючий вид. У архіві 1909 року вказується на обмерзання пір'я у старого орлана-білохвоста під час ожеледиці. Цей вид за тих часів не був рідкісним. К.Є. Сіяноко у записі від 20 грудня 1909 року фіксує, що у степу спостерігалися великі зграї дрохв та морських орлів. Далі ми знаходимо факти відстрілу цього птаха. Чотири орлани спостерігали 23 лютого 1910 р.

Експедиційними обстеженнями встановлено, що регіон біосферного заповідника та прилеглі до Каркінітської затоки території є місцем постійної зимівлі виду. Орлани, як правило, з'являються восени із прильотом великих зграй мігруючих журавлів, що спостерігається із другої половини вересня. В цей час можна спостерігати до трьох особин. З прильотом великих зграй білолобої гуски чисельність цього виду зростає. Максимально на території Великого Чапельського поду 13 грудня 2004 року одночасно спостерігалось 7 птахів. Під час експедиційних виїздів у Присивашся та узбережжя Чорного моря із жовтня до кінця березня орлани зустрічалися кожної експедиції. В місцях скупчень лебедів та качок можна було нарахувати кілька десятків особин одночасно. Так, 13 лютого 2005 року на акваторії Перекопської затоки було нараховано 37 особин. Орлани добувають здебільшого ослаблених гусей, качок, лебедів та журавлів. При їх відсутності здійснюють атаки на скупчення здорових птахів. При чому спостерігались одночасні полювання двох і більше особин за однією жертвою. Так, у 1998 році два орлани вполювали зайця в безпосередній близькості від орнітосекції зоопарку. Майже щороку орлани залітають полювати на водоплавних птахів на ставки зоопарку, де успішно ловлять птахів з підрізаним крилом. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

Родина Falconidae Leach, 1820 – Соколові

Falco Linnaeus, 1758

Falco peregrinus Tunstall, 1771. Сапсан. Сапсан. Peregrine.

В останні 20 років це, безумовно, дуже рідкісний вид, який зустрічається лише під час міграцій. Сто років тому теж зупинявся в Асканії-Нова, але піддавався переслідуванню. 21 березня 1909 року у степу був підстрелений сапсан. Також молодий екземпляр цього ж виду був підстрелений на території зоопарку 2 вересня 1909 року, а 15 листопада 1910 року знову вбито сапсана. 27 листопада цього ж року добутий сапсан з ремінцем на нозі. Тобто, це був ловчий птах, що втік від господаря. В сучасних умовах вид реєструється не щорічно. Так, сапсана реєстрували 16 березня 2006 року біля межі із зоною антропогенних ландшафтів, на ЛЕП-10 вздовж Великого Чапельського поду, а також на межах із цілиним степом ділянки "Південна". Вид занесено до Червоної книги України (2009).

Falco cherrug Gray, 1834. Балабан. Балобан. Saker.

Вид дуже рідкісний на території заповідника. За останні роки реєструвався двічі – у 2002 та 2004 роках. Але вірогідність його зустрічі, навіть у гніздовий період, можлива, оскільки він є гніздуємим видом для Присивашся. Так, експедицією заповідника у кінці березня 2005 року поблизу с. Приозерне було виявлено гніздо на уступі обриву Східного Сивашу (усне повідомлення Лопушанського Є.О.). Поодинокі зустрічі виду реєструвалися на ЛЕП-10 поблизу заповідника. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

Falco vespertinus Linnaeus, 1766. Кібчик. Кобчик. Red-footed Fal.

Дендрофільний вид лісостепового фауногенетичного комплексу. Відмічено ще в першому списку орнітофауни 1835 року Ф. Науманном. На велику чисельність підльоту цього виду 20 квітня вказує К.Є. Сіяноко у своєму щоденнику за 1896 рік. Аналізуючи подальші його записи ми бачимо, що "кобчик сивий" – *Falco vespertinus* – у 1909 році не гніздився, а лише зустрічався на прольоті як весняному, так і осінньому. В кінці 80-х на початку 90-х років це був самий масовий вид хижих птахів заповідника, який заселив дендрологічний парк. В подальшому, їх чисельність то різко знижувалась, то збільшувалась. Оскільки зміни в екології виду викладені в окремій роботі, немає необхідності в детальній її характеристиці (Гавриленко, 2006). Вид є звичайним, гніздовим та перелітним.

Falco columbarius Linnaeus, 1758. Підсоколик малий. Дербник. Merlin.

Дендрофільний вид. 16 лютого 2001 року виявлено одну особину в лісозмузі, розміщеної вздовж ділянки "Південна" природного ядра заповідника. Зустрічі цього виду датуються початком ХХ століття. Вид погано помітний, дуже рідкісний, а тому цілком ймовірно, що спостерігачі його можуть не реєструвати, зважаючи на особливості поведінки і незначну кількість.

***Falco naumanni* Fleischer, 1818. Борівітер степовий. Степная пустельга. Lesser Kestrel.**

Цей дуже рідкісний вид гніздової аборигенної фауни. Протягом останніх 20 років дуже рідко зустрічався на узбережжі Сивашу. 4 квітня 2003 року спостерігалася одна особина на ділянці "Північна". Вид занесено до Червоної книги України (2009).

***Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758. Борівітер звичайний. Обыкновенная пустельга. Kestrel.**

Другий за чисельністю вид хижих птахів на території біосферного заповідника. Звичайний, гніздиться, є перелітним, але на відміну від попереднього, його можна цілком віднести і до зимуючого. Причому зимує давно, ще з початку ХХ століття, що відмічено у щоденниках перших асканійських орнітологів. Характеризуючи цей вид, слід відмітити, що у довоєнні роки борівітер звичайний гніздився в Асканії-Нова колоніально. Це досить характерно для птахів із Західної Європи. Але пізніше колоніальність гніздування цього виду в Асканії-Нова була втрачена. Із особливостей розмноження вказується на парування борівітрів 14 лютого 1939 року. Борівітри зустрічались у цей день у різних частинах дендропарку. Це дуже рання дата, яка говорить про осілість особин.

В наш час, ми також спостерігаємо осілість окремих особин, які дотримуються своїх мисливських ділянок майже цілорічно. Навіть у зими із суттєвим сніговим покривом, окремі особини продовжували зимувати, переходячи на харчування птахами. Найбільш щільні поселення утворює у лісосмугах, харчується виключно у відкритих біотопах (Листопадський, 2011). Оглядаючи гнізда з пташенятами ми знаходили в раціоні харчування, поряд із мишовидними гризунами (норицею гуртовою, курганцевою мишею, хатньою мишею), також ящірок. В роки з масовим розвитком сарани спостерігалось активне харчування цим видом (Гавриленко, Листопадський, 2009).

РЯД GALLIFORMES – КУРОПОДІБНІ
Родина Phasianidae Horsfield, 1821 – Фазанові
***Perdix* Brisson, 1760**

***Perdix perdix* Linnaeus, 1758. Куріпка сіра. Серая куропатка. Partridge.**

Дендрофільний вид лісостепоного фауногенетичного комплексу. Звичайний осілий вид. Зміни в природокористуванні, що сталися з другої половини ХХ століття: створення лісосмуг та розвиток зрошення зіграли позитивну роль у розповсюдженні цього виду на території заповідника (Листопадський, 2011а). Але, слід відмітити, що зовсім безлісий, безводний простір, часто надмірно збитий копитами овець, якими виглядали околиці Асканії-Нова в кінці ХІХ століття, все таки не був перешкодою для поселення виду. На початку 20-х років ХХ століття на куріпок полювали.

Взимку 1924 року на території парку, який тоді займав площу лише 28 гектарами спостерігалось "кілька табунів" (Шарлемань, 1924). На зиму цей вид дійсно зосереджується поблизу деревної рослинності. В сучасних умовах вид розповсюджений на всій території заповідника. Навіть на території днища Великого Чапельського поду, коли воно не затоплене, птахи не тільки годуються, але й ночують. Гнізда цього виду виявлялися нами навіть у центрі ділянки "Південна". Залишається загадкою, яким чином птахи обходяться без води, особливо в час вигодовування пташенят? Адже до найближчих джерел води (каналів та дощувальних машин) від центру степу 5–6 кілометрів. Очевидно, що пташеняткам вистачає води, отриманої з роси та комах. Але пізні кладки і виводки, при настанні посухи, можуть бути приречені. Після пожеж 1996, 2006, 2007 років ми знаходили у центрі ділянок "Північна" та "Південна" кладки куріпки і перепілки *Coturnix coturnix* Linnaeus, 1758, які були покинуті ще до настання стихії із завмерлими зародками. Ми пов'язуємо це із завмиранням зародків від високих температур – вище 38°C, які можуть наставати на поверхні ґрунту навіть вже у другій половині травня. В кінці червня – початку липня такі температури в Асканії-Нова на ґрунті не рідкість. Головним кліматичним чинником, який впливає на сіру куріпку є ожеледиця. Перелік ворогів, що вживають сіру куріпку значний. Ми спостерігали вдале полювання на куріпок яструба великого, луня лугового, зимняка. В березні 2004 року на ділянці "Північна" була відібрана частина зовсім свіжої куріпки у крука *Corvus corax* Linnaeus, 1758. Зграйки птахів, які нам довелося спостерігати, мали різну чисельність від 3 до 37. У зиму 2006–2007 років на всій території виявлено 23 зграйки загальною кількістю 255 особин. Трохи більша чисельність зареєстрована у 2009 році.

Coturnix Bonaparte, 1791

***Coturnix coturnix* Linnaeus, 1758. Перепілка. Перепел. Quail.**

Гніздуючий, перелітний вид. Зустрічається на території заповідника з початку квітня (6.04.1909 р. сама рання дата зустрічі за 100 років спостережень), до середини жовтня. Останні 20 років сама рання зустріч – 10 квітня. Вид не є численним, розповсюджений на всій території природного ядра, за винятком днища Великого Чапельського поду у роки затоплення. Але коли затоплення немає, вид знову заселяє і днища подів.

Phasianus Linnaeus, 1758

***Phasianus colchicus* Linnaeus, 1758. Фазан. Фазан. Pheasant.**

Дендрофільний вид неморального фауногенетичного комплексу. Інтродукований з кінця XIX століття, осілий вид. Звичайний для трансформованих екосистем: лісосмуг, дачних територій. В межах природного ядра тримається в основному смуги степу до одного кілометра від краю. Як і для куріпки характерні значні коливання чисельності між сезонами. На території дендропарку чисельність коливається в межах 80–120 дорослих особин.

РЯД GRUIFORMES – ЖУРАВЛЕПОДІБНІ

Родина *Gruidae* Vigors, 1825 – Журавлеві

Grus Brisson, 1760

***Grus leucogeranus* Pallas, 1773. Журавель білий. Стерх. Siberian White Crane.**

Виятковий зальот 5 особин цього виду зареєстрований у середині жовтня 1996 року. Птахи трималися у зграї журавлів сірих *Grus grus* Linnaeus, 1758 до відльоту 24 жовтня.

***Grus grus* Linnaeus, 1758. Журавель сірий. Серый журавль. Crane.**

Незважаючи на те, що журавель сірий занесений до Червоної книги України (2009), для території заповідника це багаточисельний мігруючий, звичайно літучий та не щорічно зимуючий вид. К.Є. Сіяноко вказує на зальот одного журавля сірого на озеро-болото зоопарку 27 серпня 1909 року. На осінньому прольоті спостерігалися на зупинці лише 32 особини, які напились води і покинули територію. Зграї сірого журавля, які зупинялись в Асканії-Нова, за тих часів не були численними. В основному реєструвався транзитний проліт. Зокрема, в записі від 15 вересня 1910 року ми знаходимо, що у південно-західному напрямку пролетіли сотенні зграї журавлів. Частіше ми знаходимо записи про місцевих журавлів, тобто красавок *Anthropoides virgo* Linnaeus, 1758, які тренувалися в повітрі. На початку ХХ століття вид гніздився у регіоні заповідника (Шарлемань, 1924). Характеризуючи видовий склад птахів заповідника та його околиць вказано на реєстрацію пар на о. Чурюк у липні 1910 року.

1 червня 1911 року знайдено гніздо з 2 яйцями у Великому Чапельському поді. Також про гніздування у Великому Чапельському поді знаходимо у щоденниках за 1916 та 1919 рр. На початку 50-х років ХХ століття В.Д. Треус писав, що сірі журавлі, в основному, пролітають транзитом, особливо не зупиняючись на полях (Треус, 1952). М.М. Семенов (1989) вказує, що 1988 року у центрі поду в жовтні зупинялося до 5 тисяч сірих журавлів, а серед літа трималося 600–800 особин. Пізніше цей же автор вказує на сумарну чисельності сірого журавля на осінньому прольоті на території заповідника з 1981 по 1989 рр. – до 10 тисяч особин. Очевидне зростання чисельності виду на території заповідника під час міграцій в середині 90-х років ХХ століття зумовлене декількома чинниками. Один з них це розбалансованість сільського господарства у регіоні. Адже протягом 80-х років продовжувалося обводнення регіону, розширення зрошування сільськогосподарських культур, як наслідок – збільшення поживних залишків на полях і розширення кормової бази за рахунок кукурудзи та осінніх посівів озимини. Масштабними обліками, проведеними у 1991–1992 рр. ми встановили, що Присиваське скупчення сірих журавлів восени досягає 56–58 тисяч особин. На той час було декілька великих нічних осередків: в районі сіл Захарівка та Сергіївка Новотроїцького району, у поді подлизу села Сивашське Новотроїцького району, біля півострова Чурюк

Новотроїцького району, біля сіл Першокостянтинівка та Григорівка Чаплинського району, в центрі Сивашу, а також у Великому Чапельському поді. Причому, нічне скупчення саме на території заповідника було спочатку одним із найменших 6–10 тисяч особин. З Кримської сторони одна група знаходилась у Філатовській засухі. Причому, туди птахи літали як з Херсонського боку, так і з боку Криму. Але, в середині 90-х років розпочинається економічна криза. Основні місця харчування вздовж Присивашся починають бідніти і птахи на добування корму змушені були літати із традиційних місць ночівлі на Сиваші в глибину материка за 30–40 кілометрів. Між Сивашем і ще багатими на корм материковими територіями зранку і ввечері спостерігався пролітний коридор, підкреслюючи взаємозв'язок цих територій. На той час, різко зріс фактор турбування через порушення правил полювання, у тому числі і журавлів. Тому, із середини 90-х років спостерігається перерозподіл птахів у місцях осінніх скупчень на користь Біосферного заповідника "Асканія-Нова". Пік чисельності спостерігався в середині жовтня 1996 року та 2009 року 42 та 44 тисячі особин відповідно. Подальші спостереження за видом вказують, що його чисельність суттєво залежить від наявності кормової бази і фактора турбування в місця ночівлі. Так, Першокостянтинівська група до початку XXI століття зовсім занепадала і останні роки там ночує не більше тисячі особин. В Асканії-Нова осінні скупчення за останні роки складають від 14 до 44 тисяч особин (Гавриленко, Листопадський, 2010). Слід зазначити, що це характеристики одночасно підрахуваних пікових навантажень на Великий Чапельський під. Але ми виявляємо дві хвилі основного прольоту птахів, іноді три. Перше накопичення птахів спостерігається на початку вересня і продовжується до середини другої декади цього ж місяця. Після чого відбувається відліт частини птахів. Потім підлітають птахи з північних популяцій, що рухаються перед холодним фронтом, який підходить до Південної України, як правило, у третій декаді жовтня. Наскільки стається перекриття угруповань птахів, що підлетіли при першій та другій хвилях, встановити важко. Спостерігаючи за поведінкою птахів, що підлітають на ночівлю, ми можемо констатувати, що тільки що прибулі зграї ведуть себе після прильоту на ніч дуже обережно і тихо. Птахи, які тут вже освоїлися і знають свою безпечність на заповідній території, голосно кричать, влаштовують між собою танці та бійки. І зовсім шумно вони себе ведуть безпосередньо перед відльотом. Про час відльоту можна судити за такою ознакою, як відсутність вильоту птахів на ранкову годівлю із поду після сходу сонця. В день відльоту птахи стараються годуватись безпосередньо у поді і чекають прогрівання повітря приблизно до 11 години ранку. При цьому птахи дуже голосно кричать, влаштовуючи суцільний гамір. Старт птахів у південному напрямку йде з короткими інтервалами. Птахи відлітають зграями, які, скоріше всього, сформувалися в місцях розмноження. Як було з'ясовано під час конференції "Журавлі на рубежі тисячоліть" (2002 р.), Асканія-Нова стала функціональною точкою

планетарного масштабу, де збирається величезна кількість птахів, у тому числі і журавлів, з усієї Північно-Східної та Східної Європи. Супутникові стеження показали появу тут птахів, що гніздяться в Рязанській Мешері та інших областях Росії. Певним показником трансконтинентального зв'язку із самими північними популяціями журавлів є поява білих журавлів, які, приєдналися до зграй сірих в регіоні Ямалу. Адже в місцях гніздування цього надзвичайно рідкісного виду сірих журавель також гніздиться. Останні роки ми спостерігаємо регулярну затримку сірих журавлів з відльотом і навіть зимівлі невеликих зграй. Зокрема, 16 січня 2006 року зареєстрували зграю в 300 особин безпосередньо на території заповідника, а 10 особин кочували поблизу нього всю зиму. Кочуючі невеликі зграї в зимовий період спостерігаються і вздовж узбережжя Каркінітської та Джарилгацької заток Чорного моря.

Anthropoides Vieillot, 1816

Anthropoides virgo Linnaeus, 1758. Журавель степовий. Красавка. Demoiselle Crane.

Про те, що цей вид безспірно розмножувався в асканійських степах говорить факт відлову молодих птахів 27 травня 1909 року. З архівних матеріалів відомо, що у 1909 році гніздилося не менше 2 пар. За К.Є. Сіянюк приліт степового журавля в Асканію-Нова у теплу весну відмічено 16 березня 1909 року. М.М. Семенов в кінці 80-х років спостерігав гніздову пару в околицях с. Першокостянтинівка (Летопись..., 1991).

Останні роки степовий журавель в заповіднику "Асканія-Нова" не гніздиться. У 1993 році ми проводили спостереження за парою птахів, які тривалий час трималися центру Великого Чапельського поду. Їх поведінка була схожа на гніздову. Вони намагалися відмановати спостерігача, як це звичайно вони роблять в місцях постійного гніздування. Гнізда ми не знайшли. Можливо птахи так і не загніздилися через високий прес з боку крупних копитних тварин, що населяють цю територію, а можливо, кладка була розтоптана. Найближчі місця гніздування знаходяться в Присивашській зоні в околицях мису Кутар. Тут влітку 2008 року ми спостерігали групу степових журавлів із ще погано літаючою молоддю. Вся зграя налічувала 37 особин, з яких 18 було молодих. Наступні місця регулярного гніздування – острови озера Айгульське та його околиці у Північному Криму і майже все Кримське узбережжя Сивашу шириною 2–5 км (від Солепрому біля Філатовської засухи на схід). На островах озера Айгульське у 2002 році виявлена найбільша щільність гніздування: на 10 гектарах площі островів – 10 кладок. Враховуючи, що цей вид останні роки прогресує, поява його знову на гніздуванні в Асканії-Нова найближчим часом не виключена. Літуючі особини, мігруючі, та зграйки, які залишилися після гніздування зустрічаються щороку. Занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Rallidae Rafinesque, 1815 – Пастушкові

Rallus Linnaeus, 1758

Rallus aquaticus Linnaeus, 1758. Пастушок. Пастушок. Water Rail.

Проліт пастушка реєструвався К.Є. Сіяноко 9 квітня 1909 року. А 3 грудня 1909 року у парку був спійманий пастушок з перебитим крилом. У жовтні 1910 року також був спійманий представник цього виду (Архів..., №60, л. 55). За останні десятиліття частота зустрічей цього виду зменшилася, що пов'язано із висиханням штучних озер на території дендрологічного парку та ставків очисних споруд. На весняному прольоті реєструється щорічно на зовнішніх ставках зоопарку. Тому, його статус можна визначити як рідкісний та перелітний.

Crex Bechstein, 1803

Crex crex Linnaeus, 1758. Деркач. Коростель. Corncrake.

Проліт деркача у 1909 році К.Є. Сіяноко зареєстрував 30 квітня, що вписується у строки появи цього виду і сьогодні. Судячи з регулярних записів про спійманих деркачів у 1909 році видно, що цей вид був далеко не рідкісним (Архів..., №81, л. 55). Після затоплення у 1985 році Великого Чапельського поду та вологого 1988 року, вид гніздився на території заповідника. Токуючих самців деркача ми спостерігали весь травень у 1990 та 1991 роках до кінця першої декади червня навіть на галявинах нової частини дендрологічного парку. Цьому сприяло інтенсивне, інколи навіть надмірне зрошення деревних культур і зволоження галявин парку. Але, в наступні роки обсяги водозабору через введення в дію вимог "Водного кодексу України", були суттєво зменшені і наступили посушливі погодні умови, що і стало причиною зникнення виду на гніздуванні. Охоплюючи останній 20-річний період статус цього виду слід визначати як рідкісний нерегулярно гніздовий та перелітний.

Porzana Vieillot, 1816

Porzana porzana Linnaeus, 1766. Погонич звичайний. Погоньш. Spotted Crane.

Як і попередній вид зустрічається лише на прольоті. В історичному минулому теж реєструвався К.Є. Сіяноко у записах від 5 березня 1909 року, а також 11 вересня 1909 року (Архів..., №81, л. 25, 55), та приводиться в роботі В. Соколова (1928). Сучасний статус – рідкісний, пролітний вид. Зустрічається на зовнішніх ставках зоопарку.

Fulica Linnaeus, 1758

Fulica atra Linnaeus, 1758. Лиска. Льсуха. Coot.

Чисельність цього виду залежить від гідрологічного режиму Великого Чапельського поду. В роки затоплення це звичайний вид, який гніздився на водоймах зоопарку, дендропарку, очисних спорудах, а також водонакопичувачах місцевого зрошення. З другої половини 90-х років,

судячи з того, що чисельність не перевищує 20–30 особин на всій території, його слід відносити вже до рідкісного виду, що гніздиться, перелітає і зимує. Місце зимівлі у заповіднику – ставки зоопарку. В регіоні вид слід віднести до звичайного, гніздуючого і перелітного, а в прибережній зоні це дуже чисельний вид, який складає основу водно-болотного орнітокомплексу цілорічно. Каркінітська та Джарилгацька затоки є одним із типових місць зимівлі цього виду.

***Gallinula* Brisson, 1760**

***Gallinula chloropus* Linnaeus, 1758. Курочка водяна. Камьшница. Moorhen.**

Осінній проліт відображений у записах К.Є. Сіяноко за 1909 рік (Архів..., №81, л. 55). У 20-х роках на гніздуванні він не відмічений. Останні 20 років вид гніздиться в кількості 2–3 пар. Тому, для території заповідника він є рідкісним, для регіону звичайним. На зиму з території заповідника відлітає.

Родина Otididae Rafinesque, 1815 – Дрохвові

***Tetrax* T. Forster, 1817**

***Tetrax tetrax* Linnaeus, 1758. Хохітва. Стрепер. Little Bustard.**

Дуже рідкісний вид фауни заповідника. Зареєстрований у 1835 році за часів перших поселенців із Кеттена в Асканії-Нова; зокрема у списку Ф. Науманна він значиться під №20. На початок прольоту хохітви 1 квітня 1909 року вказує К.Є. Сіяноко (Архів..., №81, л. 55).

За останнє десятиліття цей вид спостерігався нами двічі: у серпні 2000 року на цілинній ділянці поблизу миса Кутар навпроти о. Руський (дані В.С. Гавриленка), та 2 жовтня 2008 року в буферній зоні Біосферного заповідника "Асканія-Нова" (Листопадский, Думенко, 2010). Занесений до Червоної книги України (2009).

***Otis* Linnaeus, 1758**

***Otis tarda* Linnaeus, 1758. Дрохва. Дрофа. Great Bustard.**

Серед трофеїв, доставлених у 1835 році першими постійними поселенцями Асканії-Нова у м. Кеттен герцогу Фердинанду Ангальт-Кеттенському у переліку значиться дрохва. На велику кількість дрохв під час весняної міграції вказує К.Є. Сіяноко у 1909 році. Токування дрохв у степу він спостерігав 11 березня. А 19 листопада він констатує, що з півночі на південь великими зграями кочують дрохви (Архів..., №81, л. 25, 55). Аналіз літератури за сто років та результати підсупутникового стеження за самками, поміченими в Саратовській області Росії у 1999 році показують, що біосферний заповідник і території в радіусі до 150 кілометрів від нього є основним місцем зимівлі східноєвропейської популяції дрохви. Безпосередньо на території заповідника максимальна чисельність становить

2500 дров і реєструвалася у лютому 1997 року. Цьому сприяли особливі обставини. Засіяні кукурудзою поля у 1996 році не були прибрані і птахи здебільшого годувались саме на них. На другому місці були території з поживними залишками пшениці та ячменю, потім поля ріпаку *Brassica napus* L. та забур'янені агроценози. Охоче птахи зупинялись на полях з великою чисельністю нориці гуртової та курганцевої миші. Їх птахи охоче виловлюють. Чисельність птахів в зимовий період безпосередньо на території заповідника сильно коливається з року в рік від декількох десятків до тисяч, про що вказано вище. На це впливає декілька чинників. Птахи цього виду віддають перевагу безсніжним територіям, або територіям із сніговим покривом не більше 2–3 сантиметрів. Фактів гніздування безпосередньо на території заповідника останні 20 років не зареєстровано. Навесні та в літню пору, поодиноких птахів зустрічали в Присивашській зоні поблизу м. Кутар та в околицях озера Айгульське. Два широкомасштабні обліки виду, що проводилися спільними зусиллями вчених Німеччини, України та Росії у 2002 році та України (орнітологи Азово-Чорноморської робочої групи), Німеччини та Великобританії у 2010 році встановили зменшення чисельності зимуючої популяції на території Запорізької, Херсонської областей та Автономної республіки Крим із 12000 особин у 2002 році до 4060 у 2010 році. При проведенні обліків 2010 року виявлено, що основне угруповання птахів трималося на межі біосферного заповідника з Каховським районом у кількості 1500 особин. Вид занесено до Червоної книги України (2009).

РЯД CHARADRIIFORMES – СИВКОПОДІБНІ

Родина Burhinidae Mathews, 1912 – Лежневі

***Burhinus* Illiger, 1811**

***Burhinus oedicnemus* Linnaeus, 1758. Лежень. Авдотка. Stone Curlew.**

За останні роки лише у червні 1990 року нам вдалося зареєструвати пару птахів, що мала гніздову поведінку. Птахи трималися на полі чорного пару поблизу люцернового поля у районі Тишківських ставків, які на той час були заповнені. Сутність поведінки птахів полягала у тому, що один з птахів "тягнув" крило, а інший робив невеликі перельоти перед спостерігачем. Це наводить на думку, що поблизу могло бути гніздо чи пташенята. Всі інші зустрічі цього птаха на території заповідника були поодинокі і нерегулярні. Найближчі місця гніздування виду – узбережжя Сиваша та озер Північного Криму. З огляду на викладене, статус виду для території може бути визначений як такий, що гніздиться нерегулярно, пролітний, дуже рідкісний. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Haematopodidae Bonaparte, 1838 – Кулики-сороки

***Haematopus* Linnaeus, 1758**

***Haematopus ostralegus* Linnaeus, 1758. Кулик-сорока. Кулик-сорока. Oystercatcher.**

В заповіднику зустрічається щорічно на весняному та осінньому прольотах. Як правило, це невеликі зграйки із 3–5 особин або поодинокі птахи, які годуються на узбережжі каналу, що живить ставок у центрі поду, або узбережжі цього ставка та ставка-випарювача зоопарку. Занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Charadriidae Leach, 1820 – Сивкові

***Pluvialis* Brisson, 1760**

***Pluvialis squatarola* Linnaeus, 1758. Сивка морська. Тулес. Grey Plover.**

Пролітний вид. Зрідка зустрічається в зграях інших куликів у Великому Чапельському поді на осінньому прольоті. Рідкісний.

***Pluvialis apricaria* Linnaeus, 1758. Сивка звичайна. Золотистая ржанка. Golden Plover.**

Зустрічається як на весняному, так і осінньому прольотах. Утворює невеликі зграйки, які є більш значними (до 30 особин) на осінньому прольоті у другій половині серпня. Пролітний, звичайний вид.

***Charadrius* Linnaeus, 1758**

***Charadrius dubius* Scopoli, 1786. Пісочник малий. Мальй зук. Little Ringed Plover.**

Гніздиться на дніщі Великого Чапельського поду вздовж каналу, що живить ставок-накопичувач, а також на островах та узбережжі ставків зоопарку. Поодинокі пари зустрічаються на ставку біля садово-городнього товариства смт Асканія-Нова. Загальна чисельність гніздових пар коливається від 3–4 до 15 пар, залежно від наявності такирних просторів дніщ водойм. На весняному та осінньому прольотах – звичайний вид. Восени зустрічається зграйками (до кінця вересня). Окремі особини в теплі осені спостерігалися до 20-х чисел жовтня.

***Charadrius alexandrinus* Linnaeus, 1758. Пісочник морський. Морской зук. Kentish Plover.**

Звичайний вид на узбережжі Сиваша, але в умовах заповідника "Асканія-Нова" зустрічається і гніздиться нерегулярно. Так, у 90-х роках ХХ століття вид гніздився на штучному острові серед ставка-накопичувача у центрі Великого Чапельського поду в колонії крячка малого *Sterna albifrons* Pallas, 1764. Останні роки на гніздуванні не зустрічається, але на прольотах це звичайний вид. Занесений до Червоної книги України (2009).

***Eudromias* C.L. Brehm, 1830**

***Eudromias morinellus* Linnaeus, 1758. Хрустан. Хрустан. Dotterel.**

Зустрічається не щорічно. Зграйки у центрі Великого Чапельського поду на весняному прольоті відмічалися 1997, 1998 та 2004 роках.

***Vanellus* Brisson, 1760**

***Vanellus vanellus* Linnaeus, 1758. Чайка. Чибис. Lapwing.**

Звичайний пролітний вид. Гніздиться у Великому Чапельському поді та на зрошуваних агроценозах, але не щорічно. Чисельність зростає після сильних затоплень днища поду. У звичайні роки лімітуючим фактором, що зменшує успішність гніздування, є велика чисельність копитних тварин, які витоптують прибережну смугу. Під час осінніх та весняних прольотів чисельність чайки досягає 250 особин. Місцями годівлі виступають як прибережені біотопи, так і ділянки цілини днища поду. Тримається нещільними зграями.

Родина *Recurvirostridae* Bonaparte, 1831 – Чоботарові

***Himantopus* Brisson, 1760**

***Himantopus himantopus* Linnaeus, 1758. Кулик-довгоніг. Ходулочник. Black-winged Stilt.**

Звичайний вид, що гніздиться. Легко заселяє новостворені болотисті місця як на території заповідника, так і регіону. Безпосередньо на території заповідника гніздиться у центрі Великого Чапельського поду та на ставках зоологічного парку: островах і узбережжях, по берегам очисних споруд, у ставку дачного містечка. Чисельність коливається в межах 15–20 пар. При створенні штучного острова на ставку у центрі поду сформував невелику колонію серед гнізд крячка малого та пісочника малого. Серед поду колоніальному поселенню заважає значна щільність копитних тварин, які довгий час тримаються у спекотну погоду саме біля водойм і витоптують пташенят та гнізда. Тому ефективність гніздування низька і чисельність виду не зростає. Занесений до Червоної книги України (2009).

***Recurvirostra* Linnaeus, 1758**

***Recurvirostra avosetta* Linnaeus, 1758. Чоботар. Шилокловка. Avocet.**

Незважаючи на великі поселення чоботаря в Присивашші, чисельність виду на території заповідника за весь період спостережень (з початку 90-х років) була низькою. Гніздування реєструвалось у кількості 2–3 пар лише на початку 90-х років. Занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Scolopacidae Rafinesque, 1815 – Баранцеві

***Tringa* Linnaeus, 1758**

***Tringa ochropus* Linnaeus, 1758. Коловодник лісовий. Черньш.
Green Sandpiper.**

Звичайний пролітний та літуючий вид. Вказівки на те, що вид гніздився на початку ХХ ст., на нашу думку, є помилковими. Зустрічається на узбережжі ставків зоопарку, дендрологічного парку та водоймі у центрі поду. Крупних зграй не утворює. Нерідко сідає на гілки, що звисають над водою.

***Tringa glareola* Linnaeus, 1758. Коловодник болотяний. Фифи.
Wood Sandpiper.**

Звичайний пролітний та літуючий вид. В окремі роки численний на прольоті. Зустрічається у Великому Чапельському поді, ставках очисних споруд смт Асканія-Нова. Реєструється з третьої декади березня до другої декади жовтня.

***Tringa totanus* Linnaeus, 1758. Коловодник звичайний. Травник.
Redshank.**

Численний на прольоті. Літуючий. Один з масових видів Сивкових. За період досліджень на гніздуванні не реєструвався.

***Tringa erythropus* Pallas, 1764. Коловодник чорний. Щеголь.
Spotted Redshank.**

Зустрічається рідко на осінньому прольоті в зграях звичайного коловодника та інших Сивкових.

***Tringa nebularia* Gunnerus, 1767. Коловодник великий. Большой
улит. Greenshank.**

Звичайний на прольоті, зустрічається кожної весни та осені. Численний при великих розливах у Великому Чапельському поді.

***Tringa stagnatilis* Bechstein, 1803. Коловодник ставковий.
Поручейник. Marsh Sandpiper.**

Зустрічається поодинокі з кінця липня до кінця вересня вздовж каналу, що живить ставок-накопичувач у центрі Великого Чапельського поду. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

***Xenus* Kaup, 1829**

***Xenus cinereus* Guldentstadt, 1775. Мородунка Мородунка. Terek
Sandpiper.**

Дуже рідкісний, пролітний птах. За 20 останніх років спостерігався двічі у центрі Великого Чапельського поду.

Actitis Illiger, 1811

Actitis hypoleucos Linnaeus, 1758. **Набережник. Перевозчик. Common Sandpiper.**

Зустрічається рідко на прольоті у центрі поду та ставку-випарювачі.

Phalaropus Brisson, 1760

Phalaropus lobatus Linnaeus, 1758. **Плавунець круглодзьобий. Круглоносий плавунчик. Red-necked Phalarope.**

За період спостережень зустрічався декілька разів у центрі Великого Чапельського поду та на ставку-випарювачі, причому не тільки під час прольоту, але й у літній період. Зокрема, у липні 2007 року пара круглодзьобих плавунців трималася ставка у Великому Чапельському поді протягом тижня.

Philomachus Anonymous [=Merrem], 1804

Philomachus pugnax Linnaeus, 1758. **Брижач. Турухтан. Ruff.**

Найбільш масовий пролітний та літучий вид куликів. Численні зграї цього виду зустрічалися у Великому Чапельському поді, як правило, з початку квітня до початку травня, а з середини липня спостерігалось поступове накопичення літучих особин. Коливання чисельності між роками досить значні – від декількох сотень особин до 3–4 тисяч. Місцями зосередження птахів у весняний період є днище Великого Чапельського поду. Під час осіннього прольоту птахи часто годуються за межами заповідної зони, вилітаючи на поля в буферну зону і зону антропогенних ландшафтів. Тут птахи годувалися пророслими зернами пшениці, ячменю, рідше проса. Добові перельоти до місць годівлі складають 4–6 км. На місцях годівлі нерідко брижачі утворюють змішані зграї з крижнем, сірою гускою, мартинами (Laridae) та іншими куликами. На осінньому прольоті спостерігається у третій декаді жовтня.

Calidris Anonymous [=Merrem], 1804

Calidris minuta Leisler, 1812. **Побережник малий. Кулик-воробей. Little Stint.**

Рідкісний для заповідника птах. Поодинокі особини реєструвалися в серпні – вересні у зграях інших куликів на заболоченій ділянці Великого Чапельського поду.

Calidris alpina Linnaeus, 1758. **Побережник чорногрудий. Чернозобик. Dunlin.**

В окремі роки на осінньому прольоті цей вид займає друге місце за чисельністю серед пролітних видів куликів. Місцем зосередження є днище Великого Чапельського поду, особливо після інтенсивних дощів у кінці серпня. Але останні роки кінець серпня був сухим, тому чисельність цього виду суттєво зменшилась.

Limicola Koch, 1816

***Limicola falcinellus Pontoppidan, 1763.* Побережник болотяний. Грязовик. Broad-billed Sandpiper.**

Вид реєструється у серпні – вересні. Тримається центральної частини Великого Чапельського поду, в основному у місцях, витоптаних копитними тваринами і підтоплених водою, що подається із зоопарку. Значних скупчень ніколи не утворював.

Gallinago Brisson, 1760

***Gallinago gallinago Linnaeus, 1758.* Баранець звичайний. Бекас. Snipe.**

Пролітний, літуючий і навіть зимуючий вид. Чисельність баранця звичайного залежить від стану заболоченості центральної частини Великого Чапельського поду. Звичайний вид, зустрічається з другої декади березня до кінця жовтня. У найбільш теплі зими окремі особини залишалися зимувати біля незамерзаючої частини ставка зоопарку. Ще одним місцем зимової зустрічі були ставки очисних споруд селища. У Присивашші цей же вид зустрічається в зимовий період біля фонтануючих артезіанських свердловин. Ми припускаємо, що саме біля них розпочалися перші зимівлі ряду навколводних птахів, які мігрували у південному напрямку.

Scolopax Linnaeus, 1758

***Scolopax rusticola Linnaeus, 1758.* Слуква. Вальдшнеп. Woodcock.**

Звичайний пролітний вид. Зустрічається в основному на території деревних насаджень зоопарку і дендрологічного парку, садах як на весняному, так і осінньому прольотах. Дуже рідко цього птаха можна зустріти під час денної зупинки і серед степу. Перельоти здійснює вночі. Тримається розсіяно, інколи невеликими групами із 2–3 особин.

Numenius Brisson, 1760

***Numenius arquata Linnaeus, 1758.* Кульон великий. Большой кроншнеп. Curlew.**

Рідкісний пролітний вид, але в заповіднику зустрічається щорічно. Місцем його перебування є територія Великого Чапельського поду. Але в літні та осінні місяці його можна зустріти і на цілині, зокрема ділянках, на яких здійснювався протипожежний сінокіс та полях з пожнивними залишками озимих культур. Не виключено, що цей вид гніздиться в Північному Присивашші та Північному Криму. Ми зустрічали цих птахів поблизу мису Кутар та на Литовському півострові саме у гніздовий період. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Limosa Brisson, 1760

Limosa limosa Linnaeus, 1758. Грицик великий. Большой веретенник. Black-tailed Godwit.

Пролітний та інколи літучий вид. Великих скупчень ніколи не утворював. Найбільші зграйки сягали не більше 15 особин, які трималися розсіяно вздовж узбережжя ставків.

Родина Glareolidae Brehm, 1831 – Дерихвостові

Glareola Brisson, 1760

Glareola pratincola Linnaeus, 1766. Дерихвіст лучний. Луговая тиркушка. Collared Pratincole.

У архівних матеріалах початку ХХ століття ми знаходимо посилання на зустрічі на території заповідника дерихвоста степового *Glareola nordmanni* Nordmann, 1842. Але останні десятиліття цей вид не реєструється і також відсутні доказові матеріали щодо перебування дерихвіста степового у попередні роки. У той же час дерихвіст лучний зустрічається зараз щорічно, але у невеликій кількості. Спробу утворити гніздову колонію ми спостерігали у 1991 та 1992 році, коли 6 особин трималися в середині травня звільненої від води такирної ділянки в центрі Великого Чапельського поду. У подальшому реєструвалися лише зальоти невеликих зграйок. Найбільш пізня зустріч (15 жовтня) молодої особини відбулась в 2007 році. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Laridae Rafinesque, 1815 – Мартиніві

Larus Linnaeus, 1758

Larus ridibundus Linnaeus, 1766. Мартин звичайний. Озерная чайка. Black-headed Gull.

Звичайний літучий, інколи зимуючий вид. Як правило, цей вид з'являється під час весняних розливів поду або у другій половині літа, під час післягніздових міграцій. Після пожеж можна було спостерігати до 300 особин птахів цього виду, що годувалися на згарищах цілих ділянок "Південна" та "Північна".

Larus melanocephalus Temminck, 1820. Мартин середземноморський. Черноголовая чайка. Mediterranean Gull.

Для території заповідника це рідкісний, пролітний та літучий вид. Зустрічається не щорічно, але у Присивашші як з Херсонської, так і з Кримської сторін в окремі роки виявляються численні колонії цього виду. Так, у роки масового розмноження італійського пруса *Calliptamus italicus* Linnaeus, 1758, що мало місце на початку ХХІ століття, цей вид регулярно спостерігався у другій половині літа.

***Larus ichthyaetus* Pallas, 1773. Мартин каспійський. Черноголовий хохотун. Great Black-headed Gull.**

Для Північного Присивашся, як і в цілому для України, – це рідкісний вид. У заповіднику він зустрічається щорічно як навесні, так і восени, але чисельність не перевищувала 5 особин одночасно. Місцями зустрічей були – ставок-випарювач у зоопарку та водойми у центрі Великого Чапельського поду. Спроб гніздування не відмічено. Найближчі місця, де реєструвався цей вид на гніздуванні, – острови Першокопчантинівської затоки Західного Сивашу. Рідкісний, пролітний та літучий вид. Занесений до Червоної книги України (2009).

***Larus genei* Breme, 1840. Мартин тонкодзьобий. Морской голубок. Slender-billed Gull.**

Один з масових видів, що регулярно відвідує територію заповідника з боку Сивашу. Його можна спостерігати у заповіднику майже щоденно з другої половини березня до кінця жовтня. У другій половині літа утворює значні скупчення з 1,5–2 тисяч особин, які збираються у центрі Великого Чапельського поду для харчування та ночівлі. На відпочинок збирається у характерні "клуби", які нараховують декілька сотень особин.

***Larus cachinnans* Pallas, 1811. Мартин жовтоногий. Хохотунья. Yellow-legged Gull.**

Один з характерних, масових видів водойм Присивашся. У заповіднику зустрічається щорічно як звичайний та масовий, чисельністю – 150–300 особин, що спостерігалось на території зоопарку після замору риби. В окремі роки наносить суттєву шкоду навколоводним птахам зоопарку, руйнуючи кладки та вилловлюючи пташенят. У роки високої чисельності видів сарани переключається на харчування цими комахами. Простежується реакція виду на степові пожежі. Окремі особини полюють на вилітаючих з вогню комах прямо під час пожежі. Але така поведінка спостерігалася лише на забур'янених полях, де вогонь слабкий. У той же час, безпосередньо після проходження вогню степом, тут же, на згорілу територію злітаються мартини з навколишніх територій (Гавриленко, Листопадський, 2008). Висока чисельність цього виду – до тисячі і більше – суттєво впливає на виживаємість комах, мишовидних гризунів та плазунів, які залишилися без захисного покриву травостою. В цілому, жовтоногий мартин має високу екологічну пластичність. Невибагливий до вибору місць гніздування. Гніздиться в заповіднику не щороку, але гнізда знаходили в різних умовах: на ставках очисних споруд, у зоопарку, а також на острові з паль у центрі Великого Чапельського поду – відкрито серед колонії малих крижків.

***Larus fuscus* Linnaeus, 1758. Мартин чорнокрилий. Клуша. Lesser Black-backed Gull.**

Рідкісний залітний вид. Реєструвався у 1987 та 1988 роках під час сильного затоплення Великого Чапельського поду, а також у 1997 році.

***Larus canus* Linnaeus, 1758. Мартин сивий. Сизая чайка. Common Gull.**

Рідкісний, зимуючий та пролітний птах для території заповідника. На території заповідника раніше жовтня не реєструвався. Зустрічався не кожного року.

Chlidonias Rafinesque, 1822

***Chlidonias niger* Linnaeus, 1758. Крячок чорний. Черная крачка. Black Tern.**

Звичайний, в окремі роки масовий пролітний та літуючий вид. До періоду досліджень під час сильних затоплень Великого Чапельського поду утворював гніздову колонію. В роки масового розмноження сарани з другої половини літа постійно тримався на території заповідника чисельністю від 200 до 350 особин щоденно. На ніч всі птахи збиралися у центрі Великого Чапельського поду або відлітали до Сивашу. Є одним із регуляторів чисельності Прямокрилих комах.

***Chlidonias leucopterus* Temminck, 1815. Крячок білокрилий. Белокрылая крачка. White-win.**

Менш поширений, ніж попередній вид. Пролітає і залітає на територію заповідника з боку Сивашу одночасно із крячком чорним. Але у 2010 році під час затоплення Великого Чапельського поду, утворив розсіяну колонію (до 300 пар). Незважаючи на величезну кормову базу із пуголоків ропухи, результативність гніздування була низькою. Через поселення крячків регулярно проходили стада копитних тварин і здійснювали руйнування гнізд. На відміну від попередніх років, коли крячки масово зліталися до заповідника, у липні – серпні 2010 року птахи покидали територію поду. Скоріше всього, це було пов'язано із висиханням території і незрівнянно меншою чисельністю Прямокрилих комах, в порівнянні з минулими роками.

Hydroprogne Kaup, 1829

***Hydroprogne caspia* Pallas, 1770. Крячок каспійський. Чеграва. Caspian Tern.**

Рідкісний пролітний та літуючий вид. Інколи залітає до Великого Чапельського поду. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

***Sterna* Linnaeus, 1758**

***Sterna hirundo* Linnaeus, 1758. Крячок річковий. Речная крачка. Common Tern.**

У 90-х роках минулого століття був звичайним видом, що регулярно залітав, але не гніздився на території заповідника. В останнє десятиліття частота зальотів зменшилася, проте вид реєструється щорічно.

***Sterna albifrons* Pallas, 1764. Крячок малий. Малая крачка. Little Tern.**

Вид що гніздиться, але нерегулярно. Зокрема в середині 90-х років утворював колонію на штучному острові у центрі Великого Чапельського поду. Успішність гніздування була низькою. Тут же знаходилося гніздо мартина жовтоногого. Пташенята, що виводились, могли врятуватись лише ховаючись під настил цього острова. Останні роки вид не гніздиться, але, починаючи з середини липня, зустрічається щорічно. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

РЯД COLUMBIFORMES – ГОЛУБОПОДІБНІ

Родина Columbidae Leach, 1820 – Голубові

***Columba* Linnaeus, 1758**

***Columba palumbus* Linnaeus, 1758. Припутьень. Вяхирь. Woodpigeon.**

Дендрофільний вид лісостепового фауногенетичного комплексу. Гніздуючий, зимуючий, осілий птах. Цей вид можна віднести до інвазійних прогресуючих. Він успішно освоює степову зону завдяки наявності штучних деревних насаджень. Вперше на гніздуванні в Асканії-Нова зареєстрований у 1990 році (Семенов, 1991). Зараз не тільки у дендропарку, але й у суміжних лісосмугах щорічно реєструється як масовий гніздовий вид серед Голубоподібних. Щільність гніздування найбільша у лісосмугах із береста *Ulmus* та аличі *Prunus*. В старих лісосмугах, не пройдених пожежами, щільність гніздування досягає 6–8 ос./га. У дендрологічному парку вона значно менша, але тут перебуває осіла група. Зимує щорічно.

***Columba oenas* Linnaeus, 1758. Голуб-синяк. Клинтух. Stock Dove.**

Дендрофільний вид лісостепового фауногенетичного комплексу. Пролітний і зимуючий птах. Зустрічається невеликими зграями до 35 особин. На зимівлі став зустрічатися з 2005 року. Можливо це зумовлено великою кількістю полів соняшника, які залишались на зиму незібраними, що приваблювало велику кількість інших зерноїдних птахів. Занесений до Червоної книги України (2009).

***Columba livia* Gmelin, 1789. Голуб сизий. Сизий голубь. Rock Dove.**

Стосовно голуба сизого можна говорити лише про здичавілу домашню форму цього виду, яка, знову набрала ознак диких вихідних форм. Чисельність голубів суттєво скоротилася із середини 90-х років, коли зникли крупні державні тваринницькі комплекси, було припинено скиртування соломи, закладку силосних ям – місць постійної годівлі цього виду. У кінці першого десятиріччя ХХІ століття спостерігається поступове збільшення саме здичавілої форми, яка адаптується до зміненого середовища. В останні роки покращилася кормова база у вигляді поживних залишків озимих культур та кинутих полів соняшника. У населених пунктах домінує серед багатопверхових новобудов (Листопадський, 2011в).

Streptopelia Bonaparte, 1855

***Streptopelia decaocto* Frivaldszky, 1838. Горлиця садова. Кольчатая горлиця. Collared Dove.**

Дендрофільний вид тропічного фауногенетичного комплексу. Чисельний вид, який заселив повністю всю урбанізовану територію і продовжує активно розселятися. Вид у заповіднику оселився з 1971 року. Також відмічалось, що у холодні зими птахи відкочували з селища (Семенов, 1991). За період наших спостережень відкочування горлиці садової не спостерігалось. Зустрічається у всіх населених пунктах біосферного заповідника, а також на території дендрологічного парку. У той же час не спостерігається гніздування виду у лісосугах. Гніздовий період розпочинається рано. У теплі зими шлюбні ігри та будівництво гнізд спостерігається вже у лютому, а восени продовжується до жовтня. Щільність гніздування в межах дендропарку коливається від 0,2 до 1,1 пар/га. Основними ворогами вдень є малий *Accipiter nisus* Linnaeus, 1758 та великий яструби *Accipiter gentilis* Linnaeus, 1758, вночі – куниця кам'яна *Martes foina* Erxleben, 1777.

***Streptopelia turtur* Linnaeus, 1758. Горлиця звичайна. Обыкновенная горлица. Turtle Dove.**

Дендрофільний вид лісостепового фауногенетичного комплексу. Звичайний перелітний, гніздуєчий вид. Приліт, як правило, в кінці першої декади квітня, відліт – у кінці вересня – жовтня. За останніми даними горлиця звичайна може зимувати поблизу полів, зайнятих незбираним соняшником. Невеликі зграї птахів ми спостерігали поблизу заповідника в зиму 2006–2007 років у Новотроїцькому районі. В межах заповідника гніздиться як у парку, так і серед лісосмуг віддаючи перевагу гледичії *Gleditsia* та бересту.

РЯД CUCULIFORMES – ЗОЗУЛЕПОДІБНІ

Родина Cuculidae Leach, 1820 – Зозулеві

***Cuculus* Linnaeus, 1758**

***Cuculus canorus* Linnaeus, 1758. Зозуля. Обыкновенная кукушка. Cuckoo.**

Дендрофільний вид тропічного фауногенетичного комплексу. У фауні заповідника один вид, біологія якого тісно пов'язана із розмноженням представників родини Кропив'янкових Sylviidae. Саме на кропив'янках і очеретянках, в основному, паразитує зозуля в умовах заповідника. Приліт виду також синхронізований з представниками цих родин – початок квітня. Зозуленят знаходили в гніздах очеретянки великої *Acrocephalus arundinaceus* Linnaeus, 1758 та кропив'янки сірої *Sylvia communis* Latham, 1787. З другої половини 90-х років чисельність зозулі в парках зменшилася, що можливо зумовлено зменшенням площі водойм і, відповідно, чисельності великої очеретянки, гніздам яких віддавав перевагу паразитуючий вид.

РЯД STRIGIFORMES – СОВОПОДІБНІ

Родина Strigidae Leach, 1820 – Совові

Asio Brisson, 1760

Asio otus Linnaeus, 1758. Сова вухата. Ушастая сова. Long-eared Owl.

Дендрофільний вид давньо-лісостепового фауногенетичного комплексу. Найбільш масовий вид, чисельність якого у значній мірі пов'язана із наявністю дрібних гризунів. Осілий та перелітний птах. Гніздиться в старих гніздах кібчиків *Falco vespertinus* Linnaeus, 1766, граків *Corvus frugilegus* Linnaeus, 1758, сорок *Pica pica* Linnaeus, 1758, сірих ворон *Corvus cornix* Linnaeus, 1758, а також у напівдуплах дерев. Для гніздування віддає перевагу насадженням 30–40-річного віку, але в акацієвих лісосмугах у "мишині" роки спостерігалось гніздування і на деревах більш молодого віку. Висота розміщення гнізд має значну амплітуду. В паркових насадженнях Асканії-Нова (селища і дендропарку) гнізда знаходяться високо, оскільки тут використовуються в основному гнізда граків. У лісосмугах, де вибір гнізд більший, а висота дерев значно менша, гнізда сов розміщувалися на висоті від 1,5 до 8 м. Кількість яєць у кладках і строки гніздування залежать, знову ж таки, від кількості гризунів та погодних умов. Кількість яєць у кладках коливалася від 2 до 7. Сезон розмноження дуже розтягнутий. У "мишині" роки (наприклад 2007–2008 рр.) і теплі зими сови, що гніздяться у дендропарку, перегукувалися вже у січні, а в кінці березня з'являлися пташенята. Сильно насиджені яйця сов ми знаходили і на початку травня. За низької чисельності мишей та нориць, розмноження зміщувалося на більш пізні терміни. На зиму сови навколишніх територій збираються в окремих місцях у значній кількості. Зокрема, на території дендрологічного парку нараховували до 250 сов, що днювали на соснах *Pinus* sp. та ялівцях віргінських *Juniperus communis* L. У лісосмугах, в зимовий період, чисельність незначна. Про осілий характер перебування значної частини птахів цього виду свідчать спостереження за парами, які гніздяться у лісосмузі біля колишньої ферми Бакир. Чисельність сов, що гніздяться тут коливається від 2 до 6 пар, причому місця їх днювання, а потім і гніздування досить стабільні. На території дендрологічного парку, зокрема старої його частини, коливання чисельності цього виду спостерігалися від 1,1 пар/га, до такої, що птахи зовсім не обліковувалися, як це було навесні 2006 року. Усього ж у зиму 2005–2006 років на території дендрологічного парку було виявлено лише 15 сов. У цю ж зиму знайдено дві загиблі сови, з виразними ознаками виснаження. Чергове наростання чисельності сов сталося 2009 року, який також характеризувався великою кількістю нориці гуртової, але вже у другій половині зими, із-за високого снігового покриву та обледеніння, птахи у своїй більшості відпочували за межі заповідника.

***Asio flammeus* Pontoppidan, 1763. Сова болотяна. Болотная сова. Short-eared Owl.**

Звичайний, осілий поширений у заповідному степу, перелогах та забур'ячених полях вид. Тримається осіло. Гнізда влаштовує на землі серед куртин степових трав. В кладках 2–8 яєць. Щільність гніздування флуктуативна. На перелогах під час сінокосіння на площі у 200 га було знайдено 2 гнізда. Цей вид можна спостерігати навіть після сходу сонця, а також за годину до заходу. Ночівля у позагніздовий період може здійснюватися невеликими групами. Ночують на землі. В холодну зиму 2009–2010 років спостерігали днювання сов серед тюків сіна, яке вивозилось копитним тваринам до загонів Великого Чапельського поду. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Otus Pennant, 1769

***Otus scops* Linnaeus, 1758. Совка. Сплюшка. Scops Owl.**

Дендрофільний вид неморального фауногенетичного комплексу. М. Шарлемань вказує про зустріч цього виду у 1909 році за записами К. Сіяно, але за яких обставин невідомо. Вказівки на прослуховування совки М.М. Семеновим у травні 1984 року ймовірно хибні. Автор вказує на рідкісність цього виду. Визначення М.М. Семенов проводив лише за голосами. Проте інші докази перебування цього виду на території заповідника відсутні. Імовірно ця аудіальна активність належала пташеняттам сови вухатої. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Athene Boie, 1822

***Athene noctua* Scopoli, 1769. Сич хатній. Домовий сич. Little Owl.**

До середини 90-х років ХХ століття це був ще досить поширений гніздовий вид, який зустрічався практично на всіх тваринницьких комплексах. З їх знищенням чисельність хатнього сича різко скоротилася і тримається на рівні 3–4 пар на весь біосферний заповідник. Зараз достовірно цей вид зустрічається в Асканії-Нова у кількості 1 пари. А також по одній парі на вівцефермах Маркєєво та Олександрин.

РЯД APODIFORMES – СЕРПОКРИЛЬЦЕПОДІБНІ

Родина Apodidae Olphe-Galliard, 1887 – Серпокрильцеві

Apus Scopoli, 1777

***Apus apus* Linnaeus, 1758. Серпокрилець чорний. Черний стриж. Swift.**

Забудова Асканії-Нова п'ятиповерховими будинками сприяла поселенню цього виду. Чисельність сильно коливається. У окремі роки зовсім не гніздиться. Максимальна чисельність не перевищувала 50 пар.

РЯД CAPRIMULGIFORMES – ДРІМЛЮГОПОДІБНІ

Родина Caprimulgidae Vigors, 1825 – Дрімлюгові

Caprimulgus Linnaeus, 1758

Caprimulgus europaeus Linnaeus, 1758. Дрімлюга. Об'явленний козодій. Nightjar.

Дендрофільний вид лісостепового фауногенетичного комплексу. Пролітний вид. Зустрічається зрідка на території дендрологічного парку, інколи серед степу у кінці квітня – на початку травня та серпні – вересні. У травні 2010 р. прослуховувалася шлюбна пісня. Але на гніздуванні вид не знаходили.

РЯД URUPIFORMES – ОДУДОПОДІБНІ

Родина Urupidae Leach, 1820 – Одудові

Urupa Linnaeus, 1758

Urupa erops Linnaeus, 1758. Одуд. Удод. Ноорое.

Звичайний перелітний та гніздовий вид, чисельність якого поступово зростає. Якщо в кінці 80-х років на території дендрологічного парку реєструвалося 3–4 пари, то станом на 2008 рік щільність гніздування лише у старому парку складала 1,25 пари/га. Зростання чисельності безпосередньо на території парку сталося синхронно зі збільшенням загальної кількості одудів у аграрному ландшафті. Ми пов'язуємо це явище зі зменшенням застосування отрутохімікатів у сільському господарстві. Особливо це підтверджується спостереженнями, проведеними у Присивашиї, де одуд став фоновим видом, через значні площі залишених необроблених сільгоспугідь. У той же час, розорені тваринницькі комплекси та зони приватної забудови створили безліч ніш для будівництва гнізд. Паралельно з цим, перші деревні насадження дендропарку та зоопарку знаходяться у перестійному стані, що створює додаткові умови гніздування у заповіднику.

РЯД CORACIFORMES – РАКШЕПОДІБНІ

Родина Coraciidae Rafinesque, 1815 – Сиворакшеві

Coracias Linnaeus, 1758

Coracias garrulus Linnaeus, 1758. Сиворакша. Сизоворонка. Roller.

Перелітний, нерегулярно гніздуєчий вид. Гніздування відмічалось в дуплах дерев, розмішених у лісосмузі, що зростає вздовж дороги біля перших та других Тишківських ставків-накопичувачів. Гніздування припинилося в кінці 90-х років, але сиворакш там регулярно зустрічали і у наступні роки під час післягніздових кочівель, починаючи з кінця липня. У другій половині 2000-х років сиворакш зустрічали у гніздовий період в околицях с. Молочне та с. Ільїнка. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Alcedinidae Rafinesque, 1815 – Рибалочкові

Alcedo Linnaeus, 1758

Alcedo atthis Linnaeus, 1758. Рибалочка. Обыкновенный зимородок. Kingfisher.

Зустрічається щорічно на весняному і осінньому прольотах (в кінці квітня та серпні – жовтні) на ставках зоопарку. До середини 90-х років спостерігався також на ставках-накопичувачах біля с. Питомник, Комиш та Тишківських водоймах. Чисельність завжди була незначною – 2–4 особини на водойму.

Родина Meropidae Rafinesque, 1815 – Бджолоїдкові

Merops Linnaeus, 1758

Merops apiaster Linnaeus, 1758. Бджолоїдка. Золотистая шурка. Bee-eater.

Звичайний на прольотах вид. Малочисельний на гніздуванні. Весняний проліт – на початку травня. Більш чисельним вид є під час осіннього прольоту, коли птахи затримуються на заповідній території з середини серпня до кінця вересня. Полюють комах, використовуючи стовпи огорож загонів Великого Чапельського поду, дроти та стовпи ліній електромереж.

РЯД PICIFORMES – ДЯТЛОПОДІБНІ

Родина Picidae Leach, 1820 – Дятлові

Jynx Linnaeus, 1758

Jynx torquilla Linnaeus, 1758. Крутиголовка. Вертишейка. Wryneck.

Дендрофільний вид давньо-неморального фауногенетичного комплексу. Перелітний, гніздовий птах. Заселяє селища і дендрологічний парк з початку XX століття. Характерний голос цього птаха у ранні весни реєструється з кінця березня, але, як правило, у першій декаді квітня. У кладках, що знаходили у штучних гніздах та дуплах було 3–6 яєць. Чисельність має значні коливання від 0,2 до 1,25 ос./га у старому дендропарку.

Picus Linnaeus, 1758

Picus canus Gmelin, 1788. Жовна сива. Седой дятел. Grey-headed Woodpecker.

Дендрофільний вид давньо-неморального фауногенетичного комплексу. Рідкісний на осінньому прольоті. Відмічався у 2007 р. на території дендрологічного парку. Повторна зустріч відбулась у 2008 р. в околицях ур. Кролі.

Dendrocopos Koch, 1816

***Dendrocopos major* Linnaeus, 1758.** Дятел звичайний. Пестрий дятел. **Great Spotted Woodpecker.**

Дендрофільний вид давньо-неморального фауногенетичного комплексу. 30 липня 1909 року К.Є. Сіяноко зустрів 2 великих строкатих дятлів. У наступні роки цей вид реєструється дослідниками у зимові місяці. За даними М.М. Семенова зростання чисельності цього виду реєструється з початку 80-х років ХХ століття (Семенов, 1990). У подальшому спостерігається зростання чисельності виду як на території дендрологічного парку, так і за межами – у лісосмугах вздовж зрошувальних каналів. Щільність гніздування у старому парку досягла 0,5 пар/га. Для гніздування використовує старі насадження сільських парків і дендрологічного парку "Асканія-Нова". Нерідко в населених пунктах для видовбування дупел дятли обирали дерев'яні опори ліній електромереж. Таким чином вирішувалось питання нестачі крупних дерев, але, при цьому, здійснювалося пошкодження стовпів, особливо, якщо у них видовбувалася серія дупел.

***Dendrocopos syriacus* Hemprich et Ehrenberg, 1833.** Дятел сирійський. Сирійський дятел. **Syrian Woodpecker.**

За останні п'ять років декілька разів зустрічався на території селища взимку. Зважаючи на інтенсивне розселення цього виду в Східній Європі, можна очікувати випадків його гніздування на території населених пунктів заповідника.

***Dendrocopos medius* Linnaeus, 1758.** Дятел середній. Средний дятел. **Middle Spotted Woodpecker.**

Відмічався разовий заліт у 1947 році В.Д. Треусом (1954).

***Dendrocopos minor* Linnaeus, 1758** Дятел малий. Малий дятел. **Lesser Spotted Woodpecker.**

Дендрофільний вид давньо-неморального фауногенетичного комплексу. Спорадично зустрічається під час міграцій на території дендрологічного парку.

РЯД PASSERIFORMES – ГОРОБЦЕПОДІБНІ

Родина Hirundinidae Rafinesque, 1815 – Ластівкові

***Riparia* Forster, 1817**

***Riparia riparia* Linnaeus, 1758.** Ластівка берегова. Береговая ласточка. **Sand Martin.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. Відомо, що 3 вересня 1909 року в Асканію-Нова залетіла велика зграя (Архів..., №60, л. 5). М.М. Семенов вказує, що цей вид нерегулярно літує (Семенов, 1991). Характерними

місцями гніздування цього виду в регіоні є круті береги Присивашся. Створення ставків з крутими підмитими берегами та глиняних кар'єрів сприяло поширенню цього виду вглиб материка. Саме за таких умов на території біосферного заповідника у 90-х роках існували колонії на очисних спорудах смт Асканія-Нова та у глиняних кар'єрах с. Молочне і с. Комиш. До кінця 90-х років цей вид гніздився, а потім, у зв'язку з виположенням стінок кар'єрів та висиханням ставка на очисних спорудах з обривистими берегами і його рекультивацією, перестав постійно гніздитись. В останні роки чисельність стабільно низька, зустрічається поодинокі на західній межі заповідника вздовж каналу.

Hirundo Linnaeus, 1758

***Hirundo rustica* Linnaeus, 1758. Ластівка сільська. Деревенская ласточка. Swallow.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1908 р. Біологія виду тісно пов'язана з сільськими оселями одноповерхової приватної забудови, де птахи здавна будували свої гнізда в хлівах та під стріхами житлових будинків. Найбільш ранні дати прильоту в Асканію-Нова ми знаходимо у К.Є. Сіяно – 22 березня 1911 року (Архів..., №60, л. 5). Дата досить сумнівна, але факт зареєстрований в архіві, а вид ідентифікується легко. Як правило, цей вид зустрічається навесні з першої декади квітня, значно рідше – в останні дні березня. Побудова крупних тваринницьких комплексів у 70–80 роки ХХ століття на території біосферного заповідника сприяла різкому збільшенню чисельності цього виду. І навпаки, знищення комплексів у 90-х роках ХХ століття, і початку ХХІ викликало кількісне скорочення. Стабільним є гніздування цього виду на антилопниках зоопарку, у виробничих приміщеннях заповідника. Раніше на гніздуванні відмічалось і серед покинутих приміщень вівце- та свиноферм, корівників колишніх дослідних господарств Інституту тваринництва степових районів "Асканія-Нова", під містком через канал Р-2 Каховської зрошувальної системи. Поширений в населених пунктах Маркєєво, Пітомнік, Молочне, Асканія-Нова, Ільїнка. Вид екологічно пластичний, має дві, іноді три кладки. В осінній період зустрічається здебільшого до кінця першої декади жовтня, окремі особини можуть зустрічатися і в 20-х числах цього місяця. В сучасних умовах звичайний вид селітебної зони, чисельність якого становить до 1,06 ос./га.

Delichon Horsfield et Moore, 1854

***Delichon urbica* Linnaeus, 1758. Ластівка міська. Воронок. House Martin.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауногенетичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 р. В сучасних умовах чисельність становить 0,6 ос./га. Згідно перших фенологічних спостережень вона прилетіла 7 квітня 1909 р. За даними К.Є. Сіяно вид гніздився. Це

цілком можливо, адже Асканія-Нова на той час вже мала високі споруди із черепичними дахами, високими вікнами з поглибленими нішами, що створювало сприятливі умови для гніздування. В сучасних умовах міська ластівка гніздиться під дахами і біля вікон п'ятиповерхових будинків, споруджених у 80-х та 90-х роках ХХ століття, під мостами зрошувальних каналів. Загальна чисельність у смт Асканія-Нова коливається в межах 20–30 пар. В осінній період, але не кожного року, спостерігається масовий проліт цього виду через біосферний заповідник.

Родина Alaudidae Vigors, 1825 – Жайворонкові

***Calandrella* Kaup, 1829**

***Calandrella cinerea* Gmelin, 1789. Жайворонок малий. Малий жаворонок. Short-toed Lark.**

Кампофільний, автохтонний вид тропічного фауногенетичного комплексу. У заповіднику відмічається постійно. В сучасних умовах чисельність у регіоні зростає і підлягає уточненню. Гніздиться поодинокو у степу і на полях.

***Calandrella rufescens* Vieillot, 1820. Жайворонок сірий. Серый жаворонок. Lesser Short-toed Lark.**

Кампофільний, автохтонний вид пустельно-степового фауністичного комплексу. У заповіднику відмічається спорадично. Рідкісний, аналіз сучасної чисельності в межах заповідника потребує додаткових досліджень. У другій половині 90-х років його чисельність почала зростати південніше від заповідника, де сформувалися широкі перелogi. Але починаючи з 2005 року чисельність почала падати і стала близькою до показників початку 90-х років ХХ століття. В сучасних умовах його чисельність в 10 разів менша за чисельність степового жайворонка *Melanocorypha calandra* Linnaeus, 1766. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

***Melanocorypha* Boie, 1828**

***Melanocorypha calandra* Linnaeus, 1766. Жайворонок степовий. Степной жаворонок. Calandra Lark.**

Кампофільний автохтонний вид пустельно-степового фауногенетичного комплексу. У заповіднику відмічається постійно. Але, з розвитком зрошення навколо заповідника, співвідношення цього виду в порівнянні з жайворонком польовим *Alauda arvensis* Linnaeus, 1758, у 80-ті та на початку 90-х років було на користь польового. Занепад сільського господарства у 90-ті роки ХХ століття, поява величезних площ перелогів, мабуть, стали основним чинником збільшення чисельності цього виду. Сучасне співвідношення змінилось на користь степового жайворонка не тільки в степових екосистемах. Але не виключено, що цей процес може набути зворотного напрямку, оскільки останні роки території навколо ядра заповідника знову інтенсивно розорюються. У заповідному степу – осілий домінуючий, вид. В сучасних умовах чисельність зростає і становить для

заповідного ядра понад 1,0 ос./га. Такі показники щільності, у другій половині ХХ століття, характерними були для полиново-злакових степів Присивашшя (Попенко, 1979). Гніздиться по всій території крім населених пунктів та лісових ценозів. Під час зимівель утворює зграї з іншими жайворонками до 8000 особин.

***Melanocorypha leucoptera* Pallas, 1811. Жайворонек білокрилий. Белокрылый жаворонок. White-winged Lark.**

Кампофільний вид пустельно-степового фауногенетичного комплексу. У заповіднику відмічається постійно. За записами К.С. Сіяноко зустрічався у лютому 1909 року разом з прослянками *Emberiza calandra* Linnaeus, 1758. Відстрілювався та надходив до колекції зоопарку. В окремі роки початку ХХ століття це був масовий вид. Останні десятиліття зустрічається спорадично в багатосніжні зими. Утворює зграї разом із жайворонком степовим. Перевагу віддає відкритим біотопам.

Eremophila Boie, 1828

***Eremophila alpestris* Linnaeus, 1758. Жайворонек рогатий. Рогатый жаворонок. Shore Lark.**

Кампофільний вид пустельно-гірського фауногенетичного комплексу. У заповіднику відмічається не щорічно. У великій кількості спостерігався в лютому 1909 року (Архів..., №81, л. 55). Перевагу віддає відкритим біотопам. В сучасних умовах зустрічається значно рідше.

Galerida Boie, 1828

***Galerida cristata* Linnaeus, 1758. Посмітюха. Хохлатый жаворонок. Crested Lark.**

Кампофільний, автохтонний вид пустельно-степового фауногенетичного комплексу. Осілий. Звичайний вид. У заповіднику відмічається постійно. В сучасних умовах чисельність становить від 0,1 до 0,3 ос./га. Гніздиться у трав'янистих біотопах із зрідженою рослинністю, при дорогах, на пасовищах, поблизу господарських будівель. Ми неодноразово знаходили гнізда цього виду серед городу поблизу антилопників, на вигонах для домашньої худоби за метеостанцією Асканія-Нова. Взимку у значній кількості тримається придорожніх смуг, де збирає насіння сільськогосподарських культур, що випало із автомобілів. Останні роки це основна стація перебування виду в зимовий період. В недалекому минулому посмітюхи в зимовий час зосереджувалися здебільшого поблизу тваринницьких ферм.

Alauda Linnaeus, 1758

***Alauda arvensis* Linnaeus, 1758. Жайворонек польовий. Полевой жаворонок. Skylark.**

Кампофільний автохтонний вид пустельно-степового фауногенетичного комплексу. У заповіднику відмічається постійно і гніздиться по всій території заповідника. Очевидно, що розорювання степів

і інтенсивне зрошення навіть буферної зони, яке продовжувалося до початку 90-х років XX століття створювало умови, при яких саме цей вид домінував над жайворонком степовим. Як подано раніше, зміни у співвідношенні видів сталися під кінець 90-х років XX століття. І зараз цей вид за чисельністю знаходиться на другому місці серед жайворонків. Частина птахів безумовно зимує, у надзвичайно суворі зими, як наприклад 2009–2010 років, серед заповідного степу цей вид не зустрічався. К.Є. Сіяноко відмічав дуже ранній спів цього виду 12 січня 1910 р. Відмітимо, що останні два десятиліття аномально теплі зими почастишали і почути спів жайворонка у січні чи лютому не є рідкістю. Це також впливає і на початок сезону розмноження. В теплі весни сформовані пари можна спостерігати з початку березня. В сучасних умовах чисельність зменшується і становить 0,6–0,9 ос./га.

***Lullula* Kaup, 1829**

***Lullula arborea* Linnaeus, 1758. Жайворонко лісовий. Лесной жаворонко. Woodlark.**

Дендрофільний вид лісостепового фауногенетичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1908 р. К.Є. Сіяноко відмічав масовий весняний проліт 24 вересня 1909 року. А із-за теплої зими 1909–10 рр. вже 22 січня зафіксовано три лісових жайворонка. Хоча така інформація і значиться у архівних матеріалах, але викликає сумніви. В сучасних умовах звичайний пролітний вид, який спостерігається щорічно у другій половині березня та вересні – жовтні. Птахи летять через заповідник поодиночі, чи невеликими групами супроводжуючи проліт характерним співом. Зупинки виду реєструвалися біля сосняків на території нового дендропарку та у стиглих в'язових лісостугах.

Родина Motacillidae Horsfield, 1821 – Плискові

***Anthus* Bechstein, 1805**

***Anthus cervinus* Pallas, 1811. Щеврик червоногрудий. Краснозобий конек. Red-throated Pipit.**

Кампофільний вид. У заповіднику вперше відмічений в 1907 р. В сучасних умовах не відмічається.

***Anthus campestris* Linnaeus, 1758. Щеврик польовий. Полевой конек. Tawny Pipit.**

Кампофільний вид пустельно-степового фауногенетичного комплексу. У заповіднику відмічається щорічно. Вперше проліт спостерігався К. Сіяноко 14 серпня 1909 року (Архів..., №81, л. 55). В сучасних умовах рідкісний на прольотах. Спостерігався на території нового парку у квітні 2000 року поблизу гірки з видом на ділянку "Південна". Один із самців, після характерно співу, регулярно сідав на землю, або присади із торішніх бур'янистих рослин, що є особливістю поведінки цього виду.

***Anthus trivialis* Linnaeus, 1758. Щеврик лісовий. Лесной конек. Tree Pipit.**

Дендрофільний вид лісостепового фауногенетичного комплексу. В сучасних умовах малочисельний на прольотах. Останні роки регулярно зустрічається на весняному прольоті на узліссях і галявинах нового парку, поодинокі у стиглих в'язових лісосмугах. Окремі птахи продовжували співати до середини травня. Гніздування на території заповідника потребує підтвердження.

***Anthus pratensis* Linnaeus, 1758. Щеврик лучний. Луговой конек. Meadow Pipit.**

Кампофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. В сучасних умовах рідкісний на прольотах. Гніздування потребує підтвердження.

***Motacilla* Linnaeus, 1758**

***Motacilla flava* Linnaeus, 1758. Плиска жовта. Желтая трясогузка. Yellow Wagtail.**

Кампофільний вид. У заповіднику вперше відмічений в 1907 р. У записі від 27 серпня 1910 року вказується на появу великої кількості "желтой трясогузки" (плиски). У записах від 1911 року вказується на проліт зграй цього виду 24 жовтня 1911 р. В теперішній час це пролітний вид, зрідка зупиняється у подах, що розташовані біля заповідних ділянок. Значних зграй цього виду не спостерігали.

***Motacilla feldegg* Michachelles, 1830. Плиска чорноголова. Черноголовая трясогузка. Black-headed Wagtail.**

Автохтонний кампофільний вид. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. Гніздиться. Заселяє природні біотопи у подах, а також зволожені місця поблизу дощувальних машин та каналів в зоні антропогенних ландшафтів. Вид досить поширений у Присивашші, але також тримається територій, де є прісна вода. У спекотну погоду поблизу води збираються десятки птахів, які купаються в калюжах чи пролітають під струменями штучного дощу. В сучасних умовах звичайний на гніздуванні. Чисельність зростає.

***Motacilla citreola* Pallas, 1776. Плиска жовтоголова. Желтоголовая трясогузка. Citrine Wagtail.**

Лімнофільний вид. У заповіднику вперше відмічений в 1922 р. Рідкісна у літній період. В сучасних умовах не гніздиться.

***Motacilla cinerea* Tunstall, 1771. Плиска гірська. Горная трясогузка. Grey Wagtail.**

Лімнофільний вид. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. В сучасних умовах не відмічається.

***Motacilla alba* Linnaeus, 1758. Плиска біла. Белая трясогузка. Pied Wagtail.**

Лімнофільний вид. У заповіднику вперше відмічений в 1908 р. В сучасних умовах звичайний та малочисельний на гніздуванні, у теплі зими поодинокі особини залишаються на зимівлю. Регулярно зустрічається у записах 1909–1911 років, де вказано на приліт та проліт цих птахів. А у серпні 1911 року вказується на проліт великої зграї плиски білої. Взагалі для цього виду це явище не характерне. Тим більше, під час осіннього прольоту, представники цього виду затримуються тут до середини жовтня. Поширений в населених пунктах і на вигонах для худоби. Для заповідного степу не характерний. Можливо зник тут після знищення кошар та хуторів. Останні роки для цього виду створена велика кількість гніздових ніш, які зустрічаються в кожному населеному пункті зони антропогенних ландшафтів – на місця колишніх тваринницьких комплексів, тощо. Тому, останні два десятиліття чисельність цього виду поступово зростає. Оскільки, продовжується руйнування залишків комплексів і виположення ландшафту, слід очікувати поступового зменшення чисельності виду.

Родина Laniidae Rafinesque, 1815 – Сорокопудові

***Lanius* Linnaeus, 1758**

***Lanius collurio* Linnaeus, 1758. Сорокопуд терновий. Обыкновенный жулан. Red-backed Shrike.**

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. К.Є. Сіячко вказує, що проліт у 1909 р. розпочався 17 квітня 1909 року, що значно раніше, ніж ми реєструємо в останні роки. Прилітає на гніздування здебільшого в останні дні квітня чи на початку травня. В окремі роки ми не спостерігали його до 10 травня. Слід зазначити, що виду притаманні значні міжрічні флуктуації. Так, на початку 90-х років ХХ століття, терновий сорокунт в Асканії-Новій зустрічався надзвичайно рідко. В цей час він був виявлений лише в урочищі "Кролі". Але на початку 80-х років, за даними М.М. Семенова у парку щорічно гніздилося 3–6 пар (Семенов, 1991). Останні 10 років чисельність поступово зростає. Гніздиться щорічно і займає нові території. У певній мірі цьому могли посприяти насадження дачного містечка, яке розрослося саме у 90-ті роки, але потім занепало. Деревна рослинність у значній мірі або висохла, або перетворилася в чагарники, що сприяє поселенню саме цього виду. За гніздовий період терновий сорокопуд встигає зробити дві кладки. Сезон розмноження дуже розтягнутий і вигодовування пташенят у вересні не є рідкістю. В сучасних умовах гніздиться в усіх лісових насадженнях заповідника. Чисельність значно варіює в залежності від структури насадження і коливається від 0,2 до 3,3 ос./га з переважанням в гледичієвих насадженнях.

***Lanius excubitor* Linnaeus, 1758. Сорокопуд сирій. Серый сорокопуд. Great Grey Shrike**

Дендрофільний вид. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. В архівних матеріалах вказується, що бачили одного птаха 26 лютого 1909 року у парку. В сучасних умовах, як і раніше, чисельність стабільно низька. Відмічається поодинокі в зимовий період під час наявності снігового покриву. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

***Lanius minor* Gmelin, 1788. Сорокопуд чорнолобий. Чернолобый сорокопуд. Lesser Grey Shrike.**

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1915 р. За архівними даними К.Є. Сіянюк спостерігав приліт 30 квітня 1910 року. У 1911 році він прилетів дещо раніше – 21 квітня. У теперішній час цей вид прилітає майже одночасно із терновим сорокопудом. Види займають близькі екологічні ніші, але якщо терновий сорокопуд більш притаманний високим лісосмугам із акації білої, гледичії, то терновий сорокопуд гніздиться в місцях де більше глоду, терену та іншої чагарникової рослинності. Шипшина є однаково привабливою для гніздування обох видів. Її розповсюдження на перелогох, як і в'яза, у значній мірі сприяло збільшенню чисельності цього виду як на території заповідника, так і за його межами. Має дві кладки. Не виключено, що в окремі роки може бути і три. Так, нами було знайдено три гнізда, споруджені в певній черговості на одній території гніздової пари, що обумовлено теплою і довготривалою осінню 2010 року. Гніздиться майже в усіх лісових насадженнях заповідника (Гавриленко, Листопадський, 2009б). Чисельність флуктуативна і коливається в межах 0,1–3,7 ос./га.

Родина Oriolidae Vigors, 1825 – Вивільгови

***Oriolus* Linnaeus, 1766**

***Oriolus oriolus* Linnaeus, 1758. Вивільга. Обыкновенная иволга. Golden Oriole.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році. К.Є. Сіянюк в щоденнику вказує на приліт цього виду у 1909 році 12 квітня. Хоча і для 1910 року він вказує на приліт вивільги 14 квітня, що дуже рано (!). Звичайно цей птах прилітає в кінці квітня, на початку травня. Гніздиться на каштані *Castanea*, горіхові *Juglans*, ясені і дубі. В сучасних умовах чисельність повільно зростає і сягає 0,2 ос./га. В останні роки почала гніздиться у стиглих лісосмугах та населених пунктах приватної одноповерхової забудови (с. Ільїнка, с. Новий етап, с. Пітомник, с. Молочне).

Родина Sturnidae Rafinesque, 1815 – Шпакові

Sturnus Linnaeus, 1758

Sturnus vulgaris Linnaeus, 1758. Шпак звичайний. Обькновений скворец. Starling.

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 році. К.Є. Сіяноко вказується на великі зграї шпаків у степу під час осіннього прольоту у 1909 році (Архів..., №60, л. 8). У теплу зиму 1909–1910 рр. шпаки зимували в значній кількості. Зграї цього птаха регулярно зустрічалися протягом зими. Не виключено, що Присивашся було заселене людьми і велось тваринницьке господарство, яке створювало додаткову кормову базу у зимовий період. Вважається, що це основний чинник, завдяки якому птахам вдавалося пережити зиму. Не менш важливо, що шпак звичайний є поліфагом. Він здатний годуватись комахами, плодами, пророслим зерном різних зернових культур (пшениці, ячменю, проса, кукурудзи і рису), сходами бур'янів і навіть хребетними тваринами – такими як тільки метаморфозовані з пуголовків жаби та часничниці. Велика екологічна амплітуда у шпака і у виборі місць гніздування. Природно шпак гніздився в дуплах, нішах скель, норах, виритих іншими видами в обривах. Поселення виду в степу пов'язане з осілим перебуванням людей та спорудженням будинків, де були ніші для гніздування. За часів Ф.Е. Фальц-Фейна такі ніші спеціально влаштовувалися у стінах із паленої цегли, що використовувалися рядом видів-дуплогнізників. В подальшому, в Асканії-Нова розгорнулася серія експериментів з приваблення птахів цієї екологічної групи для боротьби з шкідниками деревних і польових культур. Споруджувалися різноманітні дерев'яні шпаківні та гнізда з гарбуза-лагеранії *Cucurbita* sp. Але шпак звичайний проявив більшу екологічну валентність, використовуючи для гніздування ніші під шиферною черепицею, крупні щілини у неякісно збудованих багатоповерхових будівлях, а останні роки навіть у трубах для виходу відпрацьованих газів автономного газового опалення. Останнім шпаки додали клопоту місцевому населенню. Масове руйнування тваринницьких ферм, в певній мірі створило перерозподіл шпаків. І тепер, замість розосередженого зимування зграями в сотні особин, птахи збираються в багатотисячні групи. Оскільки на території біосферного заповідника за останні 20 років практично зникли крупні тваринницькі комплекси, великі зграї птахів тут спостерігаються лише під час кормових кочівель: наприклад від с. Громівка Новотроїцького району до с. Солідарне Каховського району. В гніздовий період, шпак є чисельним на території населених пунктів і серед дачного містечка, рідко в дуплах і штучних гніздах серед лісосмуг. Під час годівлі пташенят, птахи окремих дифузних поселень з багатоповерхових будинків створюють зграї і летять годуватись до загонів Великого Чапелського поду чи до дачного містечка. Таке ж переміщення спостерігається і після вильоту пташенят. У шпака звичайного, як правило, дві яйцекладки. Друга слідує відразу по завершенні вигодовування пташенят першого виводка. Пошук самцем ніші для нового

гнізда нерідко здійснюється ще за часу, коли перші пташенята ще знаходяться у гнізді. В сучасних умовах чисельність скорочується і становить до 1,7 ос./га. За останні роки гніздування відбувається головним чином у населених пунктах. Тобто, вид на території заповідника представлений виключно синантропною популяцією.

***Sturnus roseus* Linnaeus, 1758. Шпак рожевий. Розовий скворец.
Rose-coloured Starling.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 р. За записами К.Є. Сіянка від 12 травня 1909 року з'явилася пролітна зграйка шпаків. У 1910 році 6 червня в зграї звичайних шпаків бачили рожевого шпака. 2 червня 1911 року рожевих шпаків зареєстровано у степу. Цілком можливо, що за тих часів загроза спалаху чисельності видів сарани була значно більшою, ніж у теперішній час, а тому цей вид був раніше більш звичайним для території заповідника. У кінці 90-х років та на початку ХХІ століття створилися сприятливі умови для розвитку сарани італійської, яка перейшла у міграційну форму. В ті ж роки ми регулярно реєстрували не тільки самих птахів, а і випадки гніздування. Зокрема колонії птахів були виявлені на вівцефермі "Тишков", залишках вівцеферми "Аніскін" та вівцефермі дослідного господарства "Маркєєве". Чисельність цих колоній не перевищувала 150 пар. У той же час колонії цього виду на Присивашші не були рідкістю. Останні роки рожевих шпаків реєструємо щорічно, але у невеликій кількості і їх гніздування не спостерігалось. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

**Родина Corvidae Leach, 1820 – Воронові
Garrulus Brisson 1760**

***Garrulus glandarius* Linnaeus, 1758. Сойка. Сойка. Jay.**

Дендрофільний вид давньонеморального фауногенетичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1915 р. В сучасних умовах спорадично зустрічається у дендрологічному парку на зимівлі та міграції. Зокрема у 2002–2003 роках зграйка сойок трималася дендрологічного парку всю зиму і відлетіла лише у кінці березня. Враховуючи, що вид постійно гніздиться в нижньодніпровських лісах та наявність значної кормової бази у вигляді жолудів, слід сподіватись, що в майбутньому сойка стане представником асканійської гніздової орнітофауни.

***Pica* Brisson, 1760**

***Pica pica* Linnaeus, 1758. Сорока. Сорока. Magpie.**

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. Вид вперше згадується в списку Ф. Науманна під №8. В описах за 1909 та 1911 роки реєструється, але не вказується про гніздування. А у 1922 році в архівах відмічено, що за весну

було вбито 20 сорок. Поширенню цього виду на південь України сприяло декілька чинників: створення лісосмуг, розорювання цілини і регулярна обробка ґрунту, що полегшує добування корму у гніздовий період, наявність тваринницьких ферм, де сороки легко переносять зиму. Не останню роль у піднятті чисельності сороки на півдні України, особливо вздовж автотрас, залізничних колій і в приморських районах зіграла низька культура поводження з твердими побутовими відходами. Відкриті звалища, викидання сміття під час літнього відпочинку поблизу санаторіїв та пансіонатів стали одним із найважливіших чинників, із за якого чисельність сорок значно зросла. До середини 90-х років ХХ століття, це був фоновий вид. В середині 90-х років розпочалася економічна криза, яка суттєво вплинула на чисельність і розподіл птахів цього виду у південному степовому регіоні, що нами висвітлено у окремій роботі (Гавриленко, 2001а). За цей період припинилося гніздування сороки на території дендропарку. До 2005 року чисельність виду трималась на низькому рівні і тільки останні 5 років спостерігається її збільшення. Власне цей процес йде синхронно з активізацією сільськогосподарського виробництва. Але, оскільки в Асканії-Нова сталася переорієнтація з тваринницького господарства на вирощування зернових та овочевих культур, чисельності, якої сорока набула у 80-ті роки ХХ століття, скоріше всього очікувати не слід. Незважаючи на суттєву популяційну депресію, сорока демонструє велику екологічну пластичність. За останні 20 років був знищений екотип сороки, який проявляв себе через адаптацію до гніздування на низькорослих деревах, де будувались великі шароподібні гнізда. Зараз ми спостерігаємо поновлення популяції, але "нові" сороки будують гнізда більш дрібними. Особливо цікава ситуація виникла у 1999 році, коли після викорчовування перестійних акацій вздовж дороги від смт Асканія-Нова до с. Чкалове, сороки стали будувати гнізда на опорах високовольтної лінії електромережі, причому змішуючи гілки з обрізками алюмінієвого дроту. У цей період ми знаходили гнізда сорок збудовані в очереті на висоті до 1 метра, а на островах озера Айгульське, серед очерету, але безпосередньо на землі. Винищення лісосмуг, суттєво підняло роль окремих дерев для гніздування сорок. Гніздобудівна діяльність сороки створює сприятливі умови для поселення інших видів. Як вид, що гніздиться одним із перших (остання декада березня) він створює умови для гніздування інших видів птахів: боривітра, вухатої сови, кібчика, припутня. Перші два види є гніздовими конкурентами сороки. Особливо це стосується звичайного боривітра, який регулярно гніздиться саме в гніздах сороки, а також віддає перевагу поодиноким деревам як місцям присади. Відомі випадки, коли сороки, руйнували кладки більш крупних видів птахів: чапель, воронів, канюків, котрі гніздилися близько від сорочих гнізд. Найчастіше це стається в разі турбування птахів людьми, коли птах що насиджує покидає гніздо. Сороки ж відлітають від гнізд недалеко, як правило, вздовж лісосмуг і повертаються на спільну територію швидше.

Мали випадки і цілком мирного добросусідства, зокрема в урочищі Кролі, ми спостерігали гніздо сороки і вухатої сови, які знаходилися на відстані декількох метрів. В зиму сороки можуть створювати ситуативні зграї і мігрувати за межі району гніздування, скупчуючись поблизу діючих ферм та на узбережжі морів біля очерету. Сучасна щільність становить 0,06–0,14 ос./га.

***Nucifraga* Brisson, 1760**

***Nucifraga caryocatactes* Linnaeus, 1758. Горіхівка. Кедровка. Nutcracker.**

Дендрофільний вид імовірно бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1911 р. У записі фенологічного характеру від 20 вересня 1910 року К.Є. Сіянка вказує, що з'явилися горіхівки. У 1911 році було спіймано одну особину (Архів..., №60, л. 57). Довгий час після цих згадок в Асканії-Нова вид не зустрічався. М.М. Семенов вказує на спостереження цього виду з 14 вересня до 10 жовтня 1985 року, але без коментарів (Семенов, 1989). З'являється на території заповідника спорадично під час значних осінніх інвазій, що відбуваються раз у 40–50 років. Представники цього виду, що відмічались у Криму та на Херсонщині у другій половині ХХ ст., належали сибірському підвиду *Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* Brehm, 1823 (Костин, 1983). Але остання інвазія, що тривала з 4 жовтня 2008 р. по першу декаду червня 2009 року була спричинена представниками європейського підвиду горіхівок – *Nucifraga caryocatactes caryocatactes* Linnaeus, 1758. Завдяки опитуванню професійних орнітологів України було з'ясовано напрямок розповсюдження горіхівки. Інвазія розпочалась з Карпатських гір. За два тижні до реєстрації на території дендрологічного парку в Асканії-Нова, вид спостерігали масово у передгір'ях Івано-Франківської області, потім на Кінбурнській косі (усне повідомлення директора РЛП "Кінбурнська коса" З.Й. Петровича). Головним місцем зосередження птахів у заповіднику були дендрологічний парк та селище. Знайдені особини у лісосмугах були ослабленими та мали надзвичайно малу масу тіла, що вказувало на відсутність достатньої кормової бази серед цих угідь. В зазначений період дві пари цього виду трималися дендрологічного парку та селища Асканія-Нова до першої декади червня 2009 р., але до гніздування не приступили.

***Corvus* Linnaeus, 1758**

***Corvus monedula* Linnaeus, 1758. Галка. Галка. Jackdaw.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1915 р. Звичайний, осілий та мігруючий вид. Поселення галки в рівнинних безлісних степах безспірно пов'язане з людською діяльністю. За часів Ф.Е. Фальц-Фейна галки залобки селилися у штучних будиночках, де конкурували з іншими видами птахів. У довоєнні роки це був чисельний вид. Зокрема, у архіві 1939 року вказується на часті

зустрічі цього виду в різних частинах парку (Архів..., №48). До початку 90-х років ХХ століття окремі пари гніздилися в штучних будиночках, виставлених у дендрологічному парку для огара. В середині 90-х років ХХ ст., відбувалась значна депресія чисельності. В сучасних умовах чисельність повільно зростає за рахунок особин, що гніздяться у залізобетонних пустотілих стовпах ліній електромережі (до 0,22 ос./га). Розвішені штучні гніздивлі для цього виду у 2007 та 2008 рр. не були зайняті. Колоніальний птах тепер створює лінійні колонії, які можуть простягатися на декілька кілометрів, особливо вздовж каналів, які обрамляють територію біосферного заповідника. Поблизу від ядра заповідника галки гніздяться на опорах ЛЕП-35, що проходить вздовж Великого Чапельського поду. Таким чином можна вважати, що до початку 90-х років ХХ ст., заповідник населяли особини лісостепового екологічного типу. Після їх зникнення навколо заповідника сформувався екотип з облігатних склерофільних представників цього виду.

Corvus frugilegus Linnaeus, 1758. Грак. Грач. Rook.

Безспірно, це самий масовий вид на території біосферного заповідника. Про гніздування грака у щоденниках К.Є. Сіянока за 1909 рік не згадується. А поява граків на прольоті 8 вересня, та 21 вересня 1909 року ним зареєстрована. Мігруючі зграї граків спостерігалися у серпні, які зупинилися на ночівлю у парку. За матеріалами М. Соколова у 1923 році в Асканії-Нова загніздилося 118 пар граків. Їх гнізда руйнували. Всього було скинуто 48 гнізд (Соколов, 1928). Практику руйнування гнізд граків продовжували десятиліттями. Але колонія лише змінювала місцеположення – то на території орінтопарку, то в насадженнях старого дендропарку. Птахів безумовно приваблювала низка чинників, зокрема наявність дерев для будування гнізд, кормова база зоопарку, пом'якшені кліматичні умови навколо ставків зоопарку у зимовий період, що дозволяло легше перенести сурові зими. Особливо зросла чисельність цього виду у післявоєнні роки. В.Д. Треус оцінював чисельність місцевої популяції у 5–7 тисяч особин (Треус, 1954). Найбільшої чисельності вид досяг з кінця 70-х до початку 90-х років ХХ ст. Основним осередком була колонія, що базувалася на території старого дендрологічного парку і частково зоопарку. На цей період припадає найбільш потужний розвиток інтенсивного тваринництва, максимальний розвиток зрошення, наявність великої кількості пожнивних залишків, а в зимовий період – силосних та сінажних складів відкритого типу, що створювало необмежену кормову базу. На цей же період припадає завершення формування системи лісосмуг, які досягли висоти, придатної для побудови гнізд. Тому крім основної колонії в Асканії-Нова, навколо формувалася низка інших поселень: лісосмуга вздовж південно-західної та північної меж Великого Чапельського поду, урочище Кролі, лісосмуга на межі з Каховським районом (на даний час знищена), лісосмуга вздовж дороги на с. Чкалове (Чкалівська колонія) за східним знаком "Орел", колонія вздовж ділянки "Південна" біля сараю Бакир,

колонія у лісосмузі біля с. Ільїнка. Безпосередньо на території дендрологічного парку "Асканія-Нова" гніздова колонія нараховувала до 4 тисяч пар. Сумарна чисельність жилих гнізд за межами смт Асканії-Нова в ті часи становила 1,5–2 тисячі. Нагромадження гнізд граків одне над одним створювали дуже сприятливі умови для гніздування інших видів птахів. Так, у дендропарку в колонії граків одночасно гніздилися кібчики, звичайні боривітри, горобці польові, сови вухаті, припутні. Поблизу колонії розміщувалися гнізда сороки та сірої ворони *Corvus cornix* Linnaeus, 1758, які розорювали кладки та добували різновікових пташенят. Для різних колоній властива певна спеціалізація в способах і місцях харчування. Найрізноманітнішою стала поведінка птахів, що мешкали у дендропарку. Птахи цієї колонії харчувалися у гніздовий період здебільшого на території зоопарку, комбікормовому заводі біля с. Новий Етап, двох свиноферм, полігоні твердих побутових відходів, який був відкритого типу, а також на навколишніх полях, присадибних ділянках і цілині. Для птахів із цієї колонії були виявлені такі елементи оригінальної поведінки як груповий напад на гнізда гусей та качок у зоопарку, коли до насиджуючих самок одночасно підлітала група граків, які настирливо переслідували самку, поки та не сходила з гнізда і відкривала яйця; полювання на гуртову полівку, шляхом атаки з польоту, а також групове переслідування великого яструба, орлана-білохвоста, крука *Corvus corax* Linnaeus, 1758 та мартинів. Переміщення волоських горіхів за територію горіхових насаджень у дендрологічному парку та дачного містечка здійснюється саме завдяки гракам. Птахів цієї ж колонії за поведінкою легко було виявити вже у січні – березні, оскільки вони, на відміну від зимуючих особин, не відлітали на значні відстані і на ніч повергалися саме на територію колонії (у дендрологічний парк). В цей час представники зимуючої групи, яка на зиму значно чисельно перевищувала місцевих птахів, розміщувалися в інших частинах парку. У теплі зимові дні "асканійська" колонія заповнювала паркову територію та деревні насадження населеного пункту, копаючись у підстилці та верхньому шарі ґрунту. Населення граків як місцеве, так і прилітне, стало завдавати шкоди хвойним деревам. Паралельно з цим вони вносили надмірну кількість азотних речовин у ґрунт. В місцях гніздування та зимівлі цього виду стали зростати нітрофільні рослини, а деревні паркові насадження почали засихати. Відомо, що пряме знищення гнізд та відлякуючи заходи з використанням гучномовців позитивних результатів не дали. Слід зазначити, що граки здатні запам'ятовувати людину, яка систематично їх турбує. На знімання гнізд птахів у гніздовий період граки відповідали повторним гніздуванням, що продовжувалося до початку червня. Цей захід мав певний ефект, але на інтенсивне переслідування птахи відреагували розширенням колонії у сусідній лісосмузі – вздовж західної межі Великого Чапельського поду. Частина птахів перемістилася в урочище Кролі. Ці колонії мали чітко виражені трофічні зв'язки з тваринницькими фермами "Кругле", с. Ільїнка та с. Пітомнік і тому їх поведінка не суттєво відрізнялася від асканійської колонії. Птахи з колоній, які розміщувалися

вздовж дороги Асканія-Нова – Чкалове дещо відрізнялися у поведінці. Перш за все, їх спеціалізацією було годівля тваринами і рослинами степу та навколишніх полів. Тому гніздування у цих колоніях було пізнішим в середньому на два тижні. Радіус обстеження території навколо колонії, розміщеної вздовж ділянки "Північна" у гніздовий період поширювався до 5 кілометрів. Крайні точки "обслуговування" сусідніх колоній перекривалися, зокрема у названій колонії птахами із колоній урочища Бакир, Чкалівською колонією та колонією в урочищі Кролі. Птахи регулярно облітали дорогу, вибірюючи покидьки, що викидалися з проїжджаючих до Асканії-Нова автобусів, а також збираючи розсипане на дорогах зерно. Потік зернової продукції через Асканію-Нова на той час складав до 30 тисяч тон на рік і певна його частина розсипалася під час транспортування. По закінченні сезону гніздування дорослі птахи більшості "асканійських" колоній годувалися на заповідному степу, оскільки у цей період він був досить привабливим із-за великої кількості прямокрилих. Пізніше дорослі птахи переводили молодь на поля сільськогосподарських культур, зокрема соняшника, баштанних культур, після чого розпочиналися післягніздові кочівлі, які закінчувалися поверненням у вересні назад до Асканії-Нова. Але на відміну від птахів із дендропарку, птахи із інших колоній завершивши післягніздові кочівлі у вересні на місця своїх колоній не поверталися. Не спостерігалось їх там і взимку. Ця особливість була притаманна лише представникам асканійської колонії, яка зимує біля своїх гнізд, або поряд у парку. Не виключено, що частина птахів із сусідніх колоній зимувала теж в Асканії-Нова, але в інших скупченнях, які щороку формуються тут з кінця вересня і тримаються всю зиму. На кінець 90-х років силосних та сінажних складів не стало. У зоопарку показники загальної кількості тварин залишалися стабільними, але вольєри були затягнуті сіткою, що дозволило суттєво зменшити доступ граків до корму. Як і для більшості птахів інших видів, що звикли жити в умовах урбанізованого ландшафту, для граків умови існування значно погіршилися. В першу чергу різко почала скорочуватися чисельність саме тих колоній, які добували корм безпосередньо в селищі, його сміттєзвалищі та найближчих фермах. З середини 90-х до початку 2000 років чисельність асканійської колонії скоротилася у 10 разів. В середині першого десятиліття сучасного століття чисельність на гніздуванні в старому дендропарку коливалась між 370–400 парами. Колонії вздовж автодороги Асканія-Нова – Чкалове перемістилися в інші місця, оскільки вздовж ділянки "Північна" акацієві насадження були знищені, а лісосмугу за межами заповідника вздовж дороги до с. Чкалове вирувало місцеве населення з метою опалення. Тому птахи заснували три нові невеликі колонії у лісосмузі, що йде вздовж східної межі буферної та антропогенних ландшафтних зон між Чаплинським та Новотроїцьким районами. Колонія в урочищі Кролі у гніздовий період 2006 року була розігнана кібчиками, які того року проявили до граків надзвичайну агресивність: зруйнували кладки птахів і розігнали всю колонію. Цей випадок описаний у окремій публікації (Гавриленко, 2006).

Сучасна чисельність колонії граків на території дендропарку складає 90–150 пар. Але, у зимовий період, загальна асканійська група, в окремі роки налічує більше півмільйона особин, причому, окремі зграї мали одночасне скупчення у 150 тисяч особин. Між зимуючими зграями є певно розмежування, тому що, після "ранкового клубу", у який птахи збираються після злету з дерев на вигоні поблизу Станції штучного запліднення великої рогатої худоби, вони розлітаються вже меншими зграями в різних напрямках. Перед поверненням на ніч влаштовуються "вечірні клуби". Найчастіше це стається або серед Великого Чапельського поду, або знову ж на вказаному вигоні.

***Corvus cornix* Linnaeus, 1758. Ворона сіра. Серая ворона. Hooded Crow.**

Дендрофільний вид лісостепового фауногенетичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. Про масову появу сірих ворон на зимівлю 24 вересня 1909 року вказує К.Є. Сіяноко. Тоді цей вид в заповіднику ще не гніздився. І згадка про заліт сірої ворони у серпні теж викликає певну цікавість. У другій половині ХХ століття цей вид інтенсивно опановував прибережні простори Північного Причорномор'я, в тому числі, і сучасну територію заповідника. Чинники, що обумовили збільшення чисельності виду такі ж, як і для сороки та грака. Вид екологічно пластичний. Гніздиться рано. Веде осілий спосіб життя. Певна частина сірих ворон тримається своєї території цілорічно, про що свідчать зустрічі пар птахів на одних і тих же присадах поблизу старих гнізд, під час періодичних обстежень території. В середньому у лісосмузі із в'яза одне гніздо зустрічається на 400 метрів насаджень. При знищенні лісосмуг, для гніздування використовуються навіть поодинокі стоячі дерева. Висота розміщення гнізд сильно варіює. Окремі гнізда знаходили на висоті до 2 метрів. Кожної зими на території орнітопарку ночує група сірих ворон загальною чисельністю до 250 особин. Місця для ночівлі розміщуються поблизу внутрішньої водойми, завдяки чому птахи обігріваються теплим повітрям, що піднімається над незамерзаючою водою. Спроби гніздування виду на території орнітопарку, переслідувались працівниками зоопарку за всіх часів, у тому числі і теперішні, оскільки вид здатний нанести суттєву шкоду шляхом розорювання кладок практично всіх видів. В останні роки, ворона сіра звичайна. Гніздиться переважно у лісосмугах щільністю в середньому 0,1 ос./га. Значні кількісні коливання для цього виду не властиві.

***Corvus corax* Linnaeus, 1758. Крук. Ворон. Raven.**

Дендрофільний вид бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1908 року. К.Є. Сіяноко вказував лише на пролітних круків. Зокрема 27 вересня 1909 року спостерігалось у степу 3 крука в зграї сірих ворон. У 1910 році 26 червня записано, що в ур. Кролі з'явилася зграя воронів – біля сотні. Можливо це було переміщення групи виводків з великої території. Такі групи, але у меншій кількості,

спостерігаються і зараз після вильоту пташенят із гнізд. Зараз крук є звичайним видом для території заповідника, що гніздиться і тримається осіло. Саме для цього виду осілість найбільш характерна, оскільки по закінченні післягніздових кочівель пари повертаються до свого гнізда і ночують у ньому. Ними ж контролюється район гніздування. В околицях Асканії-Нова, можливо, існує одна із самих щільних популяцій виду в Україні. На 330 квадратних кілометрів щорічно ми реєструємо 7–11 гнізд цього виду. Основне зосередження гнізд птахів – навколо Великого Чапельського поду. Це явище має цілком зрозуміле пояснення. Завдяки наявності диких копитних та мігруючих зграй навколородних птахів тут завжди можна знайти поживу. Круки спеціалізуються не тільки на харчуванні падлом, але й нападають на новонароджених сайгаків *Saiga tatarica* L. та інших копитних, що неодноразово реєструвалося. Причому, час розмноження крука синхронізований з періодом народжування самого масового виду копитних ссавців у Великому Чапельському поді – сайгака. Крім цього, круки можуть напасти на ослаблених птахів, що залишаються після злету зграї поблизу водойми. Нами спостерігався напад крука на підраненого в крило журавля сірого. А в зиму 2009–2010 років, у заметіль, група із 6 круків живцем почала дзьобати самця лані європейської. Найвигіднішими точками для розміщення гнізд є залізні анкерні опори ЛЕП-35, яка проходить вздовж поду та каналу Р-2 Каховської зрошувальної системи. Саме пари, що зайняли анкерні опори є найстабільнішими і найуспішнішими у розмноженні. Тут гніздування простежується вже більше 20 років. Стабільне і успішне гніздування пари відмічається на сосні у старому дендропарку. Гнізда воронів, що розміщуються на деревах у лісосмугах, знаходяться у менш сприятливих умовах. Їх кладки розорювали сороки, можливо люди. Обстежені кладки мали від 4 до 6 яєць. Популяція круків в біосферному заповіднику має перспективу до збільшення чисельності.

Родина Troglodytidae Swainson, 1831 – Волові очка

Troglodytes Vieillot, 1807

***Troglodytes troglodytes* Linnaeus, 1758. Волове очко. Крапивник. Wren.**

Дендрофільний вид давньонеморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. На появу цього виду під час осіннього прольоту вказує К.Є. Сіяноко записом від 30 вересня 1909 року. А у 1911 року його зареєстрували 6 жовтня. В сучасних умовах зустрічається щорічно з початку жовтня до кінця березня. Чисельність стабільна і становить 0,1–0,4 ос./га. Тримається чагарників, забур'янених ариків.

Родина Bombycillidae Swainson, 1831 – Омелюхові

Bombycilla Vieillot, 1808

***Bombycilla garrulus* Linnaeus, 1758. Омелюх. Свиристель. Waxwing.**

Дендрофільний вид, імовірно, бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1888 році. Рідкісний на зимівлі. Спорадично відмічається на території дендрологічного парку і зоопарку зграями у 3–50 особин, де вони годуються плодами ялівця віргінського *Juniperus communis* L.

Родина Prunellidae Richmond, 1908 – Тинівкові

Prunella Vieillot, 1816

***Prunella modularis* Linnaeus, 1758. Тинівка лісова. Лесная завирушка. Dunnock.**

Дендрофільний вид. У заповіднику вперше відмічений в 1909 році. К.Є. Сіяно вказує, що 30 грудня 1909 року була спіймана тинівка в петлю на приманку із дощового черв'яка. У 1911 році цей вид спостерігався з 27 жовтня. Для другої половини 80-х років ХХ ст., відомі зустрічі на території дендропарку під час прольоту. Зараз вид зустрічається рідко під час міграцій, зокрема у 1995 році 17 березня та 23 жовтня.

Родина Sylviidae Leach, 1820 – Кропив'янкові

Locustella Kaup, 1829

***Locustella luscinioides* Savi, 1824. Кобилочка солов'їна. Солов'їний сверчок. Savi's Warbler.**

Лімнофільний вид лиманної еколого-фауністичної групи. Вперше представник виду зареєстрований на прольоті К.Є. Сіяно в 1909 році і був спійманий 23 квітня цього ж року (Архів..., №81, л. 25). Спорудження ставків-накопичувачів у 60–80 роки на території заповідника, береги яких заросли очеретом сприяли поселенню цього виду. На гніздуванні зустрічається до цього часу, в декількох місцях: зовнішні ставки зоопарку, водойма "Глиняна" та ставки очисних споруд селища. В останньому місці чисельність скорочується, що викликано зменшенням загальної площі полів фільтрації. В сучасних умовах зустрічається спорадично на прольотах та у літній період.

***Locustella fluviatilis* Wolf, 1810. Кобилочка річкова. Речной сверчок. River Warbler.**

Лімнофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1983 р. (Семенов, 1989). В сучасних умовах зустрічається спорадично на прольотах та у літній період. Гніздування не доведено.

***Locustella naevia* Boddaert, 1783. Кобилочка-цвіркун.
Обыкновенный сверчок. Grasshopper Warbler.**

Лімнофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1981 р. (Семенов, 1991) В сучасних умовах зустрічається спорадично на прольотах.

Luscinola Gray, 1841

***Luscinola melanopogon* Temminck, 1823. Очеретянка тонкодзьоба.
Тонкокловая камышевка. Moustached Warbler.**

Лімнофільний вид лиманної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. В сучасних умовах вид не реєструвався.

Acrocephalus J.A. et F. Naumann, 1811

***Acrocephalus paludicola* Vieillot, 1817. Очеретянка прудка.
Вертлявая камышевка. Aquatic Warbler.**

Лімнофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1983 р. (Семенов, 1989). В сучасних умовах вид не реєструвався. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

***Acrocephalus schoenobaenus* Linnaeus, 1758. Очеретянка лучна.
Камышевка-барсучок. Sedge Warbler.**

Лімнофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. Вид відмічався у 20-х та 50-х роках ХХ століття. Після чого стався великий проміжок, коли його не реєстрували. На гніздуванні реєструвався знову після затоплення поду у 1985 році. У 90-ті роки не гніздився. У 2010 році під час сильного затоплення Великого Чапельського поду спів двох самців реєстрували у центрі поду до кінця червня.

***Acrocephalus scirpaceus* Hermann, 1804. Очеретянка ставкова.
Тростниковая камышевка. Reed Warbler.**

Лімнофільний вид лиманної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1922 р. До обсихання ставків, що розмежують нову і стару частину дендрологічного парку, очеретяні зарості були основним місцем зосередження цього виду. Також, очеретянку ставкову зустрічали на ставках-накопичувачах, розміщених вздовж дороги від вівцеферми "Тишково" до Каховського району. Зараз зазначені території змінили біотопічну структуру і стали непридатними для помешкання цього виду. Вид ще можна зустріти навесні на зовнішніх ставках зоопарку, але підтвердити факт його гніздування в останні роки не було можливості.

***Acrocephalus palustris* Bechstein, 1798. Очеретянка чагарникова.
Болотная камышевка. Marsh Warbler.**

Лімнофільний вид аловіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1929 р. В сучасних умовах зустрічається спорадично на прольотах та у літній період. Гніздування не доведено.

***Acrocephalus arundinaceus* Linnaeus, 1758. Очеретянка велика.
Дроздовидная камышевка. Great Reed Warbler.**

Лімнофільний вид лиманної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році. Відомо, що К.Є. Сіяноко відмітив цей вид в журналі 24 квітня 1910 року (Архів..., №81, л. 25). Це досить ранній приліт виду, так як в теперішній час приліт цього виду зміщений на кінець квітня, в окремі холодні весни – в перші дні травня. Гніздиться регулярно, причому не тільки вздовж узбережжя зовнішніх ставків зоопарку. Окремі самці співали далеко від постійних водойм, зокрема в заростях терену на території кладовища у дендропарку.

Hippolais Baldenstein, 1827

***Hippolais icterina* Vieillot, 1817. Берестянка звичайна. Зеленая пересмешка. Icterine Warbler.**

Вид став представником гніздової фауни на початку 80-х років минулого століття. Спочатку гніздився не щорічно. Зараз реєструється поодиноким на території старих деревних насаджень орнітопарку, а також старій частині дендропарку у районі озера з гротом та у новому арборетумі.

Sylvia Scopoli, 1769

***Sylvia atricapilla* Linnaeus, 1758. Кропив'янка чорноголова.
Черноголовая славка. Blackcap.**

Дендрофільний вид неморального фауногенетичного комплексу. На відміну від інших видів у 1909 році цей вид пролітав через Асканію-Нова досить пізно. К.Є. Сіяноко зареєстрував його у щоденнику лише 30 квітня. Подальший аналіз архіву показує, що цей вид тоді ще не гніздився. Там же знаходимо інформацію про зворотній проліт 20 серпня 1909 року. У записах за 1910 рік цей же спостерігач пише що, у ботанічному саду до цього часу зустрічаються дві співаючі чорноголові славки. Відомостей про гніздування ще немає. Можливо, що це були перші спроби загіздитись у нових умовах. Але саме цього року К. Є. Сіяноко знаходить трьох зльотків цього виду. Тобто гніздування відбулося. Зараз, з формуванням триярусних насаджень старого парку, значно збільшилась кількість біотопів, придатних для гніздування цього виду. Оскільки, цей вид, приурочений до третього ярусу, то найбільша його чисельність саме у старому парку та в насадженнях орнітологічної секції. Прилітає значно раніше, ніж за часів К.Є. Сіяноко – кінець першої декади квітня, або друга декада. Найчастіше це співпадає з початком озеленіння підліску. Також відлітає пізніше. Ми зустрічали славок навіть на початку жовтня.

***Sylvia nisoria* Bechstein, 1795. Кропив'янка рябогруда. Ястребиная славка. Barred Warbler.**

Дендрофільний вид середземноморського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році. К.Є. Сіяноко вказує на пізній проліт цього птаха – 1 травня 1909 року. У 1911 році цей вид відмітили 26 квітня (Архів..., №81, л. 25). Вид не є чисельним, зустрічається зрідка на території нового парку та серед кинутих деревних насаджень дачного містечка.

***Sylvia borin* Boddaert, 1783. Кропив'янка садова. Садовая славка. Garden Warbler.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1916 р. Загніздилась у 1922 році. М.І. Дергунов, аналізуючи формування дендрофільної орнітофауни вказує, що за словами К.Є. Сіяноко кропив'янка садова була першим пролітним видом, зареєстрованим у 1888 році. Але, при цьому латинську назву виду подає *Sylvia hortensis*, тобто кропив'янки співочої. Тому складно стверджувати, чи був дійсно цей вид зареєстрований М.І. Дергуновим чи ні. Вид зустрічається на прольоті регулярно, чого не можна сказати про його регулярне гніздування. Слід зазначити, що для Асканії-Нова є досить характерним поселення окремих видів, формування локальної популяції, а потім зникнення на декілька років. Досить часто ми маємо справу з поселенням окремої пари, самець якої, в силу відсутності конкуренції, проявляє слабку вокальну активність, що ускладнює його виявлення. В сучасних умовах зустрічається спорадично на прольотах та у літній період. Гніздування не доведено.

***Sylvia curruca* Linnaeus, 1758. Кропив'янка прудка. Славка-завирушка. Lesser Whitethroat.**

Дендрофільний вид неморального фауногенетичного комплексу. Перші орнітологічні спостереження за цим видом проведені 18 квітня 1909 року. У 1911р. – 22 квітня. Власне це і є датами звичайного прильоту виду. В сучасних умовах вид є представником групи тих, що гніздяться не регулярно. Останні роки вид зустрічався в насадженнях орнітологічного парку та поблизу грота в старому парку. Чисельність обмежувалася декількома парами.

***Sylvia communis* Latham, 1787. Кропив'янка сіра. Серая славка. Whitethroat.**

Дендрофільний вид середземноморського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1910 р., до гніздування перейшла у 1922 р. Це звичайний вид сучасної території біосферного заповідника, який зустрічається досить часто у лісосмугах із добре розвиненим чагарниковим ярусом глоду, жимолостей, клену татарського. Нерідко зустрічається в новому парку та серед насаджень дачного містечка. В межах заповідного

степу цей вид зареєстрований на гніздуванні серед заростей татарника та інших макрофітів, що зростають на місці ферм Бакир і Товарчійський. На останньому гніздиться нерегулярно, тільки у вологі роки, коли рослини мають великий габітус. У 1911 році 22 квітня В. Соколов, узагальнюючи спостереження зроблені на початку ХХ століття, вказує на середній приліт цього виду 27 квітня, з відхиленням від 4 квітня до 15 травня (Соколов, 1928). В теперішній час кропив'янки сірі, як правило, прилітають на початку третьої декади квітня. В сучасних умовах чисельність зростає і сягає до 4,3 ос./га.

Phylloscopus Boie, 1826

Phylloscopus collybita Vieillot, 1817. Вівчарик-ковалик. Пеночка-теньковка. Chiffchaff.

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. Проліт перших вівчариків-коваликів К.Є. Сіяно зареєстрував 16 березня 1909 року. В сучасних умовах вид з'являється в кінці березня – перших числах квітня. Восени проліт розпочинається з другої декади вересня і закінчується у першій жовтня. На прольотах звичайний вид. Тримається високостовбурних деревостанів у старому парку та на сосняках нового. Гніздування не реєструвалося.

Phylloscopus trochilus Linnaeus, 1758. Вівчарик весняний. Пеночка-весничка. Willow Warbler.

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. В архівних матеріалах згадується про зустріч цього виду 25 березня 1910 року (Семенов, 1991). Весна була надзвичайно тепла і посушлива. На наш погляд це дуже ранній приліт для цього виду. Наступні дані вже більш сприйнятливі – 22 квітня 1911 року. В сучасних умовах вид пролітає у третій декаді квітня, затримуючись до середини травня. Даний факт міг обумовити думку М.М. Семенова про віднесення цього виду до гніздової орнітофауни (Семенов, 1985). Останні роки вид пролітає регулярно і у значній кількості.

Phylloscopus sibilatrix Bechstein, 1793. Вівчарик жовтобровий. Пеночка-трешотка. Wood Warbler.

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1911 році. Вид досить рідко зустрічається навіть під час прольотів. У 1999 році ми досить довго спостерегли співаючих самців на території старого парку, причому їх поведінка була явно територіальною. Підтвердження гніздування не було.

Phylloscopus trochiloides Sundevall, 1837. Вівчарик зелений. Зелена пеночка. Greenish Warbler.

Дендрофільний вид бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1983 р. В сучасних умовах не відмічається.

Родина Regulidae Vigors, 1825 – Золотомушкові

***Regulus* Cuvier, 1800**

***Regulus regulus* Linnaeus, 1758. Золотомушка жовточуба. Желтоголовый королек. Goldcrest.**

Дендрофільний вид, імовірно, бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1909 році. На дуже ранню появу цього виду восени 17 вересня 1909 року вказує К.Є. Сіяноко. Останні роки ми спостерігаємо цей вид, як правило, з другої половини жовтня, але його чисельність невелика. Зустрічається частіше серед хвойних насаджень, але може мешкати і в лісосмугах із в'язу. В окремі зими не реєструвався. В сучасних умовах зимує, чисельність стабільна. У дендрологічному парку становить до 0,5 ос./га, де віддає перевагу туям *Thuja* sp. та самшиту *Viburnum* sp. Але у жовтні 1910 року цих птахів було дуже багато.

Родина Muscicapidae Fleming, 1822 – Мухоловкові

***Ficedula* Brisson, 1760**

***Ficedula hypoleuca* Pallas, 1764. Мухоловка строката. Мухоловка-пеструшка. Pied Flycatcher.**

Дендрофільний вид неморального фауногенетичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 р. Вид реєструвався на весняному прольоті з початку ХХ століття. У 50-х роках його навмисно завозили для проведення експериментів з інтродукції дендрофільної орнітофауни, але птахи довго не затримувалися. Спорадично на гніздуванні цей вид реєструвався з середини 80-х років ХХ століття. Останні роки статус цього виду: рідкісний для заповідника, пролітний.

***Ficedula albicollis* Temminck, 1815. Мухоловка білошия. Мухоловка-белошейка. Collared Flycatcher.**

Дендрофільний вид неморального фауногенетичного комплексу. Імовірно особини, що зустрічаються у заповіднику, мають Балканське походження. Вперше для Асканії-Нова зареєстрована К.Є. Сіяноко у 1909 році на прольотах як весняному, так і осінньому. Вид не є численним, але гніздиться щорічно на території орнітопарку і в старій частині парку. Рідше зустрічається в межах куртин граба *Carpinus* sp. та лип *Tilia* sp. серед нового дендропарку. В сучасних умовах гніздиться на орнітосекції, а також зустрічається на прольотах.

***Ficedula parva* Bechstein, 1794. Мухоловка мала. Малая мухоловка. Red-breasted Flycatcher.**

Дендрофільний вид бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1922 році. Досить довго цей вид реєструвався лише на прольоті. Але з 1994 року не щорічно гніздиться в Асканії-Нова. Чисельність обмежується декількома парами, в основному, на території орнітопарку і старій частині парку.

***Muscicapa* Brisson, 1760**

***Muscicapa striata* Pallas, 1764. Мухоловка сіра. Серая мухоловка. Spotted Flycatcher.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році, гніздиться з 1922 року. Звичайний гніздовий вид території дендрологічного парку і населених пунктів біосферного заповідника. Прилітає здебільшого в другій декаді квітня і тримається до кінця вересня – початку жовтня. Гніздування характерне в нішах будівель, збудованих ще за часів Ф.Е. Фальц-Фейна, та напівдуплах. Встигає виводити два виводки.

***Saxicola* Bechstein, 1803**

***Saxicola rubetra* Linnaeus, 1758. Трав'янка лучна. Луговой чекан. Whinchat.**

Кампофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1914 році. В сучасних умовах зустрічається на весняному прольоті та влітку. Перелітний гніздовий вид, чисельність якого скорочується. Якщо у 90-х роках вид гніздився на заповідному степу з щільністю 0,02–0,04 пари/га, то зараз на маршрутах не відмічався. Поодинокі пари продовжують гніздитися у Великому Чапельському та Мар'янівському подах.

***Saxicola torquata* Linnaeus, 1766. Трав'янка чорноголова. Черноголовий чекан. Stonechat.**

Кампофільний вид тропічного фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. В сучасних умовах не відмічався.

***Oenanthe* Vieillot, 1816**

***Oenanthe oenanthe* Linnaeus, 1758. Кам'янка звичайна. Обыкновенная каменка. Wheatear.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 році. Гніздиться з 1922 року. На приліт кам'янки звичайної вказує К.Є. Сіяноко (6 березня 1909 року). В цілому територія цілини "Асканія-Нова" за тих часів була більш сприятлива для гніздування, ніж тепер, оскільки в межах сучасного заповідного ядра знаходилися кошари, житлові та інші господарські споруди вівчарів. Звичайним місцем гніздування цього виду були нори ховрахів *Spermophilus pygmaeus* Pallas, 1778 та щілини у господарських спорудах. Переведення більшої частини заповідної цілини в режим заповідної зони і наступна резерватна суцесія створила несприятливі умови для місцевої популяції. Звичайний вид на гніздуванні, віддає перевагу промислово-господарським зонам де сягає максимальної чисельності до 0,3 ос./га.

***Oenanthe isabellina* Temminck, 1829. Кам'янка попеляста.
Каменка-плясунья. Isabelline Wheatear.**

Кампофільний вид пустельно-степового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 2008 році. (Літопис..., 2009). Відмічені розгалужені групи по 5–7 пар, які зосереджені біля вівцекомплексів Олександрин та Маркеєве, антилопників зоопарку та заgonі №1 у Великому Чапельському поді. Гніздиться у норах ховрахів та в щілинах господарських споруд. В сучасних умовах чисельність зростає і становить 0,1–0,4 ос./га в місцях поселення.

***Oenanthe pleschanka* Lepechin, 1770. Кам'янка лиса. Каменка-плешанка. Pied Wheatear.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. Відомо два випадки спостережень цього виду у заповіднику: 1912 р. та 1922 р. В сучасних умовах не відмічається.

Phoenicurus T. Forster, 1817

***Phoenicurus phoenicurus* Linnaeus, 1758. Горихвістка звичайна.
Обыкновенная горихвостка. Redstart.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1908 році. За даними К.Є. Сіяноко початок прольоту у теплу весну 1909 року розпочався 1 квітня. З архівних даних відомо, що горихвісток ловили, їм підрізали крила та відпускали у асканійські парки. Велика кількість їх зустрічалась на осінньому прольоті. У теперішній час гніздиться нерегулярно. У 90-х роках та на початку 2000-х років вид гніздився на території старого дендропарку. В останні роки на гніздуванні не реєструється.

***Phoenicurus ochruros* S.G. Gmelin, 1774. Горихвістка чорна.
Горихвостка-чернушка. Black Redstart.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1922 році. У 80 та 90-ті роки в Асканії-Нова не гніздилася. На відміну від попереднього виду, горихвістка чорна останні роки активно розселяється. Цей вид віддає перевагу селітебним зонам, зустрічається в селищі, серед забудов зоопарку, на садибі засновника заповідника Ф.Е. Фальц-Фейна та дачного містечка. В сучасних умовах гніздиться, чисельність зростає і становить для населених пунктів 0,02 ос./га.

Erithacus Cuvier, 1800

***Erithacus rubecula* Linnaeus, 1758. Вільшанка. Зарянка. Robin.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. Вперше відмічений в 1909 році. Весняний та осінній проліт реєструвався К.Є. Сіяноко у 1909 році. В сучасних умовах гніздяться не регулярно. На початку 90-х років це був гнідуючий вид. Зокрема, нами, гніздо вільшанки

було знайдене в купі дров прямо на території господарського двору дендрологічного парку. Але у 2000 роки, вид гніздитись перестав, і ми реєструємо його на прольотах. В окремі зими залишається на зимівлю. Малочисельний вид, осінньо зимова щільність якого в окремі роки сягає 0,8 ос./га.

Luscinia T. Forster, 1817

***Luscinia luscinia* Linnaeus, 1758. Соловейко східний. Обькновений соловей. Thrush Nightingale.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 році. Із щоденника К.Є. Сіянка відомо, що 4 квітня 1909 року спіймано соловейка східного. 22 квітня 1909 року спіймано три соловейка східного (Архів..., №81, л. 25). Як слідує із вище наведеного матеріалу, ми маємо справу із пролітними птахами, які лише зупиняються в Асканії-Нова.

***Luscinia megarhynchos* C.L. Brehm, 1831. Соловейко західний. Южний соловей. Nightingale.**

Дендрофільний вид середземноморського фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році. Масовий проліт цього виду відмічав К.Є. Сіянка у 1909 році 18 квітня. Наводиться інформація про першу пісню соловейка західного у записі від 13 квітня 1911 року (Архів..., №81, л. 25). Однозначно вставлено, що в Асканії-Нова гніздитись саме західний соловейко. В наших попередніх повідомленнях віднесення цього виду до гніздової фауни було умовним (Гавриленко, 2000). В сучасних умовах гніздитись, чисельність зростає і сягає до 1,3 ос./га.

***Luscinia svecica* Linnaeus, 1758. Синьошийка. Варакушка. Bluethroat.**

Лімнофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році. Початок прольоту синьошийки за К.Є. Сіянка – 18 березня 1909 року. Цей вид спостерігався ним також в кінці серпня 1909 року (Архів..., №81, л. 25). На осінньому прольоті її продовжували реєструвати до кінця вересня. Одна особина була доставлена загиблою у вересні 2009 року. В сучасних умовах зустрічається спорадично на прольоті серед стиглих лісосмугах на зрошуванні.

Monticola, Boie, 1822

***Monticola saxatilis* Linnaeus, 1776. Скеляр строкатий. Пестрий каменний дрозд. Rock Thrush.**

У заповіднику вперше відмічався у 1915 р. Друга згадка датується 1932 р. В сучасних умовах відсутній.

Turdus Linnaeus, 1758

Turdus pilaris Linnaeus, 1758. Чикотень. Рябинник. Fieldfare.

Дендрофільний вид бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році. Звичайний, в окремі роки масовий вид. Чикотень, за даними К.Є. Сіянко, прилітає на зимівлю у 1909 році 17 вересня. Тієї осені проліт птахів північних популяцій розпочався рано, що є дивним, адже, перше похолодання відступило і зима 1909–1910 рр. була теплою. За сучасних часів чикотень з'являється дещо пізніше. Зазвичай це друга половина жовтня. На осінньому прольоті птахи, довго не затримуючись, відкочували південніше. А от під час зимових кочівель, і, особливо, на початку весни, спостерігалися значні зграї у 200 і більше особин, які займали стару частину дендрологічного парку, де годувалися плодами каркасу західного. Саме чикотень є основним розповсюджувачем цієї рослини, яка заповонила всі старі паркові насадження. Спроб гніздування не реєструвалося, але навесні шлюбні пісні чикотня чути нарівні з іншими дроздами. Враховуючи, що для виду в цілому характерна прогресуюча синантропізація, вірогідність його появи на гніздуванні не виключена. Зимуює. В сучасних умовах зустрічається по всій території. Найбільшу щільність утворює у дендрологічному парку, де вона в окремі роки досягає 2,3 ос./га.

Turdus merula Linnaeus, 1758. Дрізд чорний. Черний дрозд. Blackbird.

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. Перший випадок гніздування зареєстрований у 1920 році. На інтенсивний проліт чорного дрозда вказує К.Є. Сіянко у записі від 30 вересня 1909 року. Досить пізно, уже у листопаді, була спіймана одна самка цього виду. А самці в зиму 1909–1910 рр. зимували, оскільки погодні умови були досить теплими. Зимівля самців є характерною і на теперішній час. З 1996 року вид гніздиться, заселяючи стару і нову частини дендрологічного парку та орнітосекцію. Гніздування у лісосмугах не підтверджено, хоча взимку і навесні його тут зустрічали. Вид став звичайним, створив стійку популяцію, але мабуть вона прогресує повільніше, ніж дрозда співочого *Turdus philomelos* C.L. Brehm, 1831. Можливо, що цей дрізд більше віддає перевагу вологим місцям, площі яких в заповіднику обмежені. В сучасних умовах осілий, чисельність зростає і становить до 1,41ос./га в паркових насадженнях.

Turdus iliacus Linnaeus, 1766. Дрізд білобровий. Белобровик. Redwing.

Дендрофільний вид бореального фауногенетичного комплексу. К.Є. Сіянко вказує, що білобрового дрозда спіймали 16 жовтня 1909 року. Зараз це рідкісний пролітний вид. Спостерігали лише на весняних прольотах.

***Turdus philomelos* C.L. Brehm, 1831. Дрізд співочий. Певчий дрозд. Song Thrush.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. На початку ХХ століття цей вид зустрічався під час весняних та осінніх міграцій. Зокрема, відмічено, що 30 вересня 1909 року спостерігався більш інтенсивний проліт, ніж звичайно. Досить довго вид не гніздився. З 2005 року сформувалася стійка гніздова локальна популяція, яка прогресує. Останні роки вид гніздився на території орнітопарку, в старому і новому парках, а також серед зелених насаджень дачного містечка. Встигає виховати два виводки. В сучасних умовах чисельність зростає і становить 1,02 ос./га.

***Turdus viscivorus* Linnaeus, 1758. Дрізд-омелюх. Деряба. Mistle Thrush.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році. К.Є. Сіяно вказує на початок прильоту цього виду 29 листопада 1909 року. У 1910 р. його зареєстрували 6 грудня 1910 року. Цей вид зустрічається щозими невеликими зграйками, а частіше поодинокі, що притаманно цьому виду.

Родина Paradoxornithidae Horsfield et Moore, 1854 – Суторові

***Panurus* Koch, 1816**

***Panurus biarmicus* Linnaeus, 1758. Синиця вусата. Усатая синица. Bearded Tit.**

Лімнофільний вид лиманної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1908 році. Вид притаманний узбережжю Сиваша, а також Причорноморським очеретяним заростям, що утворилися в результаті надмірного зрошення та скидів із рисових чеків. На території заповідника вид зустрічається і гніздиться на території зовнішніх ставків, причому не щорічно, а також на полях аерації очисних споруд смт Асканія-Нова. Загальна чисельність не перевищувала декількох пар. Останні роки зальотний в осінньо-зимовий період.

Родина Aegithalidae Reichenbach, 1849–1950 – Довгохвості синиці

***Aegithalos* Hermann, 1804**

***Aegithalos caudatus* Linnaeus, 1758. Синиця довгохвоста. Длиннохвостая синица. Long-tailed Tit.**

Дендрофільний вид давньо-неморального фауногенетичного комплексу. На території заповідника вид реєструється з 2008 року. З'являється у грудні і тримається всю зиму та першу половину березня. Загальна чисельність птахів не перевищувала 50 особин. Зустрічається на території старого парку, в селищі та старих лісосмугах. Вид поступово прогресує, можливо, через певний час з'явиться на гніздуванні.

Родина Paridae Vigors, 1825 – Синицеві

Remiz Jarocki, 1819

***Remiz pendulinus* Linnaeus, 1758. Ремез. Обыкновенный ремез. Penduline Tit.**

Лімнофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1909 р. Початок прольоту і відлов 2 птахів зареєстровано К.Є. Сіяню 25 березня 1909 року. У 1910 році цей вид відмічався серед літа 17 липня. Ремез також зустрічався на осінньому прольоті у 1910 році 20 вересня. Останні зустрічі цього виду датовані 1995 роком. В сучасних умовах (після осушення ставків-накопичувачів) не зустрічається.

Parus Linnaeus, 1758

***Parus caeruleus* Linnaeus, 1758. Синиця блакитна. Обыкновенная лазоревка. Blue Tit.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. К.Є. Сіяню вказує на спостереження в парку цього виду під час зимівлі разом із московкою *Parus ater* Linnaeus, 1758 3 грудня 1909 року. Про синицю блакитну С.І. Снігурівський пише як про перелітний вид, який з'явився у кінці вересня. В теперішній час це вид, що гніздиться постійно, причому, у 80-х роках минулого століття, в окремі роки, за даними М.М. Семенова, щільність гніздування цього виду у старому парку досягала 1,04 пар/га. В теперішній вона на порядок нижча. Причини такої зміни чисельності не вивчені. В сучасних умовах малочисельний осілий вид. Гніздиться переважно у дендропарку. Серед лісосмуг зустрічається рідко серед стиглих насаджень з переважанням дубу.

***Parus montanus* Baldenstein, 1827. Гаїчка-пухляк. Буроголовая гаичка. Willow Tit.**

Дендрофільний вид бореального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1913р. В сучасних умовах не зустрічається.

***Parus ater* Linnaeus, 1758. Синиця чорна. Московка. Coal Tit.**

Дендрофільний вид, бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений в 1909 році. К.Є. Сіяню вказує на появу чорних синиць 19 вересня 1909 року, з яких одна була спіймана. Цей вид знову зустрічається у записах 1910–1911 років. Зокрема, вже від 23 вересня 1911 року вказується, що цієї синиці досить багато. За період наших досліджень до зими 2008–2009 рр. цей вид на території Асканії-Нова не реєструвався. І тільки у зазначену зиму відмічено значну кількість зграйок у дендропарку та на території селища.

***Parus major* Linnaeus, 1758. Синиця велика. Большая синица. Great Tit.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. Синиця велика на початку ХХ століття можливо і не гніздилася в Асканії-Нова. Згадка про неї йде як зустріч одного екземпляра 9 березня 1910 року. Цей вид є абсолютним домінантом серед комахоїдних птахів паркових насаджень Асканії-Нова. М.М. Семенов у "Літописах природи" за 80-х років вказує щільність гніздування до 9 пар/га, що виглядає досить сумнівно. За обліками, на початку 90-х років вид дійсно був домінуючим, але його щільність була меншою. Чинники, що вплинули на цей вид, можливо ті ж самі, що і для голубої синиці. З огляду на надзвичайно високий репродуктивний потенціал виду (дві кладки, в кожній по 6–13 яєць), в разі настання сприятливих умов у вигляді кормової бази, велика синиця здатна швидко відновити свою чисельність. В сучасних умовах чисельність зростає, але має значні флуктуації. В межах заповідника щільність може сягати до 6,2 ос./га.

Родина Certhiidae Leach, 1820 – Підкоришникові

***Certhia* Linnaeus, 1758**

***Certhia familiaris* Linnaeus, 1758. Підкоришник звичайний. Обыкновенная пищуха. Treecreeper.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1910 році. В сучасних умовах регулярно зустрічається в осінньо-зимовий період. У безсніжні зими залишається на зимівлю. Незважаючи на те, що вид реєструється з 1910 року, він так і не гніздиться в Асканії-Нова.

***Certhia brachydactyla* C.L. Brehm, 1820. Підкоришник короткопалій. Короткопалая пищуха. Short-toed Treecreeper.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1949 р. В сучасних умовах вид не реєструється.

Родина Passeridae Rafinesque, 1815 – Горобцеві

***Passer* Brisson, 1760**

***Passer domesticus* Linnaeus, 1758. Горобець хатній. Домовий воробей. House Sparrow.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. У 80-ті роки минулого століття це був один із домінуючих видів селітебної зони (господарських дворів, токів і тваринницьких комплексів). Зменшення чисельності цього виду сталося з другої половини 90-х років. Тепер про хатнього горобця можна говорити як про звичайний вид. На території

селища останні роки зустрічається у невеликій кількості, здебільшого, серед одноповерхової забудови. Численних зграй не утворює. У заповіднику відмічається цілорічно. В сучасних умовах осілий, чисельність стабільна і становить 0,5–1,8 ос./га.

***Passer montanus* Linnaeus, 1758. Горобець польовий. Полевой воробей. Tree Sparrow.**

Склерофільний вид пустельно-гірського фауністичного комплексу. Зрідка гніздиться в перестійних насадженнях лісосмуг, гніздах сорок, дуплянок (синичниках), нішах кам'яних споруд. Великі зграї цього виду можна спостерігати лише за межами біосферного заповідника. Вони характерні для зони рисосіяння у Каланчацькому та Скадовському районах Херсонської області. У заповіднику відмічається постійно. В сучасних умовах чисельність зростає і становить 0,2–0,9 ос./га.

Родина Fringillidae Leach, 1820 – В'юркові

***Fringilla* Linnaeus, 1758**

***Fringilla coelebs* Linnaeus, 1758. Зяблик. Chaffinch.**

Дендрофільний вид неморального фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений К.Є. Сіяно в 1888 році. Ф. Науманн приводить два види з роду *Fringilla*, але який з них відноситься до зяблика, а який до в'юрка *Fringilla montifringilla* Linnaeus, 1758 встановити не вдалося. З архівних матеріалів К.Є. Сіяно та Г.І. Ріббергера відомо, що за часів Ф. Фальц-Фейна велика кількість Горобинних птахів, що мігрували через Асканію-Нова відловлювалась. Цим птахам підрізали крила, щоб вони не могли добре літати і відпускали у парки, сподіваючись, що вони там загнізяться. Також, досить часто практикувалась стрільба по зграях, для отримання підстрелених особин, яких потім відправляли у вольєри для одужання. Практикувалась перетримка птахів у вольєрах, після чого їх також відпускали на волю. Слід відмітити, що така практика далеко не завжди давала позитивний результат, скоріше навпаки. Птахи з підрізаними крилами були дуже легкою здобиччю для яструбів, як великого, так і малого. Можливо, що якісь пари і формувалися та давали приплід. Зокрема, у записі від 24 липня 1911 року вказується, що К.Є. Сіяно зустрів виводок зяблика з трьох пташенят (Архів..., №60, л. 55). В подальшому інформація про гніздування цього виду не підтверджується, поки він у другій половині 90-х років ХХ століття самостійно не заселив паркові насадження. Гніздиться з 1996 року (Гавриленко, 20016). Зараз це масовий вид, який гніздиться два рази за літо. Частина самців зимує. Під час осіннього і весняного прольотів може утворювати численні групи з іншими видами В'юркових. В сучасних умовах чисельність зростає і може сягати до 8,3 ос./га в паркових насадженнях.

***Fringilla montifringilla* Linnaeus, 1758. В'юрок. Вьюрок. Brambling.**

Дендрофільний вид. У заповіднику вперше відмічений у 1911 році. Про появу цього виду у зграях зяблика ми знаходимо в записах К.Є. Сіянка 23 вересня 1910 року. Тримається в зграях інших видів В'юркових та серед проснянок *Emberiza calandra* Linnaeus, 1758. Найбільшу чисельність цього виду (5 тисяч особин) спостерігали восени 2007 року на незбираних полях соняшника у буферній зоні заповідника. В сучасних умовах це пролітний вид, часто зимує. Чисельність значно коливається в залежності від стану кормової бази.

Spinus Koch, 1816

***Spinus spinus* Linnaeus, 1758. Чиж. Чиж. Siskin.**

Дендрофільний вид. У заповіднику вперше відмічений у 1890 році. На ранній приліт чижів на зимівлю 1909–1910 рр. вказує К. Сіянка (18 вересня). В подальшому інформація про чижів та їх відлов зустрічається регулярно. У теперішній час вид не є численним, ні під час міграції, ні зимівлі. Зграйки чижів зустрічаються у лісосмугах, де часто залишаються смуги бур'янів з дозрілим насінням, а також на соняшникових полях.

Chloris Cuvier, 1800

***Chloris chloris* Linnaeus, 1758. Зеленьак. Обыкновенная зеленушка. Greenfinch.**

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений у 1889 році. Звичайний вид, що гніздиться на узліссі галявин старого та нового парку. Частина птахів зимує. Для виду характерні післягніздові кочівлі в зграях інших В'юркових, де чисельність птахів може досягати сотень і тисяч особин. В сучасних умовах чисельність стійка і становить у гніздовий період в середньому 2,0 ос./га.

Carduelis Brisson, 1760

***Carduelis carduelis* Linnaeus, 1758. Щиглик. Черноголовый щегол. Goldfinch.**

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 році. На появу щигликів вказує К.Є. Сіянка у своєму записі від 18 вересня 1909 року. В Асканії-Нова, на той час не гніздився. Як пише К.Є. Сіянка 2 жовтня 1911 року зареєстровано зграйку щигликів. Зараз це звичайний, гніздуєчий вид. В післягніздовий період можна спостерігати його масові скупчення на кинутих полях соняшника, як це було у 2007 році, коли в результаті сильної посухи землевласники не стали збирати врожай на полях буферної зони вздовж ділянки "Південна", що спровокувало появу тисячних зграй (понад 8000 особин) В'юркових птахів. Гніздиться. В сучасних умовах чисельність значно варіює в різних біотопах: 2,0 ос./га у молодих акацієвих та до 6,0 ос./га у стиглих в'язових лісосмугах.

Acanthis Borkhausen, 1797

Acanthis cannabina Linnaeus, 1758. Коноплянка. Коноплянка.
Linnet.

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1909 році. Цей вид регулярно відмічається в записах К.Є. Сіяно у 1910 році. Статус виду тоді не було вказано. Зараз це досить поширений численний вид (Листопадський, 2010). Гніздиться на узліссях куртин дендрологічного парку, на межах заповідного степу, серед агроландшафту, дачній території, старих лісосмугах і в самому селищі. Вид все більше проявляє риси синантропізації. Одне із гнізд знайдено в огорожі з таволги *Filipendula* вздовж екскурсійного маршруту, де весь гніздовий період рухалися екскурсанти. По закінченню розмноження збирається у великі зграї (2–3 тис.) і разом з іншими В'юрковими і переміщується між полями соняшника чи забур'яненими територіям. В сучасних умовах чисельність стабільна і становить 1,9–5,1 ос./га.

Acanthis flammea Linnaeus, 1758. Чечітка звичайна.
Обыкновенная чечетка. Redpoll.

Дендрофільний вид неморального фауногенетичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1910 році. В сучасних умовах зимує, зустрічається у зграях з іншими дрібними зерноїдними птахами.

Loxia Linnaeus, 1758

Loxia curvirostra Linnaeus, 1758. Шипкар ялиновий.
Обыкновенный клест. Crossbill.

Дендрофільний вид бореальної еколого-фауністичної групи. У заповіднику вперше відмічений у 1905 р.

В дендрологічному парку 5 липня 1909 р. зареєстровано декілька особин цього виду. Зграйка продовжувала триматися у дендрологічному парку, поки 21 липня з неї не було спіймано 7 особин (Архів..., №81, л. 44). В сучасних умовах не відмічався.

Pyrhula Brisson, 1760

Pyrhula pyrrhula Linnaeus, 1758. Снігур. Обыкновенный снегирь.
Bullfinch.

Дендрофільний вид бореальної еколого-фауністичної групи. Вид зареєстрований за часів перших поселенців. Він потрапив до колекції музею в м. Кеттен і визначений Ф. Науманом у 1835 р., про що зазначено в рукописі під №11. К.Є. Сіяно на появу перших пролітних зграй снігурів вказує 29 жовтня 1909 року. Останні роки вид зустрічається не регулярно, раз у 3–4 роки. Причому розсіяні зграйки виду налічували не більше 15 особин. Годувалися плодами шипшини *Rosa* sp.

Coccothraustes Brisson, 1760

Coccothraustes coccothraustes Linnaeus, 1758. Костогриз.
Обыкновенный дубонос. Hawfinch.

Дендрофільний вид давньонеморального фауністичного комплексу. В архівних матеріалах заповідника реєструється з 1909 року як пролітний вид. Буває досить чисельним під час весняних прольотів, коли мігруючі зграї зупиняються на території старого парку годуватись плодами каркасу західного. В сучасних умовах чисельність стабільна і становить 2,1–3,8 ос./га. Гніздування не доведено.

Родина *Emberizidae* Vigors, 1825 – Вівсянкові

Emberiza Linnaeus, 1758

Emberiza calandra Linnaeus, 1758. Просянка. Просянка. Corn Bunting.

Кампофільний вид пустельно-степового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1907 році. Самий масовий і поширений вид вівсянок, що зустрічаються в Асканії-Нова. Осілий. Гніздові біотопи досить різноманітні – від посушливих територій у центрі степу, до лучних екосистем у поді та на території дендрологічного парку. Вид також притаманний лісосмугам, але суцільних лісових масивів уникає. Тому на території старого дендропарку не реєструється. Гніздиться рано, має два виводки. В сучасних умовах чисельність зростає і становить 1,4–4,0 ос./га.

Emberiza citrinella Linnaeus, 1758. Вівсянка звичайна.
Обыкновенная овсянка. Yellowhammer.

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. Проліт спостерігався 5 жовтня 1910 року. К.Є. Сіяноко називає її як жовтоволу. Г.І. Рібергер у 1911 році пише про реєстрацію цього виду на осінньому прольоті 19 жовтня. За час наших спостережень вид регулярно спостерігається на весняному і осінньому прольотах, але у незначній кількості. В сучасних умовах чисельність зростає і становить 0,5–1,4 ос./га.

Emberiza schoeniclus Linnaeus, 1758. Вівсянка очеретяна.
Тростниковая овсянка. Reed Bunting.

Лімнофільний вид алювіофільної еколого-фауністичної групи. На проліт цього виду 22 вересня 1909 року вказує К.Є. Сіяноко. На осінньому прольоті у 1909–1910 роках реєструвалася досить часто. Одна особина спостерігалася на ставку зоопарку 14 лютого 1939 року (Треус, 1954). Слід відмітити, що той лютий був дуже теплим, зокрема у день реєстрації температура повітря складала +9°C. У останні роки це рідкісний для території заповідника вид. Його спостерігали декілька днів у кінці березня в 1998 році в очереті між зовнішніми ставками і огорожею Великого Чапельського поду. В безсніжний період зими 2006–2007 років невелика зграйка птахів трималася на ділянці "Стара".

***Emberiza melanocephala* Scopoli, 1769. Вівсянка чорноголова.
Черноголовая овсянка. Black-headed Bunting.**

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1888 році. Рідкісний вид для заповідника, і для його околиць. Розповсюдження його пульсує, то розширюючись від узбережжя морів, то зменшуючись. Зокрема у 90-ті роки ХХ століття безпосередньо на території заповідника ми цей вид не спостерігали. Але з початку нинішнього століття майже щороку 3–5 пар реєструється на всій території заповідника в буферній зоні та зоні антропогенних ландшафтів. Основні місця зустрічей, що виявляються завдяки самцям, які видають себе характерним співом з присади на дротах електромережі вздовж дороги від смт Асканії-Нова до с. Чкалове, та ЛЕП-35 від с. Новий Етап до с. Тавричанка, а також на зовнішній огорожі Великого Чапельського поду. Вид занесено до Червоної книги України (2009). Чисельність зростає.

***Emberiza hortulana* Linnaeus, 1758. Вівсянка садова. Садовая овсянка. Ortolan Bunting.**

Дендрофільний вид лісостепового фауністичного комплексу. У заповіднику вперше відмічений в 1911 році. Звичайний вид, що гніздиться. Слід зазначити, що як гніздовий вид садова вівсянка стала реєструватися лише з кінця 90-х років ХХ століття. До цього вид реєструвався зрідка. Гніздився східніше і північніше від Асканії-Нова. Останні роки зустрічається у лісосмугах, особливо акацієвих, рідше на території дендрологічного парку, де щорічно реєструється 2–4 пари. Типовий вид, що активно збільшує свою щільність поселення, імовірно, за рахунок представників північнокавказьких популяцій (Листопадський, 2011б). В сучасних умовах чисельність прогресує і становить до 3,1 ос./га.

Calcarius Bechstein, 1803

***Calcarius lapponicus* Linnaeus, 1758. Подорожник лапландський.
Подорожник. Lapland Bunting.**

Кампофільний вид тундрової циркумполярної еколого-фауністичної групи. У заповіднику реєструвався до 1950 році (Треус, 1954). В сучасних умовах не відмічається.

Plectrophenax Stejneger, 1882

***Plectrophaenax nivalis* Linnaeus, 1758. Пуночка. Пуночка. Snow Bunting.**

Склерофільний вид тундрової циркумполярної еколого-фауністичної групи. В сучасних умовах реєструється під час наявності тривалого снігового покриву.

КЛАС MAMMALIA – ССАВЦІ

РЯД ERINACEIFORMES – ЇЖАКОПОДІБНІ

Родина Erinaceidae Fischer, 1814 – Їжакові

Erinaceus Linnaeus, 1758

Erinaceus roumanicus Barrett-Hamilton, 1900. Їжак білочеревий.

Белогрудий їж. East European Hedgehog.

Тримався, головним чином, у населених пунктах, дачних ділянках, дендропарку, на територіях тваринницьких ферм та, зрідка, у степу.

РЯД SORICIFORMES – МІДИЦЕПОДІБНІ

Родина Soricidae Fischer, 1814 – Мідичеві

Crocidura Wagler, 1832

Crocidura suaveolens Pallas, 1811. Білозубка мала. Малая белозубка. Scilly Shrew.

Широко розповсюджений чисельний вид.

Crocidura leucodon Hermann, 1780. Білозубка велика. Белобрюхая белозубка. Bicolored White-toothed Shrew.

Нечисельний вид, особливості поширення якого не визначені. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

РЯД VESPERTILIONIFORMES, CHIROPTERA – ЛИЛИКОПОДІБНІ

Родина Vespertilionidae Gray, 1821 – Лиликові

Nyctalus Bowdich, 1825

Nyctalus lasiopterus Schreber, 1780. Вечірниця велика. Гигантская вечерница. Giant Noctule.

Nyctalus noctula Schreber, 1775. Вечірниця дозріра. Рыжая вечерница. Common Noctule.

Plecotus Geoffroy, 1818

Plecotus auritus Linnaeus, 1758. Вухань звичайний. Обыкновенный ушан. Long-eared Bat.

Plecotus austriacus Fischer, 1829. Вухань сирій. Серый ушан. Grey Long-eared Bat.

Pipistrellus Kaup, 1829

Pipistrellus kuhlii Kuhl, 1819. Негопир білосмугий. Средиземноморский негопьерь. Kuhl's Pipistrelle.

Myotis Kaup, 1829

Myotis mystacinus Kuhl, 1817. Нічниця вусата. Усатая ночниця.
Whiskered Bat.

Vespertilio Linnaeus, 1758

Vespertilio murinus Linnaeus, 1758. Лилик двоколірний.
Двухцветный кожан. Particoloured Bat.

Eptesicus Rafinesque, 1820

Eptesicus serotinus Schreber, 1774. Пергач пізній. Поздний кожан.
Serotine.

Осілі та мігруючі види. Заселяють населені пункти та дендропарк. Домінують: нетопир білосмугий, який використовує для днювання різні ніші у багатоповерхових будинках, та вечірниця дозріна, основними схованками якої є порожнини у стовбурах дерев. Статус перебування вечірниці великої остаточно не визначений – тварин реєстрували у польоті. Всі види занесені до "Червоної книги України" (2009).

РЯД LEPORIFORMES – ЗАЙЦЕПОДІБНІ

Родина Leporidae Fischer, 1817 – Зайцеви

Lepus Linnaeus, 1758

Lepus europaeus Pallas, 1778. Засць сірий. Заяц-русак. European Hare.

Широко розповсюджений вид. Один з основних об'єктів аматорського полювання за межами заповідної території.

РЯД MURIFORMES – МИШОПОДІБНІ

Родина Sciuridae Fischer, 1817 – Вивіркові

Sciurus Linnaeus, 1758

Sciurus vulgaris Linnaeus, 1758. Вивірка звичайна. Обыкновенная белка. Red Squirrel.

Акліматизований вид. Заселений у дендропарк з декоративною метою. Писемних відомостей про точну дату завозу вивірок не знайдено, а за усним повідомленням д.б.н., проф. Є. П. Стекленцова, 8 особин випустили у дендропарк у середині 50-х років минулого століття. Одну молоду тваринку він привіз з Криму, тримав дома, але вона втекла, поповнивши існуюче поголів'я.

Spermophilus Cuvier, 1825

Spermophilus pygmaeus Pallas, 1778. Ховрах малий. Малий суслик.
Little Ground Squirrel.

Щільні колоніальні поселення існували навколо діючих вівцеферм "Олександрин", "Маркеєв", "Тишків" та на пасовищі громадської худоби

біля смт Асканія-Нова. У природному ядрі мешкали, головним чином, на протипожежних прокосах уздовж шосейної дороги, що розділяє "Північний" та "Південний" масиви, а також на схилах лощин Великого Чапельського поду.

Marmota Blumenbach, 1779

***Marmota bobac* Müller, 1776. Бабак степовий. Степной сурок. Bobak Marmot.**

Акліматизований вид. Тварин неодноразово заселяли в асканійський степ з метою відновлення колишнього ареалу, хоча й на сьогодні немає переконливих доказів їх мешкання на даній території в історичний період. Бабаки, завезені власником маєтку Ф.Е. Фальц-Фейном у 1887 році, загинули. Відомо також, що в його зоопарку знаходилось 8 особин у 1894 році, а у 1913 році – одна. Невдачею закінчились переселення близько 100 бабаків з Провальського степу у 1930 році. Переселенці зі Стрільцівського степу протримались з 1934 року до середини 50-х років. Існуюча нині популяція бабаків це потомки завозу 1967 і 1970–1971 років. У період 1987–1990 років у природному ядрі нараховували 24 поселення з максимальною сумарною чисельністю 620 особин. Після 2000 року населення виду різко скоротилась з 69 сімейних ділянок до 10 у 2010 році. Колонії збереглися у 62, 78, 41, 58 та 75 кварталах.

Родина Sicistidae Allen, 1901 – Мишівкові

***Sicista* Gray, 1827**

***Sicista loriger* Nathusius, 1840. Мишівка південна. Степная мышовка. Southern Birch Mouse.**

За даними безперервних (1980–2010 роки) обліків у природному ядрі мишівок ловили регулярно до 1991 року, а після 1994 року їх вже не реєстрували на стаціонарах з обліку дрібних ссавців. У проміжку 1995–2010 років рештки однієї особини виявлені у погадках сов у 2000 році, та у 2007 році дві тварини потрапили до пасток на у Північному масиві. Отже, за останні 20 років чисельність популяції мишівок значно скоротилась. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Allactagidae Vinogradov, 1925 – Тушканові

***Allactaga* Cuvier, 1837**

***Allactaga major* Kerr, 1792. Тушкан великий. Большой тушканчик. Great Jerboa.**

Постійно тримався на пасовищі біля вівцеферми "Олександрин", розташованій у буферній зоні заповідника. Поселення інколи зустрічались у Великому Чапельському поді та на інших пасовищах. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Muridae Illiger, 1811 – Мишеві

Sylvaemus Ognev, 1924

Sylvaemus arianus falzfeini Mezhzherin et Zagorodnjuk, 1989.
Мишак степовий. Степная мышь. Yellow-breasted Field Mouse.

Широко розповсюджений на території заповідника, але віддавав перевагу вологим біотопам і лісонасадженням.

Sylvaemus uralensis Pallas, 1811. **Мишак уральський. Малая лесная мышь. Pygmy Field Mouse.**

У 80-х роках минулого століття методом біохімічного генного маркування вид миша лісова *Apodemus sylvaticus* Linnaeus, 1758 був розділений на два окремі. Один з них описали, як новий для науки – *Apodemus (Sylvaemus) falzfeini Mezhzherin et Zagorodnyuk, 1989*, другий визначили, як *Sylvaemus uralensis Pallas, 1811*. Надалі були встановлені і морфологічні відмінності між різними мишами роду *Apodemus (Sylvaemus)*. За період наших досліджень (1978–2010 роки) мишак уральський до пасток не потрапляв. Не виявлений він і за краніальними ознаками серед решток гризунів у погадках сов.

Mus Linnaeus, 1758

Mus musculus Linnaeus, 1758. **Миша звичайна. Домовая мышь. House Mouse.**

Мешкає повсюдно: у житлових і господарських приміщеннях, на полях і у цілинному степу, в лісосмугах і по берегах водойм. Періодично бувають спалахи чисельності, особливо у населених пунктах.

Mus spicilegus Petenyi, 1882. **Миша курганцева. Курганчикова мышь. Steppe Mouse, Mound-building Mouse.**

Після 1999 року широко розповсюджений вид, але заселяє територію нерівномірно, віддаючи перевагу перелогам і полезахисним лісосмугам. Уникає населених пунктів.

Rattus Fischer, 1803

Rattus norvegicus Berkenhout, 1769. **Пацюк сирій. Серая крыса. Brown Rat.**

Типовий синантроп. Населяв, переважно, тваринницькі ферми. З ліквідацією ряду останніх у період економічної кризи у державі (90-ті роки минулого століття – перше 10-ліття поточного) кількість осередків мешкання виду зменшилась.

Родина Cricetidae Fischer, 1817 – Хом'якові

Cricetulus Milne-Edwards, 1867

Cricetulus migratorius Pallas, 1773.* Хом'ячок сирій. Серый хомячок. **Gray Dwarf Hamster.*

У заповідному степу рідкісні тварини. У агроценозі їх чисельність порівняно більша, особливо на перелогах і в полезахисних лісосмугах. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Arvicolidae Gray, 1821 – Щурові

Microtus Schrank, 1798

Microtus socialis Pallas, 1773.* Нориця гуртова. **Общественная полевка. Social Vole.*

Домінуючий вид. Населяє відкриті біотопи, уникаючи густих лісових насаджень та населених пунктів. Періодично бувають спалахи чисельності. Вважається одним із найнебезпечніших шкідників рослинництва.

Microtus levis Miller, 1908.* Нориця лугова. **Луговая полевка. Southern Vole.*

Відає перевагу вологішим біотопам – дну та схилам лощин. За межами природного ядра населяла, головним чином, зрощувані поля і полезахисні лісосмуги між ними. Зрідка бували короточасні спалахи чисельності.

Lagurus Gloger, 1841

Lagurus lagurus Pallas, 1773.* Строкатка степова. **Степная пеструшка. Steppe Lemming.*

Літературні відомості про мешкання строкаток у заповіднику суперечливі. У листопаді 1979 року одну особину піймали у лісосмузі в р-ні смт Асканія-Нова. Незважаючи на досить щільний облов пастками різного типу різних ділянок природного ядра протягом 1978–2010 років, зазначений вище випадок вилову залишився єдиним. До нього слід додати знахідку загиблої тваринки на дачній ділянці на околиці селища у 1990 році. Всі ці факти свідчили про те, що вид на території біосферного заповідника мешкав, але уникав заповідного степу. Певне уявлення про його динаміку чисельності дав аналіз вмісту погадок сови вухатої, який започаткували у 1989 році – рештки строкаток виявляли регулярно до 1997 року, але у подальшому цих гризунів не реєстрували жодним з методів обліку. Таким чином, популяція строкаток або зникла з території заповідника, або перебуває у глибокій депресії. Вид занесений до Червоної книги України (2009).

Ondatra Link, 1795

Ondatra zibethicus Linnaeus, 1766.* Ондатра. **Ондатра. Muskrat.*

Мешкала у каналі Р-2 (південно-західна межа заповідника), куди проникла з Каховського магістрального каналу у 2005–2006 роках.

РЯД CARNIVORA Bowdich, 1821 – ХИЖІ

Родина Canidae G. Fisher, 1817 – Собачі

Nyctereutes Temminck, 1839

***Nyctereutes procyonoides* Gray, 1834. Собака енотоподібний.
Енотовидная собака. Raccoon dog.**

Адвентивний вид. На території Лівобережного Нижньодніпров'я інтродукований, проте безпосередньо в регіоні біосферного заповідника, ймовірно за все, з'явився в результаті спонтанного розселення. Перша реєстрація на території "Асканії-Нова" датована 1968 роком (Веденьков, Карпачевська, 1977). В заповіднику спостерігався спорадично, і, очевидно, щорічно на даній території не перебував; за останні п'ятнадцять років в "Асканії-Нова" зафіксовано лише два випадки розмноження. Притримувався, переважно, штучних біотопів – лісосмуг, зрошуваних полів.

Vulpes Frisch, 1775

***Vulpes vulpes* Linnaeus, 1758. Лис звичайний. Обыкновенная лисица. Fox.**

Аборигенний вид. На території Лівобережного Нижньодніпров'я існує автохтонна популяція. Осілий, з вираженою територіальною поведінкою. В Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" перебував постійно; щорічно розмножувався. Чисельність коливалась від 44 до 96 особин; протягом останніх років спостерігалась тенденція до її зменшення. Фіксувався у всіх типах біотопів, проте у селітебних – спорадично.

Canis Linnaeus, 1758

***Canis lupus* Linnaeus, 1758. Вовк. Волк. Wolf.**

Аборигенний вид. Автохтонна популяція в степах Лівобережного Нижньодніпров'я, ймовірно, проіснувала до кінця 70-х років XIX століття (Гребень, 1928). Період наступного перебування в регіоні заповідника "Асканія-Нова", за відомими фактами, обмежується 1947–1956 роками. Рецетна місцева популяція почала формуватись на межі XX–XXI століть, що є наслідком чергового спонтанного розширення ареалу виду в Україні. Власне на території заповідника вперше достовірно зафіксований у 2000 році. Осілий, з різко вираженою територіальною поведінкою. З часу появи в Біосферному заповіднику "Асканія-Нова", на даній території перебував постійно; щорічно розмножувався. Чисельність коливалась від 3 до 10 особин; протягом останніх років спостерігалась тенденція до її стабілізації. Фіксувався у всіх типах біотопів, за виключенням селітебних.

***Canis familiaris* Linnaeus, 1758. Собака свійський. Домашня собака. Dog.**

Адвентивний вид. На території Північного Причорномор'я, ймовірно, з'явився в доісторичну епоху разом з людиною. Типовий синантроп. Спонтанні синантропні деми на території Біосферного заповідника

"Асканія-Нова" існують постійно, притримуючись селітебних зон та прилеглих до них ділянок інших біотопів. Спорадично можуть утворюватись більш-менш короткочасні екзантропні групи особин, але протягом останнього десятиліття такі процеси суттєво лімітувались вовком (*C. lupus*).

Родина Mustelidae G. Fisher, 1817 – Куницеві
***Meles* Brisson, 1762**

***Meles meles* Linnaeus, 1758. Борсук. Европейський барсук. Badger.**

Аборигенний вид. Про існування автохтонної місцевої популяції відомо виключно по фосильним решткам. Очевидно, формування рецентного асканійського дему спонтанно відбувалось у 80-х роках ХХ століття: у 1983 році вид вперше зафіксовано на території Біосферного заповідника "Асканія-Нова"; з 1987 року фіксувався в заповіднику регулярно. Осілий, з вираженою територіальною поведінкою. Наразі чисельність в "Асканії-Нова" не перевищує 10 особин; останніми роками спостерігалась тенденція до її збільшення. Притримувався, переважно, природного ядра біосферного заповідника.

***Martes* Pinel, 1792**

***Martes foina* Erxleben, 1777. Куниця кам'яна. Каменная куница. Beech.**

Адвентивний вид. В регіоні Біосферного заповідника "Асканія-Нова" з'явився, очевидно, в результаті спонтанного розселення. Перша згадка про наявність виду у складі асканійської фауни датована серединою 50-х років ХХ століття (Иваненко, 1955). Осілий, з вираженою територіальною поведінкою. На території Біосферного заповідника "Асканія-Нова" перебував постійно; щорічно розмножувався. Загальну чисельність асканійського дему складали кілька десятків особин; зокрема, на території асканійських дендро- та орнітопарку щорічно мешкало 4–11 особин. Синантроп. В умовах біосферного заповідника, майже виключно, притримувався штучних біотопів – селітебних зон, парків, лісосмуг.

***Mustela* Linnaeus, 1758**

– *Mustela erminea* Linnaeus, 1758. Горностаї. Горностаї. Ermine stoat.

Ймовірно, до списку асканійської фауни включено на підставі помилкової ідентифікації ласки (*M. nivalis*) з білим ("зимовим") хутром: "По словам Г. И. Риббергера¹, за всю его жизнь зимою были здесь только одна ласка белая, зарегистрированная им горностаем" (Соколов, 1923). Колекційні матеріали стосовно горностаї, про які згадується у відповідній публікації О. О. Браунера (1928), втрачені. Принаймні інші матеріали, які б могли дати підставу для включення цього виду у список фауни заповідника, не відомі.

---

¹ Г. І. Риббергер був препаратором і завідувачим музею в Асканії-Нова.

***Mustela putorius* Linnaeus, 1758. Тхір чорний. Черный хорек. Polecat.**

Адвентивний вид. Вперше у список асканійської фауни включено О. О. Браунером (1928). Проте не зрозуміло, на підставі яких саме даних це зроблено: посилання на колекційний або інший фактичний матеріал відсутні. Не виключено, що йшлося про культурну форму – фретку *M. p. furo* Linnaeus, 1758. Автори наступних фауністичних робіт (Веденьков, Карпачевська, 1977; Семенов, Реут, 1989) включали тхора чорного до складу фауни "Асканії-Нова", приймаючи за основу тільки вищевказану публікацію О. О. Браунера. Перша, підтверджена фактичним матеріалом, реєстрація культурної форми виду на території Біосферного заповідника "Асканія-Нова" датована 2007 роком. Синантроп. В умовах біосферного заповідника фретка фіксувалась виключно у штучних біотопах – селітебних зонах, парках.

***Mustela eversmannii* Lesson, 1827. Тхір степовий. Степной хорек. Russian polecat.**

Аборигенний вид. Рецептна популяція з території Лівобережного Нижньодніпров'я є автохтонною. Осілий. Принаймні, до 30-х років ХХ століття в асканійському степу був звичайним (Иваненко, 1938). Протягом останніх п'ятнадцяти років у біосферному заповіднику та на прилеглих територіях фіксувався спорадично; випадків розмноження не зафіксовано. Наразі точні дані про чисельність відсутні, але, безумовно, асканійський дем перебуває на межі вимирання. Включений у Червону книгу України (2009).

***Mustela nivalis* Linnaeus, 1766. Ласка. Ласка. Weasel.**

Аборигенний вид. На території Лівобережного Нижньодніпров'я існує автохтонна популяція. Осілий. В Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" перебував постійно; щорічно розмножувався. Щільність у природному ядрі коливалась від 0,2 до 1,3 ос./га. Фіксувався у всіх типах біотопів, в тому числі – у селітебних.

Родина Felidae G. Fisher, 1817 – Котячі

***Felis* Linnaeus, 1758**

***Felis catus* Linnaeus, 1758. Кіт свійський. Домашня кошка. Cat.**

Адвентивний вид. На території Північного Причорномор'я, ймовірно, з'явився в історичну епоху. Типовий синантроп. В селітебних зонах, розташованих на території біосферного заповідника спонтанні синантропні деми існують постійно. Екзантропні деми в "Асканії-Нова" не відомі, проте окремі особини спорадично фіксувались на значній відстані від помешкань людини, в тому числі – на території природного ядра біосферного аповідника.

РЯД CERVIFORMES – ОЛЕНЕПОДІБНІ

Родина Suidae Gray, 1821 – Свиневі

Sus Linnaeus, 1758. Свиня

Sus scrofa Linnaeus, 1758. Свиня лісова. Кабан. Wild boar.

Інтенсивне розширення ареалу свиней лісових в європейській частині колишнього СРСР відбувалося в 60–70-х роках минулого століття (Фадеев, 1978). В Асканії-Нова цей вид вперше зареєстрований у 1968 році і спочатку тут зустрічалися поодинокі тварини. У 1980 році у природному ядрі заповідника поселилась сімейна пара і самка привела 10 поросят. У 1981 році в степу перебував один сікач. Стадо повернулося у 1982 році і вже складалось з 5 дорослих і 6 підсвинків, а у 1983 році з 2 дорослих та 8 підсвинків. У проміжку 1984–2010 рр. зустрічі стали епізодичними – у 1988 році виявили сліди 2 свиней на дамбі каналу Р-2, зареєстровані одинокі особини біля заповідного степу (1995) та за межами заповідної території поблизу хут. Веселе-Друге (2009).

Родина Cervidae Goldfuss, 1820 – Оленеві

Cervus Linnaeus, 1758

Cervus elaphus Linnaeus, 1758. Олень шляхетний. Благородний олень. Red Deer.

Група самців, подолавши огорожу Великого Чапельського поду (далі ВЧп), з'явилися на "Південному" та "Північному" масивах асканійського степу у 1969 році. До 1989 року майже все стадо, залишивши загопи ВЧп, перебувало на вільному випасі, безперешкодно переміщаючись у просторі, обмеженому Каховським магістральним каналом і міжгосподарським розподільчим Р-2. Поголів'я неухильно зростало, досягнувши 104 особин у 1996 році. Сніжною зимою 1996–1997 років тварини тримались поблизу селища, проникли в дендропарк і 19 голів вдалось загнати в огорожу ВЧп. На 1998 рік оленів нараховувалось близько 80, у 2000 році – 36. Далі їх чисельність прогресивно зменшувалась і у 2008–2009 роках ще траплялись поодинокі особини, а у 2010 році тварин не реєстрували.

Capreolus Gray, 1821

Capreolus capreolus Linnaeus, 1758. Сарна європейська. Європейская косуля. European Roe Deer.

На території заповідника сарн вперше зареєстрували у 1969 році. Їх максимальна чисельність була відмічена у 1975 році – 30 особин. У 1992 році перебувало дві тварин, а після 1993 року – жодної.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

За час зоологічних досліджень на території заповідника "Асканія-Нова" було зафіксовано перебування 305 видів хребетних тварин.

Представлений список риб, земноводних, плазунів та ссавців – комахоїдних (Erinaceiformes, Soriciformes), рукокрилих (Vespertilioniformes), зайцеподібних (Leporidae) і гризунів (Muriformes) – включає види, які зареєстровані у 1990–2010 роках; хижих (Carnivora) – у 1992–2010 роках. Накопичене у літературних джерелах за час існування заповідника видове представництво відрізнялось від сучасного та вимагало критичного перегляду.

Різноманіття іхтіофауни цілком залежало від господарської діяльності і мало у водоймах дендро- і зоопарків постійний характер, обмежуючись заселеними двома видами. Із введенням у дію державної зрошувальної системи, разом з дніпровською водою розподільчими каналами углиб зони антропогенних ландшафтів проникала частина видового складу Каховського магістрального зрошувального каналу і це різноманіття носило сезонний характер, та й воно було втрачене з ліквідацією внутрішніх водних артерій.

Серед земноводних заповідника у 20-х роках минулого століття значились джерелянки червоночереві *Bombina bombina* Linnaeus, 1761. Жаб істівних *Rana esculenta* Linnaeus, 1758 = *Pelophylax esculentus* Linnaeus, 1758 утримували у "мікрозоопарку" при зоотехнічній лабораторії. У літературних джерелах дані про існування перших суперечливі, а про других, після публікації М. І. Дергунова, взагалі не згадували. Обидва види не траплялись, принаймні, останні 30 років.

Видовий склад плазунів, з часу повідомлень про них М. І. Дергунова (1924), О. О. Браунера та І. Д. Іваненка, залишився незмінним. Безпідставно до списку хребетних Є. П. Веденьковим і Є. П. Карпачевською включений полоз жовточеревий *Coluber jugularis* Linnaeus, 1758, якого ніхто з дослідників не відмічав ні в минулому, ні в сучасний період.

За весь час орнітологічних досліджень (175 років) у заповіднику було зафіксовано перебування 250 видів птахів. В результаті проведення ревізії таксономічного складу встановлено, що 24 види підлягають виключенню зі списку фауни заповідника. Серед них найбільшу частку складають ті, що впродовж останніх 20 років на території заповідника не зустрічались (15 видів). 9 представників внесени у попередні списки бездоказово. Таким чином сучасна орнітофауна заповідника, за останні два десятиліття, представлена 226 видами, 131 родом, 51 родиною та 18 рядами.

Птахи, що занесені до Червоної книги України (2009), представлені у заповіднику 51 видом з 10 рядів. Найбільша кількість охоронюваних птахів належить до Соколоподібних (15 видів). Значну созологічну частку мають Сивкоподібні та Гусеподібні птахи (11 та 7 видів відповідно). По відношенню до загального різноманіття птахів заповідника "червонокнижні" представники складають понад 20% і майже 59% від всіх видів птахів занесених до

останнього видання національної Червоної книги. Таким чином, орнітофауна Біосферного заповідника "Асканія-Нова" відіграє значну роль у збереженні рідкісних видів птахів у національному масштабі, особливо під час міграцій та зимівель.

Природне ядро заповідника має найбільш сталий орнітокомплекс з найменшою часткою в ньому чужинних інвазійних видів. Буферна зона заповідника, за кількістю алохтонних представників орнітофауни, займає проміжне становище між заповідним степом та зоною антропогенних ландшафтів.

Найбільш представленими у таксономічному відношенні є Горобцеподібні птахи, широка екологічна валентність яких дозволяє їм швидко адаптуватися до умов несталого землекористування у зонах буферній та антропогенних ландшафтів. Постійно зростаюча частка птахів неморального походження вказує на деталізацію використання трофотопічних ресурсів трансформованих екосистем заповідника.

Оцінка збереженості фауни ссавців може змінюватись у залежності від того, на яку глибину історії проводити узагальнення та про яку площу йдеться мова, адже заповідник "відроджувався", судячи з державних постанов, принаймні тричі – у 1921, 1965 та 1984 роках, набуваючи різних конфігурацій та режимів землекористування. Дикі копитні *Saiga tatarica* Linnaeus, 1766; *Equus gmelini* Antonius, 1912, наприклад, у межиріччі Дніпро–Молочна зникли ще у позаминулому столітті й виділення Ф. Е. Фальц-Фейном захисних ділянок не могло вплинути на їх збереження. Спонтанна поява тут сарн європейських *Capreolus capreolus* та кабанів диких *Sus scrofa* у 60-х роках минулого століття ніби й повернула час назад, але без належного дотримання правил полювання з боку суміжних із заповідником мисливських господарств обидва види зникли. Оленів шляхетних *Cervus elaphus* вдалось зберегти тільки завдяки тому, що частину стада загнали в огорожу Великого Чапельського поду. Акліматизація вивірок звичайних *Sciurus vulgaris* не вплинула на видове різноманіття степової фауни, проте з наданням заповіднику статусу "біосферний" дендропарк та населені пункти включені до його території і представництво родини вивіркових (Sciuridae) збільшилось. Така само ситуація склалась з рукокрилими, які отримали різноманітні схованки завдяки "старінню" паркових насаджень та розбудови житлових масивів і тваринницьких ферм. Якщо за спостереженнями О. О. Браунера у 1923–1924 роках в Асканії-Нова значились 3 види кажанів, то нині зареєстровано 8, при цьому зник нетопир малий *Pipistrellus pipistrellus* Schreber, 1775, котрий, вірогідно, був витіснений нетопирем білосмугим *Pipistrellus kuhlii*. Не спостерігали і масових міграцій вечірниць малої *Nyctalus leisleri* Kuhl, 1817.

Зазнавала втрат і набуття корінна фауна. Так, сліди перебування сліпачка звичайного *Ellobius talpinus* Pallas, 1770 на території нинішнього заповідника губляться наприкінці XIX – початку XX століття. Залишається невідомим, на якому етапі зник хом'як звичайний *Cricetus*

cricetus Linnaeus, 1758 і коли з'явилась строкатка степова *Lagurus lagurus*. Кінець XX – початок XXI століть відзначився появою миші курганцевої *Mus spicilegus*.

Не підтвердилось існування норниць чагарникових *Pytymus subterraneus* Selys-Longchamps, 1836 та мишей польових *Apodemus agrarius* Pallas, 1771, визначених І. Г. Підоплічком за кістковими рештками у погадках хижих птахів та сов. Фантомним видом слід вважати мишака уральського *Sylvaemus uralensis* Pallas, 1811.

Помилково зачислені до мешканців Асканії-Нова ховрах крапчастий *Spermophilus suslicus* Guldenstaedt, 1770, мідіці звичайна *Sorex araneus* Linnaeus, 1758 та мала *S. minutus* Linnaeus, 1766.

За весь проміжок часу, охоплений зоологічними дослідженнями, до списку фауни заповідника "Асканія-Нова" було включено 11 видів ряду хижих (Carnivora). Нами з цього списку видалено горностая *Mustela erminea*, як вид, що включено до нього в результаті помилкової ідентифікації.

Критичний стан місцевої популяції тхора степового *Mustela eversmannii*, очевидно, вже є незворотним. Лише спорадичні зустрічі слідів життєдіяльності цього виду, які мали місце протягом останніх п'яти років, дали підставу залишити його у фауністичному списку заповідника. Таким чином, наразі актуальний видовий склад Carnivora "Асканії-Нова", формально, представлений у повному обсязі.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ

A

Acanthis
  cannabina, 90
  flammea, 90
Accipiter
  gentilis, 31
  nisus, 31
Acrocephalus
  arundinaceus, 77
  paludicola, 76
  palustris, 77
  schoenobaenus, 76
  scirpaceus, 76
Actitis hypoleucos, 47
Aegithalos caudatus, 85
Alauda arvensis, 61
Alburnus alburnus alburnus, 8
Alcedo atthis, 57
Allactaga major, 95
Anas
  acuta, 27
  clypeata, 26
  crecca, 25
  penelope, 26
  platyrhynchos, 26
  querquedula, 26
  strepera, 27
Anser
  albifrons, 22
  anser, 21
  erythropus, 23
  fabalis, 22
Anthropoides virgo, 40
Anthus
  campestris, 62
  cervinus, 62
  pratensis, 63
  trivialis, 63
Apus apus, 55
Aquila
  chrysaetos, 34
  heliaca, 33
  rapax, 33

Ardea
  cinerea, 16
  purpurea, 16
Ardeola ralloides, 15
Asio
  flammeus, 55
  otus, 54
Athene noctua, 55
Aythya
  ferina, 28
  fuligula, 27
  marila, 27
  nyroca, 27

B

Bombycilla garrulus, 75
Botaurus stellaris, 17
Branta bernicla, 20
Bucephala clangula, 28
Bufo viridis, 10
Burhinus oedicnemus, 43
Buteo
  buteo, 32
  lagopus, 32
  rufinus, 32

C

Calandrella
  cinerea, 60
  rufescens, 60
Calcarius lapponicus, 92
Calidris
  alpina, 47
  minuta, 47
Canis
  familiaris, 98
  lupus, 98
Capreolus capreolus, 101
Caprimulgus europaeus, 56
Carassius auratus gibelio, 8
Carduelis carduelis, 89

- D
- Certhia
  brachydactyla, 87
  familiaris, 87
- Cervus elaphus, 101
- Charadrius
  alexandrinus, 44
  dubius, 44
- Chlidonias
  leucopterus, 51
  niger, 51
- Chloris chloris, 89
- Ciconia
  ciconia, 19
  nigra, 19
- Circaetus gallicus, 33
- Circus
  aeruginosus, 30
  cyaneus, 30
  macrourus, 30
  pygargus, 30
- Coccothraustes coccothraustes, 91
- Columba
  livia, 52
  oenas, 52
  palumbus, 52
- Coracias garrulus, 56
- Coronella austriaca, 11
- Corvus
  corax, 73
  cornix, 73
  frugilegus, 70
  monedula, 69
- Coturnix coturnix, 37
- Crex crex, 41
- Cricetulus migratorius, 97
- Crocidura
  leucodon, 93
  suaveolens, 93
- Cuculus canorus, 53
- Cygnus
  cygnus, 23
  olor, 23
- Cyprinus carpio, 8
- Delichon urbica, 59
- Dendrocopos
  major, 58
  medius, 58
  minor, 58
  syriacus, 58
- E
- Egretta
  alba, 16
  garzetta, 15
- Elaphe sauromates, 11
- Emberiza
  calandra, 91
  citrinella, 91
  hortulana, 92
  melanocephala, 92
  schoeniclus, 91
- Emys orbicularis, 11
- Eptesicus serotinus, 94
- Eremophila alpestris, 61
- Erinaceus roumanicus, 93
- Erithacus rubecula, 82
- Eudromias morinellus, 45
- F
- Falco
  cherrug, 35
  columbarius, 35
  naumanni, 36
  peregrinus, 35
  tinnunculus, 36
  vespertinus, 35
- Felis catus, 100
- Ficedula
  albicollis, 80
  hypoleuca, 80
  parva, 80
- Fringilla
  coelebs, 88
  montifringilla, 89
- Fulica atra, 41

G

Galerida cristata, 61
 Gallinago gallinago, 48
 Gallinula chloropus, 42
 Garrulus glandarius, 67
 Gavia arctica, 13
 Glareola pratincola, 49
 Grus
   grus, 38
   leucogeranus, 38

H

Haematopus ostralegus, 44
 Haliaeetus albicilla, 34
 Hieraaetus pennatus, 33
 Himantopus himantopus, 45
 Hippolais icterina, 77
 Hirundo rustica, 59
 Hydroprogne caspia, 51
 Hypophthalmichthys molitrix, 8

I

Ixobrychus minutus, 17

J

Jynx torquilla, 57

L

Lacerta agilis, 11
 Lagurus lagurus, 97
 Lanius
   collurio, 64
   excubitor, 65
   minor, 65
 Larus
   cachinnans, 50
   canus, 51
   fuscus, 50
   genei, 50
   ichthyaetus, 50
   melanocephalus, 49
   ridibundus, 49

Lepus europaeus, 94
 Limicola falcinellus, 48
 Limosa limosa, 49
 Locustella
   fluviatilis, 75
   luscinioides, 75
   naevia, 76
 Loxia curvirostra, 90
 Lullula arborea, 62
 Luscinia
   luscinia, 83
   megarhynchos, 83
   svecica, 83
 Lusciniola
   melanopogon, 76

M

Marmota bobac, 95
 Martes foina, 99
 Melanitta fusca, 28
 Melanocorypha
   calandra, 60
   leucoptera, 61
 Meles meles, 99
 Mergus
   albellus, 28
   merganser, 28
 Merops apiaster, 57
 Microtus
   levis, 97
   socialis, 97
 Milvus migrans, 29
 Monticola saxatilis, 83
 Motacilla
   alba, 64
   cinerea, 63
   citreola, 63
   feldegg, 63
   flava, 63
 Mus
   musculus, 96
   spicilegus, 96

Muscicapa striata, 81
Mustela
    erminca, 99
    eversmannii, 100
    nivalis, 100
    putorius, 100
Myotis mystacinus, 94

N

Natrix natrix, 11
Netta rufina, 28
Nucifraga caryocatactes, 69
Numenius arquata, 48
Nyctalus
    lasipterus, 93
    noctula, 93
Nyctereutes procyonoides, 98
Nycticorax nycticorax, 17

O

Oenanthe
    isabellina, 82
    oenanthe, 81
    pleschanka, 82
Ondatra zibethicus, 97
Oriolus oriolus, 65
Otis tarda, 42
Otus scops, 55

P

Pandion haliaetus, 29
Panurus biarmicus, 85
Parus
    ater, 86
    caeruleus, 86
    major, 87
    montanus, 86
Passer
    domesticus, 87
    montanus, 88
Pelobates fuscus, 10
Pelophylax ridibundus, 10
Perca fluviatilis, 8

Perdix perdix, 36
Pernis apivorus, 29
Phalacrocorax
    carbo, 14
    pygmaeus, 15
Phalaropus lobatus, 47
Phasianus colchicus, 37
Philomachus pugnax, 47
Phoenicurus
    ochruros, 82
    phoenicurus, 82
Phylloscopus
    collybita, 79
    sibilatrix, 79
    trochiloides, 79
    trochilus, 79

Pica pica, 67
Picus canus, 57
Pipistrellus kuhlii, 93
Platalea leucorodia, 18
Plecotus
    auritus, 93
    austriacus, 93
Plectrophaenax nivalis, 92
Plegadis falcinellus, 18
Pluvialis
    apricaria, 44
    squatarola, 44
Podiceps
    auritus, 14
    cristatus, 13
    grisegena, 13
    nigricollis, 13
    ruficollis, 14
Porzana porzana, 41
Prunella modularis, 75
Pyrrhula pyrrhula, 90

R

Rallus aquaticus, 41
Rattus norvegicus, 96
Recurvirostra avosetta, 45
Regulus regulus, 80
Remiz pendulinus, 86

Riparia riparia, 58
Rufibrenta ruficollis, 20
Rutilus rutilus, 8

S

Sander lucioperca, 8
Saxicola
    rubetra, 81
    torquata, 81
Sciurus vulgaris, 94
Scolopax rusticola, 48
Sicista loriger, 95
Spermophilus pygmaeus, 94
Spinus spinus, 89
Sterna
    albifrons, 52
    hirundo, 51
Streptopelia
    decaocto, 53
    turtur, 53
Sturnus
    roseus, 67
    vulgaris, 66
Sus scrofa, 101
Sylvaemus
    arianus, 96
    uralensis, 96
Sylvia
    atricapilla, 77
    borin, 78
    communis, 78
    curruca, 78
    nisoria, 78

T

Tadorna
    ferruginea, 24
    tadorna, 25
Tetrax tetrax, 42
Tringa
    erythropus, 46
    glareola, 46
    nebularia, 46
    ochropus, 46
    stagnatilis, 46
    totanus, 46
Troglodytes troglodytes, 74
Turdus
    iliacus, 84
    merula, 84
    philomelos, 85
    pilaris, 84
    viscivorus, 85

U

Upupa epops, 56

V

Vanellus vanellus, 45
Vespertilio murinus, 94
Vipera ursini renardi, 12
Vulpes vulpes, 98

X

Xenus cinereus, 46

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

- Аристов А. А.* Млекопитающие фауны России и сопредельных территорий. Хищные и ластоногие / А. А. Аристов, Г. Ф. Барышников. – СПб, 2001. – 559 с.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 48.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 60. – Л. 5.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 60. – Л. 8.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 60. – Л. 55.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 60. – Л. 57.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 60. – Л. 60.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 81. – Л. 25.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 81. – Л. 31.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 81. – Л. 44.
- Архів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" справа № 81. – Л. 55.
- Белик В. П.* Биотопическое распределение и экологическая классификация животных / В. П. Белик // Чтения памяти проф. В. В. Станчинского. – Смоленск, 1992. – С. 13–16.
- Белик В. П.* Птицы степного Придонья : формирование, антропогенная трансформация и вопросы охраны / В. П. Белик. – Ростов-на-Дону : РГПУ, 2000. – 276 с.
- Белик В. П.* Фауногенетическая структура авифауны Палеарктики / В. П. Белик // Зоологический журнал. – 2006. – Т. 85. – № 3. – С. 298–316.
- Браунер А.* Список млекопитающих Аскании-Нова / А. Браунер // Степной заповедник Чапли – Аскания-Нова. – М. – Л. : Государственное изд-во, 1928. – С. 183–194.
- Вальх Б. С.* Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. Наблюдения 1892–1897 гг. / Б. С. Вальх // Труды Об-ва испыт. природы при Харьковском университете. – 1900. – Т. 34. – С. 1–90.
- Вальх Б. С.* Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. Перечень птиц, найденных в губернии с 1892 по 1910 г. / Б. С. Вальх // Орнитологический вестник. – 1911. – № 3–4. – С. 240–271.
- Веденьков Є. П.* Сучасний стан фауни хребетних заповідного степу "Асканія-Нова" / Є. П. Веденьков, Є. П. Карпачевська // Охорона природи на півдні України. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 85–91.
- Гавриленко В. С.* Гніздова орнітофауна дендропарку "Асканія-Нова" та особливості її формування / В. С. Гавриленко // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2000. – Т. 2. – С. 58–66.
- Гавриленко В. С.* Влияние экономического кризиса на численность и распределение птиц в южном степном регионе Украины / В. С. Гавриленко // Актуальные проблемы изучения и охраны птиц Восточной Европы и Северной Азии : междунар. науч. конф., 2001 г. : матер. докл. – Казань, 2001 а. – С. 157–159.

- Гавриленко В. С. Зміни в орнітофауні Біосферного заповідника "Асканія-Нова" та його околиць за останні 10 років / В. С. Гавриленко // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2001 б. – Т. 3 – С. 51–56.
- Гавриленко В. С. До екології кібчика *Falco vespertinus* L. в Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" / В. С. Гавриленко // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2006. – Т. 8. – С. 138–143.
- Гавриленко В. С. Птахи островів Строганівських на західному Сиваші / В. С. Гавриленко, О. С. Мезінов // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2007. – Т. 9. – С. 143–146.
- Гавриленко В. С. О стимулирующей роли пирогенного фактора в расширении межэкосистемных связей птиц степных заповедных биоценозов и сопредельных территорий / В. С. Гавриленко, М. А. Листопадский // Проблемы изучения краевых структур биоценозов : II всероссийская конф. с международным участием, 7–9 октября 2008 г. : матер. докл. – Саратов, 2008. – С. 146–149.
- Гавриленко В. С. Дневные хищные птицы природных и трансформированных экосистем Биосферного заповедника "Асканія-Нова" / В. С. Гавриленко, М. А. Листопадский // Хижі птахи України : III міжнар. наук. конф., 24–25 жовтня 2008 р. : матер. доп. – Кривий Ріг, 2009 а. – С. 73–78.
- Гавриленко В. С. Сучасний стан дендрофільної орнітофауни лісосмуг Біосферного заповідника "Асканія-Нова" / В. С. Гавриленко, М. А. Листопадський // Проблеми фундаментальної і прикладної екології, екологічної геології та раціонального природокористування : IV міжнар. наук.-практич. конф., 19–21 березня 2009 р. : матер. доп. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009 б. – С. 378–380.
- Гавриленко В. С. Канюк степовий *Buteo rufinus* Cretzschmar, 1827 – новий вид гніздової орнітофауни Біосферного заповідника "Асканія-Нова" / В. С. Гавриленко, М. А. Листопадський // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2009 в. – Т. 11. – С. 92–96.
- Гавриленко В. С. Взаємодія гусей та журавлів з агроценозами в регіоні Біосферного заповідника "Асканія-Нова" і шляхи зменшення їх впливу (аналітичний огляд з методичними вказівками) / В. С. Гавриленко, М. А. Листопадський. – Асканія-Нова : ПП Андреева М. М., 2010. – 39 с.
- Гавриленко В. С. Деякі особливості гніздування та чисельності канюка степового *Buteo rufinus* Cretzschmar, 1827 у Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" в першій половині 2011 року / В. С. Гавриленко, М. А. Листопадський // Фальцфейнівські читання : VII міжнар. наукова конф., 25–27 травня 2011 р. – Херсон : ХДУ, 2011. – С. 85–86.
- Гавриленко Н. И. Птицы Полтавщины / Н. И. Гавриленко. – Полтава : Издание Полтавского союза охотников, 1929. – 133 с.

- Гребень Л. К. История Асканийского овцеводства (по архивным материалам) / Л. К. Гребень // Бюлл. Зоотехнической Опытной и Племенной Станции в Госзаповеднике "Чапли" (бывшая Аскания-Нова). – 1928. – № 4. – С. 16–65.
- Гузий А. И. Методы учета птиц в условиях леса / А. И. Гузий // Обліки птахів : підходи, методик, результати : міжнар. наук. конф., 1997 р. : матер. доп. – Львів – Київ, 1997. – С. 18–49.
- Дергунов Н. И. Дикая фауна Аскании / Н. И. Дергунов // Аскания-Нова [под ред. М. М. Завадовского и Б. К. Фортунатова]. – М. : Госиздат, 1924. – С. 199–259.
- Дрогобич Н. Ю. Доля Климата Сіянка / Н. Ю. Дрогобич // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2006. – Т. 8 – С. 162–176.
- Думенко В. П. Видовой состав и состояние популяций Carnivora в Биосферном заповеднике "Аскания-Нова" / В. П. Думенко // Актуальні питання збереження та відновлення степових екосистем : міжнар. наук. конф., присвяч. 100-річчю заповідання асканійського степу, 21–23 травня 1998 р. : матер. доп. – Асканія-Нова, 1998. – С. 81–84.
- Думенко В. П. Выводок *Nyctereutes procyonoides* в Аскании-Нова / В. П. Думенко // Проблемы сохранения и восстановления степных экосистем : межрегион. науч. чтения, посвящ. 10-летию организации госзаповедника "Оренбургский" : матер. докл. – Оренбург, 1999. – С. 54.
- Думенко В. П. Бездомные и одичавшие собаки в Биосферном заповеднике "Аскания-Нова" / В. П. Думенко, М. Ю. Треус // Степи Северной Евразии : стратегия сохранения природного разнообразия и степного природопользования в XXI веке : II Медунар. симпозиум : матер. докл. – Оренбург, 2000. – С. 153–155.
- Думенко В. П. Волк (*Canis lupus*) в регионе Биосферного заповедника "Аскания-Нова" / В. П. Думенко // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2002. – № 1 (45) січень. – С. 171–172.
- Думенко В. П. История и современное состояние популяции барсука (*Meles meles* L.) в Биосферном заповеднике "Аскания-Нова" / В. П. Думенко // Чтения памяти А. А. Браунера : III междунар. научн. конф. : матер. докл. – Одесса : Астропринт, 2003. – С. 103–104.
- Думенко В. П. Волк *Canis lupus* L. в Биосферном заповеднике "Аскания-Нова" и его регионе. Сообщение 1. История вида / В. П. Думенко // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2005. – Т. 7. – С. 102–111.
- Думенко В. П. Влияние режимов природопользования на фауну и состояние популяций хищных млекопитающих (Carnivora) в природном ядре Биосферного заповедника "Аскания-Нова" / В. П. Думенко // Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження :

- міжнар. наук. конф., 18–22 вересня 2007 р. : матер. доп. – Армянск : ПП Андрєєв О. В., 2007. – С. 45–48.
- Загороднюк І.* Бальні оцінки чисельності популяцій та мінімальна схема обліку ссавців / І. Загороднюк, О. Киселюк, І. Поліщук, І. Зеніна // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. – 2002. – Вип. 30. – С. 8–17.
- Загороднюк І. В.* www.teriozhkola.org.ua/ua/fauna/taxalist.htm (поновлено 18.10.2010).
- Земноводні та плазуни під охороною Бернської конвенції / [Під ред. І. В. Загороднюка]. – К., 1999. – 108 с.
- Іваненко І. Д.* Матеріали до вивчення біоценозів заповідного степу Асканія-Нова / І. Д. Іваненко // Праці наук.-дослідного зоолого-біол. ін-ту. – К. – Х. : Держмедвидав, 1936. – Т. 1. – С. 217–229.
- Іваненко І. Д.* К вопросу об изменениях в животном населении степи под влиянием агрокультуры / И. Д. Иваненко // Зоологический журнал. – 1938. – Т. 17. – Вып. 5. – С. 815–832.
- Іваненко І. Д.* О численности прогрессирующих видах птиц в древесных насаждениях степи / И. Д. Иваненко // Зоологический журнал. – 1955. – Т. XXXIV. – Вып. 2. – С. 408–414.
- Коли Г.* Анализ популяций позвоночных / Г. Коли. – М. : Мир, 1979. – 362 с.
- Костин Ю. В.* Птицы Крыма / Ю. В. Костин. – М. : Наука, 1983. – 240 с.
- Летопись природы Украинского государственного степного биосферного заповедника "Аскания-Нова" за 1983 г. Т. 1 / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Аскания-Нова" ; руковод. Веденьков Е. П. ; исполн. Семенов Н. Н. – Аскания-Нова, 1983 г. – С. 94–145.
- Летопись природного Государственного заповедника "Аскания-Нова" за 1990 г. Т. 8 / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Аскания-Нова" ; руковод. Гавриленко В. С. ; исполн. Семенов Н. Н. – Аскания-Нова, 1991. – С. 121–193.
- Літопис Біосферного заповідника "Асканія-Нова" за 2008 р. Т. 26 : звіт про НДР (заключний) / Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна УААН ; кер. Ясинецька Н. І. ; викон. Гавриленко В. С. [та ін.]. – Асканія-Нова, 2009. – С. 670–679. – № ДР 0106U0002552.
- Листопадский М. А.* Дендрофильная орнитофауна лесопольевых биоценозов Биосферного заповедника "Аскания-Нова" / М. А. Листопадский // Орнитология в Северной Евразии : XIII Междунар. орнитологическая конф. Северной Евразии, 30 апреля – 6 мая 2010 г. : матер. докл. – Оренбург : ОГПУ, 2010. – С. 191.
- Листопадский М. А.* Новая встреча стрепета, *Tetrax tetrax* (Gruiformes, Otidae), на территории Биосферного заповедника "Аскания-Нова" / М. А. Листопадский, В. П. Думенко // Вестник зоологии. – 2010. – 44 (1). – С. 78.

- Листопадський М. А.* Бістаціональність дендрофільних видів птахів як прояв міжбіоценотичної зв'язку "лісосмуга – степ" / М. А. Листопадський // Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах : VI міжнар. наук. конф., 4–6 жовтня 2011 р. : матер. доп. – Дніпропетровськ : Ліра, 2011. – С. 294–296.
- Листопадський М. А.* Фауногенез птиц дендрофильного комплекса и его зависимость от структурного разнообразия лесополос (на примере Биосферного заповедника Аскания-Нова) / М. А. Листопадский // Современные проблемы зоологии позвоночных и паразитологии : III Международ. науч. конф., 20–21 марта 2011 г. : матер. доп. – Воронеж, ВГУ – 2011 а. – С. 190–194.
- Листопадський М. А.* Фауногенетическая структура населения птиц дендрофильного комплекса Биосферного заповедника "Аскания-Нова" и вероятные пути ее формирования / М. А. Листопадский // Мониторинг биоразнообразия экосистем Степной и Лесостепной зон : Всероссийская научно-практическая конференция, 29–30 сентября 2011 г. : матер. доп. – Балашовский институт Саратовского университета (БИСГУ), 2011 б. – С. 91–94.
- Листопадський М. А.* Синантропна фракція дендрофільної складової населення птахів Біосферного заповідника Асканія-Нова / М. А. Листопадський // Проблеми збереження та стабілізації степових екосистем : науково-практична конф., 25–28 травня 2011 р. : матер. доп. – Маріуполь : "Рената", 2011 в. – С. 74–82.
- Мовчан Ю. В.* До характеристики різноманіття іхтіофауни прісноводних водойм України (таксономічний склад, розподіл по річковим басейнам, сучасний стан) / Ю. В. Мовчан // Збірник праць Зоологічного музею. – 2005. – № 37. – С. 70–82.
- Мовчан Ю. В.* Риби України (таксономія, номенклатура, зауваження) / Ю. В. Мовчан // Збірник праць Зоологічного музею. – 2008–2009. – № 40. – С. 47–86.
- Морозов Н. С.* Учеты птиц в мозаичных ландшафтах : проблема оценки численностей видов, населяющих границу между биотопами / Н. С. Морозов // Актуальные проблемы изучения и охраны птиц Восточной Европы и Северной Азии : междунар. науч. конф., 2001 г. : матер. докл. – Казань, 2001. – С. 442–443.
- Наумов Р. Л.* Методика абсолютного учета птиц в гнездовой период на маршрутах / Р. Л. Наумов // Зоологический журнал. – 1965. – Т. XLIV. – Вып. 1. – С. 81–94.
- Новиков Г. А.* Полевые исследования экологии наземных позвоночных животных / Г. А. Новиков. – М. : Советская наука, 1949. – 602 с.
- Писанец Е. М.* Амфибии Украины (справочник-определитель земноводных Украины и сопредельных территорий) / Е. М. Писанец – К. : Зоологический музей ННПМ НАН Украины, 2007. – 312 с.
- Підоплічка І. Г.* Аналізи погадок за 1925–1929 рр. / І. Г. Підоплічка // Матеріали до порайонового вивчення дрібних звірів та птахів, що

- ними живляться. – К. : Видання Комісії природного-географічного краєзнавства, 1932. – Вип. 1. – 75 с.
- Полищук И. К.* Итоги исследований териофауны заповедной степи Аскания-Нова / И. К. Полищук, Ю. А. Реут // Проблемы инвентаризации живой и неживой природы в заповедниках. – М. : Наука, 1988. – С. 173–178.
- Полищук И. К.* Риби (Pisces) та земноводні (Amphibia) в Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" / І. К. Поліщук // Міжнародні "Фальцфейнівські читання", 21–23 квітня 1999 року : зб. наук. праць. – Херсон : Айланта, 1999. – С. 131–134.
- Полищук И. К.* Мисливська фауна ссавців Біосферного заповідника "Асканія-Нова" та її динаміка / І. К. Поліщук // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Біологічні науки. – 2002. – № 1 (45). – С. 29–32.
- Полищук И. К.* Критичні зауваження до "Червоного списку Херсонської області" та стан популяцій видів герпето- і териофауни Біосферного заповідника "Асканія-Нова" з охоронних списків державного та міжнародного значення / І. К. Поліщук // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2003. – Т. 5. – С. 126–135.
- Полищук И. К.* Вплив господарської діяльності на розміщення нір хижих ссавців *Carnivora* у природному ядрі Біосферного заповідника "Асканія-Нова" та спектр кормів лиса звичайного *Vulpes vulpes* Linnaeus, 1758 / І. К. Поліщук, Ю. О. Реут // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2005. – Т. 7. – С. 123–130.
- Полищук И. К.* Історичні зміни в населенні земноводних, плазунів та дрібних ссавців Біосферного заповідника "Асканія-Нова" / І. К. Поліщук // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2008. – Т. 10. – С. 90–102.
- Полищук И. К.* Опыт оценки населения мелких млекопитающих Биосферного заповедника "Аскания-Нова" погачочным методом / И. К. Полищук. – Аскания-Нова : Биосферный заповедник "Аскания-Нова", 2009. – 54 с.
- Приедниекс Я.* Перспективы применения финских линейных трансектов (ФЛТ) в учетах гнездящихся птиц для мониторинга их численности / Я. Приедниекс, М. Страздс, Э. Петерхофс, А. Страздс, А. Петриньш // Орнитология. – 1986. – Вып. 21. – С. 118–125.
- Равкин Ю. С.* Опыт количественного учета птиц в лесных ландшафтах в зимний и весенний периоды / Ю. С. Равкин // Совещ. по вопросам организации и методам учета ресурсов фауны наземн. позвоночных : тез. докл. – М., 1961. – С. 128–131.
- Реут Ю. А.* История акклиматизации байбака в Аскании-Нова / Ю. А. Реут // Охрана, рациональное использование и экология сурков : Всесоюзное совещание, 3–5 февраля 1983 г. : матер. докл. – Москва, 1983. – С. 92–95.

- Руководство по изучению земноводных и пресмыкающихся. – К., 1989. – 172 с.
- Семенов Н. Н. Фауна птиц и млекопитающих Биосферного заповедника "Аскания-Нова" / Н. Н. Семенов, Ю. А. Реут // Научно-технический бюллетень УНИИЖ "Аскания-Нова". – 1989. – Вып. 1. – С. 43–47.
- Соколов В. Д. Рукописный дневник. Аскания-Нова, 1923. XI, 1924–1925. V.
- Соколов М. Материалы к изучению орнитофауны Первого Государственного степного Заповедника "Чапли" / М. Соколов // Вісті державного степового заповідника "Чаплі". – 1928. – Т. 4. – С. 27–68.
- Сомов Н. Н. Орнитологическая фауна Харьковской губернии / Н. Н. Сомов. – Харьков : Типограф. А. Дарре, 1897. – 680 с.
- Степанян Л. С. Конспект орнитологической фауны СССР / Л. С. Степанян. – М. : Наука, 1990. – 728 с.
- Треус В. Д. Птицы района Аскании-Нова и методы их привлечения : дисс. ... кандидата биол. наук / В. Д. Треус. – Аскания-Нова, 1952. – 226 с.
- Треус В. Д. Орнитофауна Аскании-Нова / В. Д. Треус // Труды научно-исследовательского института биологии и биологического факультета им. А. М. Горького. – 1954. – Т. 20. – С. 79–103.
- Фесенко Г. В. Птахи фауни України: польовий визначник / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – К. : Новий друк, 2002. – 411 с.
- Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
- Черничко И. И. Инструкция по организации и ведению мониторинга птиц ВБУ / И. И. Черничко, В. Д. Сиохин, Ю. А. Андрюшенко, Р. Н. Черничко // Мелитополь : самиздат., 1998. – 14 с.
- Шарлемань М. Матеріали до орнітофауни Державного степового заповідника "Чаплі" та його району / М. Шарлемань // Вісті державного степового заповідника "Чаплі". – 1924. – С. 48–94.
- Шумер А. Облік гнізд степового орла (*Aguila nipalensis orientalis* Cab.) на терені Першого Українського Степового Заповідника "Чаплі" (к. Асканія-Нова) / А. Шумер // Вісті державного степового заповідника "Чаплі". – 1928. – Т. 7 – С. 47–68.
- Belke G. Rys historyi naturalnej Kamienca Podoiskiego / G. Belke. – Warszawa, 1859. – 114 s.

Національна академія аграрних наук України

Біосферний заповідник "Асканія-Нова"
імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН України

Конспект фауни хребетних Біосферного заповідника
"Асканія-Нова"
(з елементами популяційного аналізу)

Автори:

Віктор Семенович Гавриленко
Михайло Анатолійович Листопадський
Ігор Костянтинівич Поліщук
Віталій Павлович Думенко

Формат 60×84/16. Папір офсет.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 3,75.
Тираж 32 пр. Замов. № 67
Друк ФОП Андреева М.М.
м. Армянськ, АР Крим, Україна
тел. (06567) 3-27-99

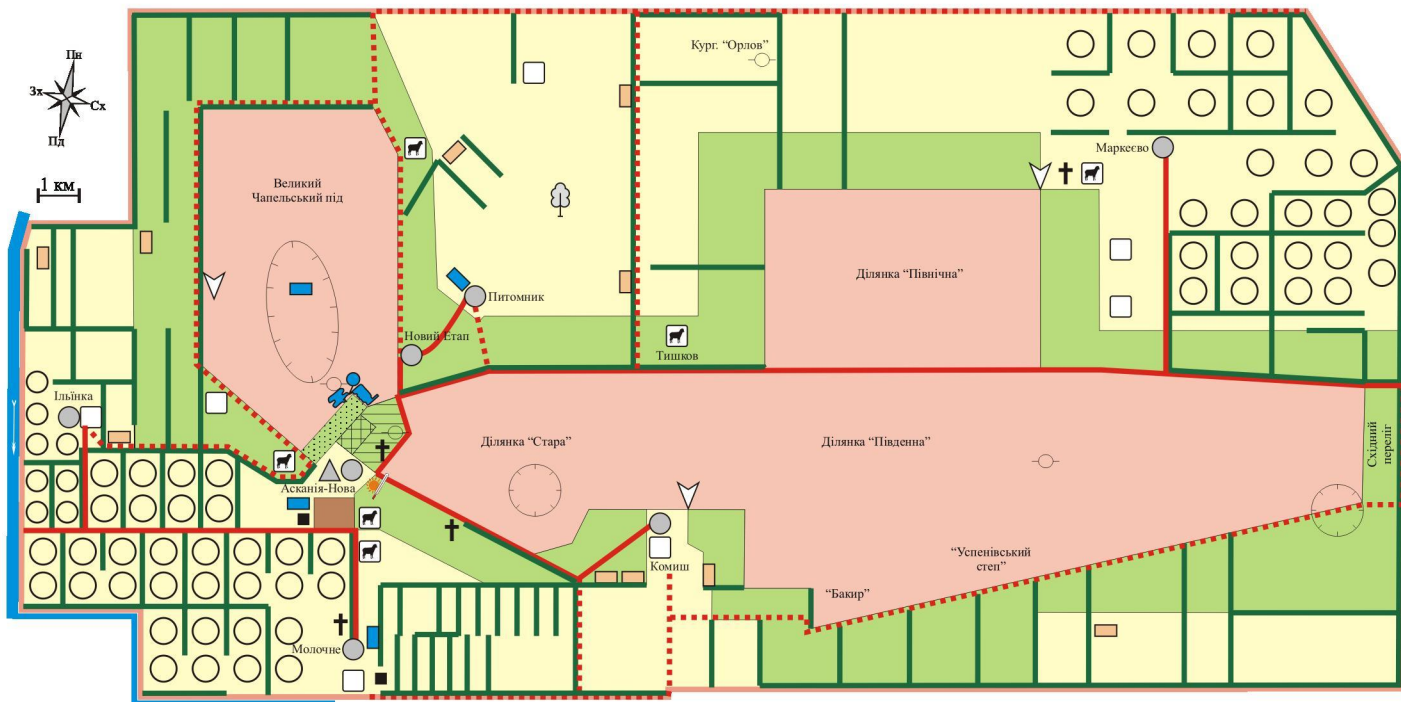

Схема Біосферного заповідника «Асканія-Нова»

Умовні позначення:

	Природне ядро		Населені пункти одноповерхової забудови		Сміттєвалища		Канали
	Буферна зона		Населені пункти багатоповерхової забудови		Ставки зоопарку		Лісосмуги
	Зона антропогенних ландшафтів		Ферми		Ставки-накопичувачі заповнені		Дороги з твердим покриттям
	Садово-городнє товариство		Покинуті ферми		Ставки-накопичувачі пусті		Дороги польові
	Новий дендропарк		Єгерські пости		Зростаючі машини "Фрегат"		Межа заповідника
	Старий дендропарк		Цвинтарі		Зниження рельєфу		Урочище "Кролі"
	Зоопарк		Метеорологічна станція		Підвищення рельєфу		

**ВИДАННЯ ЗДІЙСНЕНО ЗА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ
КОМПАНІЇ КОКА-КОЛА В УКРАЇНІ ПАРТНЕРА
БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА»**

The image shows the classic Coca-Cola logo in its signature script font. The text is red with a white outline, set against a dark blue background. The logo is centered horizontally and occupies the lower third of the page.